

“BELDE-İ TAYYİBE” İSTANBUL, OSMANLILAR İÇİN
LANETLİ BİR ŞEHİR, FETHİ DE KIYAMET ALAMETİ
MİYDİ?*

Uğur DEMİR**

“Feth olduğu İslâmbol yârâna alâmetdir
Târîhini yazmuşlar, küffâra kıyâmetdir”
Evliyâ Çelebi

ÖZET

Bazı araştırmacılar, muasır Osmanlı müelliflerinin İstanbul'un fethini kıyamet alameti olarak gördüklerini, fethi muhalif olduklarını ve şehrin lanetli olduğuna inandıklarını iddia etmektedirler. Bunun yanında şehrin fethini müjdeleyen meşhur hadisin bu müelliflerin malumu olmadığı, mezkûr hadise muahhar müelliflerin atf yaptıkları ileri sürülmektedir. Bu makalede, önce İstanbul'un fethi ile ilgili âyet ve hadislerin ilk defa 1422 kuşatmasında gündeme geldiği; bu mânâda Emîr Sultan'ın öne çıktığı ileri sürüldü. 1452 yılında fiten hadislerine dayanarak şehrin kuşatmasına karşı çıkanların ise Çandarlı Halil Paşa taraftarı ulema olduğu; Akşemseddin başta olmak üzere fetih taraftarı ulemanın da bu hadisleri şehrin fethedileceğine dair Peygamberî bir müjde olarak yorumladıkları ortaya konulmaya çalışıldı. Makalede müelliflerin, bazıları fiten hadislerine atf yapsalar da, İstanbul'u uğursuz bir şehir olarak görmedikleri; şehrin fethine muhalif olmadıkları ve büyük bir kısmının Fatih Sultan Mehmed'i övgüyle zikrettikleri ortaya konuldu. Şehri fethedecek emir ve onun ordusunun övüldüğü meşhur hadisin II. Bayezid devrinden itibaren daha fazla gündeme geldiği tespit edildi. Ayrıca bu hadisin Osmanlılar tarafından hem fetihten önce hem de fetihten sonra bilindiği savunuldu. Buna mukabil fiten hadislerine atf yapılmasının sebeplerinin neler olduğu ve bunların nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde duruldu.

Anahtar Kelimeler

II. Mehmed, İstanbul, İstanbul'un fethi, fetih hadisi, lanetli şehir.

* Makalenin geliş tarihi: 30.03.2020 / Kabul tarihi: 06.05.2020

** Doç. Dr., Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. /
ugur1768@gmail.com (https://orcid.org/0000-0002-6960-4211)

Giriş

İstanbul'un fethi hiç şüphesiz Dünya tarihinin en önemli hâdiselerinden biridir. Bununla beraber, özellikle ülkemizde konu ile ilgili yapılan son çalışmalarda, çağdaş veya muahhar Osmanlı kaynaklarının fethi kısaca anlattıkları, üstelik müelliflerin büyük bir kısmının fethi muhalif oldukları ve bu muhalefetin oldukça yaygın bir durum arzettiği; İstanbul'un fethini anlatırken fiten ve melâhim¹ konulu hadisleri kullanmalarının onların hem İstanbul'un uğursuzluğuna inandıklarına hem de fethi kıyamet sürecinin başlangıcı/kıyamet alameti olarak² gördüklerine dair delil teşkil ettiği ileri sürülmeye başlandı³. Bu tezin sahipleri kaynaklardaki bilgileri, kendi görüşlerine mesnet

¹ Daha çok hadis literatüründe "İslâm toplumunda çeşitli dinî ve siyasî sebeplerle ortaya çıkan her tür sosyal kargaşa, savaş ve ölümle sonuçlanan olay, kıyametten önce zuhur etmesi beklenen alâmetler" olarak izah edilen fiten ve melâhim hakkında bk. İlyas Çelebi, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11-12, 1993-1994, İstanbul 1997, 151-196; a.g.y, "Fiten ve Melâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (=DİA), İstanbul 1996, XIII, 149-153; Kamil Çakın, "Fiten Rivayetlerinin Tabiatı", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, ed. Ahmet Hikmet Eroğlu, Ankara 2016, 251-270. İstanbul'un fethi ile ilgili fiten ve melâhim hadislerinin de değerlendirildiği çalışmalar için bk. Refiye Öznül Sarp, *Fiten ve Melâhim Edebiyatı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010; Seyit Ali Güşen, *İlk İki Asır Hadis Eserlerindeki Rivayetlerin Temel Hadis Kaynaklarına İntikali*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

² Aşağıda temas edeceğim araştırmacıları yalnızca sevk eden temel meselelerden biri de "kıyametin" mahiyetine dair yaklaşımlarıdır. Yazılanlara bakılırsa, kıyamet alameti olduğu rivayet edilen her işareti olumsuz anlamda yorumladıkları görülmektedir. Buna mukabil İslâm inancında durumun böyle olmadığı, muhakkak bir mukadderat olan ve aslında Hz. Peygamber'in gönderilmesiyle birlikte en büyük alametinin de zuhur etmiş olduğu kıyametin ve onun yaklaştığının işaretlerinin Osmanlılar tarafından nasıl anlaşıldığı, müstakil çalışmalara konu olacak kadar mühim bir meseledir.

³ Aslında bu görüş hiç de yeni değildir. Mesela Reşid Rıza'nın *el-Menâr, Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Hakîm* (Mısır 1373, IX, 447) adlı eserindeki ifadelerini Pazarbaşı şöyle nakleder: "Reşid Rıza'nın (ö.1935): "Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır..." ayetiyle ilgili ideolojik okuması, hayli ürkütücü ve üzücü bir örnektir. O, tefsirinde hocalarımızın hocası dediği ve büyük âlim olarak nitelendirdiği Mahmut en-Neşşâbe'nin (1810-1890) şu çirkin ve gerçek dışı sözlerine yer vermiştir: "İstanbul'un fethedilmesini kıyamet alameti olarak gösteren hadisin manası, Arapların İstanbul'u Türk zorbalarından fethedeceği demektir." Reşit Rıza, Türkler aleyhinde bu sözleri insafsızca sarf eden hocasının sözlerini tefsirine aldığı yetmiyormuş gibi, onun bir

teşkil edecek şekilde, seçkici bir yaklaşımla zeminlerinden ve bağlamlarından cımbızla seçerek kullanılmaktadırlar. Ayrıca yine bu araştırmacılar kaynakları malul bulmaktadırlar⁴.

siyasetçi olmadığını ve üstelik onun zamanında Türklerle Araplar arasında bir düşmanlık bulunmadığını da söyleyerek savunmuş ve kendi düşüncesine hocasının bu sözlerini dayanak yapmıştır. Reşit Rıza, İstanbul'un fethine ilişkin Peygamberimizin sözlerini ve birçok İslam âlimi tarafından asırlarca tescil edilen yorumuna da tefsirinde oldukça imalı bir biçimde yer vererek bu ön yargısını daha da belirginleştirmek istemektedir: "Müslüman Türkler, bu hadislerin Fâtih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethiyle gerçekleştiğini söylerler. Ama gerçek şudur ki, bu fetihle birlikte Deccal da ortaya çıkacaktır". Bu tür dini ve bilimsel dayanaktan yoksun yorumları, müfessirlerin ideolojik okumaları olarak değerlendiriyoruz" (Erdoğan Pazarbaşı, "Osmanlı Dönemi Kur'an Tefsirlerinde Türklerle İlgili Değerlendirmeler", *Türkler*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, XI, 104-105). Tespitlerimize göre, İstanbul'un fethinin apokaliptik temalar ihtiva ettiği ve şehrin fethi ile ilgili hadislere dair ilk defa müstakil çalışmayı Louis Massignon kaleme almıştır. Massignon şehrin fethi ile ilgili kehanetlere de temas etmiştir ("Textes prémonitoires et commentaires mystiques relatifs à la prise de Constantinople par les Turcs en 1453", *Oriens*, VI, 1953, 10-17). Bu çalışmanın şehrin fethinin uğursuzluğu ile ilgili sonraki çalışmalara ilham kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'u apokaliptik temalar minvalinde ele alan makalelerin bir araya getirildiği bir çalışma için bk. *Les Traditions Apocalyptiques au Tournant de la Chute de Constantinople*, ed. Benjamin Lellouch-Stephanie Yerasimos, Paris 1999. İstanbul'un "uğursuz şehir olduğu" ve fethinin de kıyamet alameti sayıldığında dair oluşan literatür hakkında genel bir değerlendirme için bk. Kaya Şahin, "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour", *Journal of Early Modern History*, 14, 2010, 317-354.

⁴ Son zamanlarda İstanbul'un fethinin "genellikle hamasi bir çerçevede ele alındığını" savunan ve bu hamasetten kurtulmak için, her ne kadar kendileri geleneksel ve yerli olduğunu iddia etseler de, aslında büyük oranda ithal olan bir yaklaşımla bu hadiseyi kıyamet ile özdeşleştiren; İstanbul'un Osmanlı müelliflerince "mev'ud" değil "meşum" bir şehir olarak görüldüğünü savunan araştırmacılara misal olarak Feridun M. Emecen verilebilir. İstanbul'un fethi ile ilgili ilk kitabında "kıyamet" bahsine hiç yer vermeyen hocamızın, bu söyleme sonradan ünsiyet kesbettiği, bunda da söz konusu söylemin hem makaleler hem kitaplar hem de sempozyumlar vasıtasıyla yaygınlaştırılmasının büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Emecen'in özellikle Stefanos Yerasimos'un çalışmalarının (hassaten "*Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*", çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1993") etkisi altında kaldığı ve Yerasimos'un, kıyamet söylemi bağlamındaki düşüncelerini daha da ileriye taşıdığı görülmektedir. Bu minvalde Emecen'in mevzubahis konuyla ilgili önce kendisinin bir farkındalık yaşadığını ve daha sonra da bu farkındalığı Türkiye'deki herkese yaymaya çalıştığını söylemek mümkündür. Nitekim Sayın Emecen'in İstanbul'un fethi ile ilgili çalışmalarının şu kronolojik sıralaması dahi bu değişimin en iyi şahididir: "İstanbul'un Fethine Giden Yol (1451-1453)", *Toplumsal Tarih*, III/17, İstanbul 1995, 22-29; "İstanbul'un Fethi", *DİA*, İstanbul 2001, XXIII, 212-220.

Müelliflerin büyük bir kısmının, konuya dair bilgileri bir mesaj vermek üzere kendilerince anlamlandırıp kurguladıkları ve zaman zaman da haki-kati tahrif ettikleri veya abarttıkları bir dereceye kadar doğrudur. Fakat bu tavır, bizim onların eserlerini bütünüyle yok sayıp duyarsız kalmamızı veya onları tamamen kara delikler olarak yaftalamamızı icap ettirmez. Bu durumda araştırmacının öncelikle yapması gereken husus, ele aldığı konuyla ilgili eser veren müelliflerin ifadelerini cımbızlamak değil, yazarın ne demek istediğini, metnin tamamını veya ifadelerin bağlamını dikkate alarak anlamlandırmak olmalıdır. Aksi bir tavrın mesela bir müellifi İstanbul'un fethi bahsinde sadece kıyamet ile ilgili hadisleri kaydettiği için fethi muhalif olarak göstermek örneğinde olduğu gibi, araştırmacıyı vahim hatalara sürükleyeceği aşîkârdır.

"İstanbul'un Fethi", *Türkler*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, IX, 312-321; *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003; "Lânetli Şehir Düştü: İstanbul'un Fethi ve Kıyâmet Senaryoları", *Osmanlı Araştırmaları*, 22/22, 2003, 191-205 (Emecen'in fethi ile ilgili kanaatlerinin bu yazısından itibaren büyük bir değişim geçirdiği görülür); "Dönemin Türk Kaynaklarında Fethi Olayının Algılanışı ve İdeolojik Yaklaşım", 550. Yılında Fethi ve İstanbul, 14-15 Haziran 2003, *Bildiriler*, Ankara 2007, 83-104; *Fethi ve Kıyamet 1453: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İstanbul 2012; "Emperyal Kentlerin Uğursuzluğu: İstanbul ve Apokaliptik Temalar", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, İstanbul 2015, II, 348-363. Bu çalışmalar içinde özellikle "Lânetli Şehir Düştü" başlıklı makale ibretâmizdir. Çünkü İstanbul'un fethine muhalif olan ve bunu dünyanın en kötü olaylarından biri olarak telakki eden tarihçiler-araştırmacılar dahi böyle bir başlık at(a)mamışlardır. Ayrıca Emecen'in *Fethi ve Kıyamet* kitabında ciddi bir tenakuzun olduğu görülmektedir. Çünkü kitabın ilk bölümünde İstanbul'un "Hz. Peygamber'in bizzat müjdelediği bir şehir-i mev'ûd" olduğu savunulur. Emecen şöyle der: "Bütün bunlara hiç şüphe yok ki Hz. Peygamber'e atfedilen türlü hadisler de eklenebilir. Arap literatüründe bu hadislerin şehre yönelik fethi umutlarını devamlı şekilde canlı tuttuğu açıktır. Bu hadislerin bir bölümünün sıhhati şüpheli olsa da ortaya çıkan tasavvurlarda ve fethi düşüncesinde itici rolleri olduğunu unutmamak gerekir" (*Fethi ve Kıyamet*, s.29). Buna mukabil bu uyarıyı öncelikle Emecen'in kendisinin unuttuğu görülmektedir. Zira kitabın "Lânetli Şehir: Fethi Öncesi Osmanlı Literatüründe İstanbul Kavramı" başlıklı bölümde Hz. Peygamber'in hadislerinden yalnızca fiten hadislerini öne çıkararak şehrin lanetli olduğunu ortaya koymak için çabalamış, bir önceki bölümdeki kendi uyarısını unutmıştır. Osmanlılar şehrin fethi ile ilgili yalnızca kötü imajlar taşıyan geleneği mi devraldılar? Almadıkları açık. Fakat Emecen'in Osmanlıların şehrin fethi ile ilgili Hz. Peygamber'in müjdelerini dikkate aldıklarına dair geniş bir literatürü görmezlikten gelmesi yanlış bir tutumdur.

Konuyla ilgili araştırmalarda göze çarpan bir diğer problem de İstanbul'un fethine dair hadislere yaklaşımla ilgilidir⁵. İlgili hadisler daha çok ilahiyat araştırmacıları tarafından ele alınmış ve mesele çoğu zaman hadislerin sıhhat derecesi ve muteber olup olmadığı bağlamında incelenmiştir. Bu yaklaşım tarzı büyük oranda tarihçileri de etkilemiştir⁶. Ancak, muhakkak elzem olan bu tartışmanın haricinde, ister makbul isterse de merdud olarak değerlendirilsin mezkûr hadislerin özellikle Osmanlı kamuoyu, siyaset ve ilim

⁵ İstanbul'un fethi ile ilgili hadislerin bir arada değerlendirildiği çalışmalar için bk. Ali Yardım, "Fetih Hadisi Üzerine Bir Araştırma", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, XIII/2, Mart-Nisan 1974, 116-123; a.g.y., "Türk'ün Şeref Madalyası: Fetih Hadisi", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 3, Temmuz 1979, 62-75; İsmail Lütfi Çakan, "Fetih Hadisi ve Akşemseddin'in Fetihteki Yeri", *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1991, 153-162; Adem Aslan, *Fetih Hadisleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, 37-52; İsrail Balcı, "İstanbul'un Fethine İlişkin Hadis Rivayetlerine Farklı Bir Yaklaşım", *Osmanlı İstanbulu, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, 27-29 Mayıs 2014, İstanbul 2014, 859-889. Balcı'nın bu çalışmasında Emecen'in kurgusunun esas alındığı görülmektedir. Mustafa Küçükbaş, "Fetih Hadisi ve Müslümanların İstanbul Kuşatmaları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Siyaset ve Yönetim-I*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, 284-293.

⁶ Burada meselenin ilahiyat akademisince büyük oranda ve sadece hadis ilmi kapsamında tartışılmasının da konuyu, ilahiyat boyutu itibarıyla bir bütün olarak ve gereğince değerlendirmekten uzaklaştırdığını ifade etmeliyiz. Çünkü gelenekte ilahiyatın başka alanlarında da İstanbul'un fethine atıflar yapılmış ve bu durum da Osmanlı müelliflerini etkilemiştir. Mesela İbn Kesir Tefsir'inde Allah Teâlâ'nın Hz. İsa'ya (a.s) yönelik "Sana uyanları kıyâmet gününe kadar, inkâr edenlerin üstünde tutacağım" sözü hakkında şu yorumu yapmıştır: "Hz. Muhammed'e iman edenler aynı zamanda Mesih'e de gerçekten iman etmişlerdir. Müslümanlar Nasrânîleri Şam'dan çıkarıp onları Rum ülkesine sürünce, onlar da kendi şehirleri olan Konstantiniyye'ye sığınmışlardır. İslam ve Müslümanlar, kıyâmete kadar onlardan üstün olmaya devam edeceklerdir. Hz. Peygamber, onların âkibetini ümmetine şöyle haber vermiştir: Konstantiniyye fetholunacak, onların malları ganimet olarak alınacak ve Rumlar, insanlığın tarihte bir benzerini görmediği ve bundan sonra da göremeyeceği bir şekilde büyük bir bozguna uğratılacaklardır" (Erdoğan Pazarbaşı, "Osmanlı Dönemi Kur'an Tefsirlerinde Türklerle İlgili Değerlendirmeler", 103). Burada Hadislerle ilgili meselenin modern ilahiyat akademisince genellikle tek boyutlu olarak sadece isnat ve sıhhat açısından değerlendirilmesinin konunun ilgi odağını ve kapsamını daralttığını ve gereğince değerlendirmekten uzaklaştırdığını ifade etmeliyiz. Ayrıca meselenin gelenekte ilahiyatın muhtelif alanlarıyla da ilişki ve irtibatlı olarak ele alındığını ve bu yönüyle de Osmanlı müelliflerini etkilediğini belirtmeliyiz.

adamları tarafından nasıl algılandığı ve bu algının İstanbul'un fethindeki etkileri üzerinde ise fazla durulmamıştır. Mevcut çalışmaların çoğunda ise aşagıda ayrıntılı bir şekilde ele alacağımız üzere, temel dayanakları, genel yaklaşımları ve iddia ettikleri tezler başta olmak üzere birtakım ciddi problemler mevcuttur. Ancak, söz konusu iddia ve tezler günümüz akademisindeki yegâne reddiye/tenkit, İdris Bostan tarafından kaleme alınmıştır⁷.

Araştırmalarda karşılaştığımız kusurlardan biri de İstanbul ve bu şehrin fethinin taşıdığı anlamın, daha çok Arap-İslâm tarih yazıcılığı perspektifinde değerlendirilmesidir⁸. Buna mukabil, Türklerin İslâmiyet'i kabûlünden önce

⁷ “Konstantiniye Elbette Fetholunacaktır! Osmanlı Kaynaklarında Fetih Hadisi Meselesi”

(https://www.academia.edu/36740465/_Kostant%C4%B1niyye_elbette_fetholunacak%C4%B1r_Osmanl%C4%B1_Kaynaklar%C4%B1nda_Fetih_Hadisi). Sayın Bostan'ın makalesinin hemen girişindeki şu değerlendirme önemlidir: “İstanbul'un fethi algısı üzerine son zamanlarda ortaya atılan bazı yaklaşımlar ve bu arada fetihden önce ve fetih döneminde geliştiği öne sürülen olumsuz İstanbul imajı hakkındaki değerlendirmeler daha çok efsane ve mitolojik anlayışlara dayanmaktadır. Fetih sonrasındaki bazı uygulamalardan hoşnut olmayan zümrelerin menfi görüşleri ise sanki bu konudaki asıl düşünce imiş gibi ele alınmaktadır. Nitekim bunun sonucu olarak da İstanbul'un fethine dair bilinen meşhur hadis-i şerifin doğruluğu tartışma konusu yapıldığı gibi, bu hadisin fetih döneminde pek bilinmediği ve dönemin Osmanlı kaynaklarında bulunmadığı görüşü de bu tartışmalar arasında yer almaktadır. Aslında kaynakların verdiği sahih bilgiler ve değerlendirmeler konuya iddia edilen zaviyeden bakmayı gerektirmeyecek kadar vâzıh iken, kendi bağlamında anlaşılır olduğu halde öne sürülen şâz fikirlerin, hak ettiğinden çok gündeme taşınması mevzuu yanlış mecralara götürmektedir. Halbuki bu konudaki hadis o derece mütevatir bir hale gelmiş olmalı ki, ilk İslam kuşatmalarından itibaren herkesçe bilindiği ve benimsendiği anlaşılmaktadır”.

⁸ 1453'te fethinden önce Araplar'ın İstanbul'a dair bilgileri ve şehir ile ilgili inançları için bk. Semavi Eyice, “Bazı İslâm Yazarlarına Göre Fetih'den Önce İstanbul”, *İstanbul Araştırmaları*, 2, 1997, 7-28; Nadia Maria El Cheikh, *Arapların Gözüyle Bizans*, çev. Mehmet Morali, İstanbul 2012; Casim Avcı, “Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul”, *İstanbul Üniversitesi* 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl) 30-31 Mayıs 2003, ed. Sümer Atasoy, İstanbul 2004, 99-111; a.g.y., “Müslüman Arap Kaynaklarında Bizans Başşehri İstanbul (Konstantinopolis)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 47-48, 2010-2011, 73-98; Remzi İğrek, *Fetih Öncesi Müslüman Seyyahlara Göre İstanbul*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019. Bu çalışmalarda da işaret edildiği üzere Araplar'ın büyük çoğunluğu için İstanbul, bazılarının ileri sürdüğü gibi, lanetli bir şehir olarak görülüyordu. Buna mukabil, son zamanlarda şehrin uğursuzluğuna, lanetli olduğuna ve fethinin de kıyamet alameti sayıldığına dair kanaatlerin aşırı genelleştirildiği, istisnai olan bu tür yaklaşımların, kastı olarak daha öne çıkarılmaya çalışıldığı görülmektedir.

de İstanbul ile yakından ilgilendikleri, hatta Avrupa Hun Hakanı Attila'nın şehri kuşatmak üzere 447'de bir sefer tertip ettiği ve bu münasebetle şehri korumak üzere surların tahkim edildiği; Attila döneminden itibaren İstanbul'un ele geçirilmesinin Türklerin bir ideali hâline geldiği ve bu idealin hayata geçirilmesi için Türkiye Selçukluları zamanında da harekete geçildiği gerçeği maalesef büyük mikyasta ihmal edilen tarihi bir realitedir⁹. Bu realite ihmal edildiği için Osmanlılar nazarında İstanbul'un ne anlam ifade ettiği hep İslâm tarihi birikimi özelinden hareketle eksik olarak değerlendirilmiştir. Bunda hiç şüphesiz Osmanlı dönemi müelliflerinden itibaren yerleşen tarih yazım geleneğinin de büyük etkisi olmalıdır.

Osmanlı tarihinde İstanbul'un fethinin müjdelendiğine dair ilk tartışmalar ne zaman gündeme gelmiştir? Fatih Sultan Mehmed tarafından şehrin kuşatılma kararı ilan edildiğinde ve bunun için fiilen savaşa başlandığı günlerde Osmanlı devlet ricali ve uleması için İstanbul'un fethi hangi anlamlara geliyordu? Ümera ve ulemanın şehrin kuşatılmasına yönelik düşünce ve bakışlarındaki farklılıkların temelindeki saikler nelerdir? Bunun için hem fethi isteyenler hem de fethe muhalif olanlar hangi argümanları kullanıyorlardı? Bu ihtilafta şehrin fethiyle ilgili hadislerle nasıl müracaat ediliyordu? Bu sualler ve bunlara aranan cevaplar çalışmamızın ilk bölümünü teşkil edecektir. Çalışmamızın devamında ise artık popüler bir tartışma konusu olan İstanbul'un fethinin ulemanın duası yüzü suyu hürmetine mi yoksa Fatih'in kılıcının hakkıyla mı mümkün olduğu ve bu tartışmanın kıyamet hadisleriyle bağlantısı; *"Kostantiniyye elbette fethedilecek"* mealindeki hadisin ilk defa ve ne anlamda Osmanlı kaynaklarında kullanılmaya başlandığı suallerine cevap aranacaktır. Çalışmamızın son bölümünde ise kıyamete işaret eden hadislerle atıf yaptıkları gerekçesiyle muhalif oldukları iddia edilen Osmanlı müelliflerinin İstanbul'un fethine gerçekte ne anlamlar yükledikleri incelenecektir.

⁹ Türklerin İstanbul muhasaraları ve şehrin Türkler için ne anlam ifade ettiği hakkında bk. İbrahim Kafesoğlu, "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957; Erdoğan Merçil, "Türkler ve İstanbul (Fetih Kadar)", 550. *Yılında Fetih ve İstanbul*, İstanbul, 14-15 Haziran 2003, *Bildiriler*, Ankara 2007, 63-75.

Osmanlı Tarihinde İstanbul'un Fethinin Müjdelendiği İddiası İlk Defa Ne Zaman Gündeme Geldi?

Osmanlı birlikleri, 1302 Koyunhisar zaferinden kısa bir süre sonra İstanbul'u tehdit etmeye başladılar. Nitekim şehir, Osmanlı ordusu tarafından ilk defa 1391 yılında muhasara edildi ve bu muhasara 1396'ya kadar devam etti. Daha sonra da 1411'de Musa Çelebi tarafından tekrar kuşatıldı. 1453'ten önce İstanbul'un son muhasarası ise II. Murad döneminde 1422 yılında gerçekleşti¹⁰. Özellikle son kuşatmanın serencamı ve bu süreçte gündeme gelen konulara dair ayrıntılı bilgilere sahibiz. Bu ayrıntılardan biri de şehrin fethinin bizzat Kur'an'da ve Hz. Peygamber'in hadislerinde tebşir edildiğini vurgulayan ifadelerin dile getirilmesidir. Fethin müjdelenmesi meselesi 1453'teki tartışmaları hem anlamamız hem de bu tartışmaların tarihsel teorik zeminini görmemiz açısından önemlidir.

10 Haziran 1422'de Mihal Bey komutasındaki öncü birliklerin İstanbul surları önünde görülmesiyle kuşatma başladı. II. Murad ise 20 Haziran'da şehir surları önünde idi. Bu muhasara hakkında en ayrıntılı bilgileri bir görgü şahidi olan Bizanslı tarihçi Ioannec Kananoç verir¹¹. Kananoç, kuşatma ile ilgili olarak Emîr Sultan'ın¹² rolüne de uzun uzun temas eder¹³.

II. Murad'ın İstanbul'un fethine girişeceğini ilan etmesinin bütün İslâm dünyasında büyük bir heyecana sebep olduğu anlaşılmaktadır. Kananoç'ın yazdıklarına bakılırsa Emîr Sultan, Osmanlı hükümdarları tarafından büyük

¹⁰ Osman Gazi'den II. Murad'a kadar Osmanlı-Bizans münasebetleri ve İstanbul muhasaraları hakkında bk. Fahameddin Başar, "Osmanlıların Fetihden Önceki İstanbul Kuşatmaları", *Bizantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan - Turhan Kaçar, İstanbul 2017, 383-401; Halil İnalcık, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, İstanbul 2019, 5-99.

¹¹ Zafer Taşlıkoğlu, "II. Murad'ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser", *İÜ Tarih Dergisi*, VIII/11-12, İstanbul 1956, 209-226.

¹² Emîr Sultan hakkında bk. M. Cavid Baysun, "Emîr Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *İÜ Tarih Dergisi*, I/1, İstanbul 1949, 77-94; a.g.y, "Emîr Sultan", *İA*, IV, 261-263; Hüseyin Algül-Nihat Azamat, "Emîr Sultan", *DİA*, XI, 146-148.

¹³ Kananoç'ın Emîr Sultan hakkında bu kadar fazla bilgiye sahip olmasında Emîr Sultan'ın İstanbul'da da birçok müridinin bulunmasının katkısı olsa gerektir (bk. *Emîr Sultân Menâkıbnâmeleri ve Nimetullah'ın Menâkıb-ı Emîr Sultân Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*, haz. Abdullah Uğur, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, 159).

saygı görüyordu ve onun “her şeyi vukuundan evvel haber vermekle maruf” olduğuna inanıyorlardı¹⁴. Emîr, 1422’de muhasara başladığında başlangıçta Bursa’da kalmış ve muhasaranın ilerleyen günlerinde savaşa dâhil olmuştur. Fakat bu arada II. Murad’a şöyle bir haber göndermiştir: “*Bak, sakın, ben oraya gelip, taarruz saatini, o eşref ânını bildirmedikçe Bizanslılarla muharebeye kalkışıp, orduyu, müslüman soyunu kırdırıp mahvedeyim demeyin. Peygamber Efendimizin bizlere bu husustaki irşadları vâsidir. O eşref saatini haberini ondan alacağız; ben ki her şeyi vukuundan evvel haber veren bir evliyayım; beni bekleyin*”¹⁵.

Emir Sultan, Osmanlı ordusu ve II. Murad tarafından mutantan surette karşılandı; ardından askere Hz. Peygamber’in fetihle ilgili şu müjdelerini bildirdi: “*Ey müslümanlar ve ey bütün bu kuvvetlerin hükümdarı, biliniz ki beni bu raya o büyük insan, Peygamber yolladı; Muhammed tarafından gönderilmiş bulunuyorum; sizlere gaipten haber vermeğe geliyorum; taarruz saatini, şehrin düşüşünü, Bizans’ın teslim ânını söyleyeceğim. Bence malûm olan vakit, saat gelinceye kadar kendinizi buna hazırlayınız*”¹⁶. Bu konuşmadan birkaç gün sonra Emîr Sultan, bizzat atının üzerinde elinde kalkan olduğu halde İstanbul surlarına hücum etti fakat 1422 yılındaki muhasara Şehzade Mustafa’nın Bizans tarafından desteklenerek isyan etmesiyle birlikte 6 Eylül’de sonlandırıldı¹⁷.

Emîr Sultan’ın 1422 yılındaki İstanbul muhasarasına iştirak edip şehrin fethedileceğini haber vermesi birkaç açıdan önem arz eder. Öncelikle bu dönemde şehrin fethinin hem Kur’an hem de Hz. Peygamber tarafından müjdelendiğine dair güçlü bir inancın olduğunu gösterir. Bu inanç, 1453’teki tartışmalarda da fethe taraftar olanların elini güçlendirmiş olmalıdır. Dahası fetih meselesine bu minvalde yaklaşılabileceğine dair bir geleneğin de bulunduğu görülmektedir. Bu yüzden fetih öncesinde İstanbul’un tamamen uğursuz görüldüğünü ve fethin de kıyamet alameti olarak telakki edildiğini iddia

¹⁴ “II. Murad’ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser”, 217.

¹⁵ “II. Murad’ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser”, 217.

¹⁶ “II. Murad’ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser”, 217-218.

¹⁷ 1422 muhasarasının ana kaynaklar minvalinde değerlendirmesi için bk. Şahin Kılıç, “Önemli Bir Bizans Kısa Kroniği ve Osmanlı Tarihine Katkıları”, *İÜ Tarih Dergisi*, 55, 2012/1, 62-65. Ayrıca bk. İnalçık, *Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, 87-99. Bizans kısa kroniklerinde de seferin seyri hakkında önemli bilgiler mevcuttur. Mesela bunlardan birinde Mihâl Bey’in 10 Haziran’da şehri muhasaraya başladığı, II. Murad’ın 20 Haziran’da İstanbul önlerine geldiği, 6 Eylül’de ise şehir önlerinden ayrıldığı bilgisi verilir (Şahin Kılıç, *Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora)*, Osmanlı Tarihinin Bizanslı Tanıkları, İstanbul 2013, 82, 89, 95, 264, 280).

etmek pek mümkün değildir. 1422'deki tartışmaların süregelerek 1453'teki tartışmalara uzandığı ve nihayet fethe muhalif olanların elini güçlendirecek bir argüman sunduğu da kesinlikle düşünülebilir. Zira Emîr Sultan gibi büyük bir velînin tebşiratına rağmen şehrin fethedilememesi İstanbul'un fethinin müyesser olmayacağını iddia edenlerin delillerinden biri olmuştur denebilir. Aşağıda 1453'te fethe muhalif olanlar ve fetih taraftarları arasında yaşanan tartışmalar ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

1422 kuşatmasında Ahmed Bîcân'ın tavrının da önemli olduğu kanaatindeyiz. Çünkü Ahmed Bîcân'ın İstanbul'un fethine olumsuz anlamlar yüklediği ileri sürülmektedir. Bununla ilgili literatürü aşağıda tartışacağız. Burada 1422 muhasarasındaki yaklaşımı üzerinde duracağız.

Ahmed Bîcân'ın 29 Mayıs 1453'te tamamladığı *Müntehâ* adlı eserinden anlaşıldığına göre müellifin II. Murad komutasındaki kuşatmaya bizzat katıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in "*Denizde bir kez gazâ' etmek on kez karada kara yerde gazâ' etmekten efdaldır; ve bir kez hacc eylemek hacc, eylemeyen kişiye on gazâ'dan efdaldır; ve hacca varmış kişi bir kez gazâ' etmek on hacdan yeğdir; ve bir kez denizde gazâ' etmek yüz kez tetavvû' yüz hacdan yeğdir*" hadisini naklettikten sonra şöyle yazar: "*el-Hamdü'lîllâh! Nice kez denizde ve Konstantiniyye'de gazâ' etmişizdir. İnşâ'Allâhu Teâlâ gazâda şehîd oluruz*"¹⁸. Buradan da müellifin, İstanbul muhasarasına katılmayı Hz. Peygamber'in müjdesine nail olmak için bir vasita olarak gördüğü anlaşılmaktadır.

Bunlar, Ahmed Bîcân'ın şehrin fethi ve fethin kıyamet alameti olmasına farklı anlamlar yüklediğini gösterir. Hem fiten hadislerine işaret edilmesi hem de şehrin fethinin arzu edilip, bu uğurda şehid olunmak istenmesi günümüz araştırmacısı için bir tenakuz olarak görülebilir. Fakat durumun bir tenakuzdan ziyade özellikle İstanbul ile ilgili fiten hadislerine yüklenen anlamın farklılaşmasından, mezkûr hadislerin tarihin muhtelif dönemlerinde ve günümüzde farklı anlaşılmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür.

¹⁸ Ahmed Bîcân'ın "*Müntehâ*" İsimli *Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, haz. Ayşe Beyazıt, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008, 416. Bu tez daha sonra kitap olarak neşredilmiştir (bk. Ahmed Bîcân, *el-Münteha: Fusûs-ı'l-Hikem Üzerine Bir Çalışma*, haz. Ayşe Beyazıt, İstanbul 2011).

1452’de İstanbul’un Fethine Muhalif Olanlar Hangi Argümanları İleri Sürüyorlardı?

Fatih Sultan Mehmed, 1452’de İstanbul’u fethetmek istediğini açıkça ilan ettiğinde ciddi bir muhalefetle karşılaştı. Muhaliflerin başını ise Veziriazam Çandarlı Halil Paşa çekiyordu, çünkü kendince haklı sebepleri vardı. Nitekim veziriazam, kuşatmanın muzafferiyetle neticelenmesinin bir taraftan kendi iktidarının sonu olacağını düşünüyor, diğer taraftan da bu teşebbüsün başarılı olmaması halinde devletin bekasına halel geleceğine inanıyordu. Bu sebeple İstanbul’un kuşatılmasına karşı çıkan devlet adamları ve ulema ile birlikte bu teşebbüsün aleyhinde bir söylem geliştirdiler. Kuşatmaya muhalif olanlar ilk olarak şehrin daha önce de birçok defa muhasara edilmesine rağmen bir türlü fethedilemediği yani fethinin imkânsız olduğu; ikinci olarak zaten fethin hadislerde de işaret edildiği üzere bir kıyamet sebebi sayıldığı hususların üzerinde durmaktaydılar.

Muhalifler her fırsatta II. Mehmed’e, İstanbul’un ne kadar müstahkem bir şehir olduğunu, daha önce defaatle kuşatılmasına rağmen bir türlü fethedilemediğini, şayet şehir kuşatılırsa bunun daha büyük bir tehlikeye sebep olacağını anlatıyorlardı¹⁹. Karamanî Mehmed Paşa’nın anlatımıyla: *“Bu şehri; Rûm, Şam ve Trabzon denizlerinin kucakladığı iki kıta sarmıştı. Kâfirlerden büyük bir kalabalık bu şehri gece, gündüz koruyordu. Doğru ve sağlam düşünce sahibi olanlar burasının fethine imkân bulunmadığına, kâfirlerin elinden alınmasının muhal olduğuna, buraya mâlik olmaya çalışmanın soğuk demiri döğmeğe, burayı elde etmek istemenin kötü şeytandan hayır ummaya benzediğine hükmediyorlardı”*²⁰.

Şehrin fethinin mümkün olmadığıyla ilgili Kıvamî de şunları yazar: *“Gördiler ki bir mu’azzam kal’a. Hîç yir yüzünde bunun emsali bir kal’a dahi kimse görmüş degül. Kandakının içine baktılar; gördiler dibi tahte’s-serâda; ve yukarı burç u barolarına baktılar, uçları fevka’l-’ulâda. İki taraftı arkalarını bahra virmiş ve bir taraftı sinelerini berden yana dutmuş; içi toptolu cünd-i şeyâtîn ve melâ’in Frenk ve Rum, Arnavud, Bulgar ve Cinviz ve Katalan. Ne kadar ki yitmiş iki milletin eşirrâsı, müfsidîn ve münâfıkîn var-ısa, Allâhu Ta’âlâ’nun ve Rasûlinün düşmenleri var-ısa, içinde cem’ olmuş-*

¹⁹ Tursun Bey, *Târîh-i Ebu’l-Feth*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul 1977, 40.

²⁰ “Karamanî Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi”, çev. Konyalı İbrahim Hakkı, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949, 352.

lar. Kazâ-peyker-ler ve kader-endâzlar, şöyle ki hisârın her burç u barolarından parniklarla ve zenâbereklerle tüfeklerle bir iki ferseng yirden âdem oğlanını hisar yöresine iltmezlerdi”²¹.

Halil Konevî de şehrin surlarının aşılmasının zorluğunu şöyle anlatır: “İkinci yıl Sultan Kostantiniyye’nin muhasarasına teveccüh eyledi. Kostantiniyye ki kâfirlerin muazzam şehirlerindendi. Gümüş üzerine işlenmiş siyah karartı gibiydi ki siyahlığı açıkça görünüyordu. O görülmemiş bir sur idi ki alanının heybeti ve azametinin parlaklığını insanlık görmüş ve cihan dönmüştü. Öyle bir şehirdi ki evlerinin tarafları mermerden işlenmişti. Ve öyle bir şehirdi ki burçlarının dışı ve çayurlarının içi perilerin şarap kadehinden düzenlenmişti. Ve öyle bir hisardı ki kubbesi yüz yıllık mesafeden görünürdü. “Ayların burcu.” Ve öyle sağlamdı ki burcun sağlamlığı yerden göğe kadar hikâye olmuştu ve öyle sağlam bir belde idi ki binalarının sağlamlığı rivayetlere konu olmuştu. “Onların yerleri sağlamdır.” Beğenilen ve tamah edilen bir şehir idi. Denizden ve karadan çok muhasara edilmiş fakat tasarruf altına alınması zordu”²².

Konevî, şehrin fethi hususunda, hatalı biçimde II. Mehmed’e muhalefet edenlerin bulunduğunu da “Bu düşüncelerde olmak gerçekten kötüdür. İşte burası o kahramanlar kahramanı ve sultanlar sultanı olan cihan sultanının teveccühünü celp etti. Onun böyle bir yeri alamayacağını ve fethedemeyeceğini söylemek gerçekten bilgisizlik ve cahilliktir ki onun burayı alamaması imkânsızdır ve böyle düşünmek pişmanlıktır” cümleleriyle izah eder²³.

İdris-i Bitlisî de şehrin fethedilemez olduğuna dair kanaatlerle ilgili şu bilgileri verir: “...kâfir ve İslâm beldeleri arasında mahsur kalan bu beldenin surları Rum ülkelerinin bütün hisarlarından daha büyük ve son derece sağlam idi. Burası bir merkez durumundaydı ki, bütün Rum ülkeleri ve şehirleri uydusu gibiydi. Bu şehir öyle bir kale mesâbesindeydi ki, hendeği derin denizlerdi. Rumun iki büyük bölgesi olan Anadolu ve Rumeli arasında bir geçit şeklinde en iyi noktada yer almaktadır. Müslüman sultanların her bir zuhurunda, bilhassa Sultan’ın vâlidî Murad Han, her taraftan mülk ve hükümeti Konstantiniye dâr eyleyip bir merhaleye kadar Anadolu

²¹ Kivâmî, *Fetihnâme*, haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul 2007, 136.

²² Osmanlı’da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî’nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinin Tercümesi, haz. Engin Salduz, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2019, 62.

²³ Osmanlı’da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî’nin *Tevârih-i Âl-i Osman* Adlı Eserinin Tercümesi, 64.

ve Rumeli şehir ve hisarlarını elde etmişti. Sultan'ın her bir ecdâdı zamanında, hususan Sultanü'l-guzât Murad Han her ne kadar bu şehri de teshir ve fetih maksadıyla hareket etmişler, ancak birkaç büyük engel sebebiyle bu memleketin fethi geri kalmıştır. Fethin önünde tedbîri mümkün olmayan iki büyük engel bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi; bu büyük şehri bütün küffârın merkezi mesâbesindeydi: Ayasofya Kilisesi Hazret-i İsa'nın makarrından sonra bütün müşrikler için en önemli mabed sayılıyordu. Bu mabedi tazîm ve tekrîm ederlerdi. Ne zaman ki azîm bir vâkıa zuhûr etse, müşrikler ordusu kara ve denizden yardıma koşarlar ve bu şehri müdafaa da her zaman hazır bulunurlardı. Frenk, Ungurus, Çasar ve Rus Hristiyan krallarının müttefiken hareket etmeleriyle hiçbir zaman savaş ve tehlike bu şehrin surlarına ulaşmamıştı. Hal böyle olunca, imânın nam u nişânı, hikâye şekli dışında bu şehre giremiyorlardı. Bir diğer engel ise, müslüman sultanların vüzerâ ve ümerasının bu hususta sorumsuz davranmalarıydı. Zira ne zaman ki gazi sultanlar Konstantiniye'nin fethine azmedip asker toplansalar, vüzerâ ve ümera fâsıd tamahları için, bu hareketi durdurmak üzere çeşitli hile ve tezwîre başvururlardı. Bunlar her zaman deliller ileri sürerek fetihten imtinâyâ hükmederlerdi. Bu duruma delil olarak da sâbık sultanların fetihten acziyetini gösterirlerdi”²⁴.

Şehrin fethedilemez olduğuna dair yalnızca Türkler’de değil Rumlar arasında da güçlü bir inanışın mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Oruç Bey, bu hususta şu rivayeti nakleder: “Edrene’de ejderhâ-peyker toplar döküdürüp dahi hisârün çengine ne gerek olursa anları bile alıp tostogru Kostantin üzerine düşdiler. Her taraftan toplar kadar yarag olmaz. Kal’a çengine mahal ve münâsib olan yirlerden kurdurup döğmeğe başladılar. Kal’anun burçlarını ve bedenlerini çepçevre yıkdılar. Kostantin tekûri nice idelüm deyü tanışık itdiler. Keşişler ileri gelüp ne korkarsın? Allâhu ta’âlâ bu şehri Türk’e nasîb itmez. İşda bizüm kitâbumuzda yazılıudur ki döğەر döğەر almaz, âciz kalur döner yine gider. Noldınız neye bayılırsız din bir mikdâr dahi gayret idüği kal’ayı virmen didiler. Bu sözi keşişlerden işitdiler sevinçle şâd oldılar. Tekür dahi teselli ile kendüye gurur virüp emr eyledi. Hisârün götri” topların hisar başına çıkarup dâyiresine yer yerin dizdiler. Ve âdemlerden bedenlere

²⁴ İdris-i Bitlisî’nin *Heşt Behişt’ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, 119. Yayını için bk. İdris-i Bitlisî, *Heşt Behişt VII. Ketîbe. Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, Tashih-Tahkik-Çeviri*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara 2013.

dahi âdem çıkardılar. Ehl-i İslâm 'akarsu çağırıp dürlü dürlü cevâblar herzeler söyleyüp hâşâ Sultân Muhammed'e dil uzadup mühmel mühmel sözler söylediler. Hattâ kendüsi dahi işidüp bî-huzûr oldu".²⁵

Çandarlı ve taraftarları, kuşatmanın yanlış olduğunu ortaya koymak üzere hadislere, özellikle de İstanbul'un fethinin kıyameti başlatacağına dair fiten ve melâhim hadislerine müracaat ettiler. Bu konuda muhaliflerin hem şehrin fethinin mümkün olmamasını hem de kıyamet ile ilgili hadisleri delil göstererek İstanbul kuşatmasına nasıl karşı geldiklerine dair Kemalpazazâde şu önemli bilgileri verir: "*Erkân-ı dîvân-ı keyvân-ı evvân-ı pâdişâhî, a'yân-ı sükkân-ı südde-i âsumân-mekân-ı şâhî, işaret ü ibâretle ol kal'ay-i menî'ün menâ'atını ve içinde dâyire-i şümârdan bî-rûn ve' hadd ü adedden efzûn menâ'a cemâ'atını beyân eyleyüb, ârây-ı cihân-ârâlarını bir araya cem' etdiler; fethine ikdâm olunduğı takdirce encâm-ı kâr husûl-i merâma vüsûl bulmayub, kesr-i şevket-i İslâm şenâ'atın ta'rîz u kinâyetle arz eyleyüb her çend ki sultân-ı ercümendi, ol himmet bülendi muktezâsından men' etdiler; imdâd-ı emdâd-ı ilâhîye mu'temid olub emrinde mucidd oldu; kim-senin fikrinden müstemidd olmayub kendü re'yinde müstebid oldu. "Sıkkı bi'n-nâsi rüyedin" emseliyle amel kıldı, erbâb-ı 'arz bu bâbda eshâb-ı garaz idüğün bildi. Çün vezîr ü müşirin bu bâbda tedbîr-i pür-tezvîri iktizây-ı havây-ı nefis-i leimden sâdır idüği akl-ı selîmine ve ta'b-ı müstakimine mütebâdir idi, her biri kendü kolayın gözleyüb, "devlete lâıyk hizmet kilâyın, maslahat bitmesinde olayın" dimedikleri zamîr-i münîr-i âyine-nazîrinde zâhir idi"*²⁶. Müellif, Çandarlı Halil Paşa'nın fetihteki rolünü anlattığı kısımda da kuşatmaya muhalif olanların bunu nasıl meşrulaştırdıklarını şöyle izah eder: "*Cümle hiyelinden biri bu ki, Rûm diyârı'nun ulemây-ı kibârın kalem-i fetvâ ile müsellemler olan nâmdârın pâdişâh-ı gerdûn-ıktidâra söyledürdi; ol kal'anun kal'ına ikdâm u ihtimâmdan mukeddemât-ı men'i her birine ibrâm idüb söyledürdi. Onlar dahi cenâb-ı kâmyâbun dest-i ihtimâmını akd ve pâ-yı ikdamını akl etmek için ol bâbda nice fasl ehadîs-i bî-asl nakl idüb fâsid ihkâm iderlerdi: "Henüz mezkûr hisârın ki âlem ortasında iştihârla "ke'nârin alâ- alemdür, fethi hengâmı ve ol diyârda râyet-i islâmın ref'i eyyâmı gelmemişdür" derlerdi"*²⁷.

²⁵ Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007, 79, dipnot nr. 452. Gelibolulu Mustafa Âlî de benzeri bir rivayeti nakleder (Kühû'l-ahbâr, C.II, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, haz. Hüdaî Şentürk, Ankara 2003, 11-12).

²⁶ İbn Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripsiyon), haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991, 31.

²⁷ İbn Kemal, Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter, 91.

Kemalpaşazâde, Çandarlı Halil Paşa'nın özellikle İstanbul'un fethine muhalefet etmek üzere ulemanın "*kalem-i fetvâ ile müselleme*" olan nüfuzlu ve önde gelenlerini kendi tarafına çektiğini ileri sürer. Halil Paşa ulemanın önde gelenlerini yanına çekmek hususunda fazla zorluk yaşamamış olmalıdır. Zira kendisi de Osmanlı ulema ailelerinin en nüfuzlularından birine mensuptu ve Rumeli Kazaskerliği'ne kadar yükselmişti. Bu sayede kendi siyasî söylemlerini destekleme konusunda ulemadan destek bulmakta zorlanmamış olması gerekir.

Çandarlı'yı destekleyen ulemanın İstanbul kuşatmasına karşı çıkarken özellikle hadis literatürüne müracaat ettiği görülmektedir. Kemalpaşazâde buna "*ehadîs-i bî-asl*" diyerek hem işaret eder hem de bu hadislerle nasıl baktığını ortaya koyar. Müellif, ulemanın hangi hadisleri delil gösterdiklerine dair bir misal vermese de bunların kıyamet ile ilgili hadisler olduğu açıktır. Zaten Kemalpaşazâde'nin ulemanın ağzından aktardığı "*Henüz mezkûr hisârın ki âlem ortasında iştihârla 'ke'nârin alâ- alemdür, fethi hengâmı ve ol diyârda râyet-i islâmın ref'-i eyyâmı gelmemişdür*" cümleleri de kıyamet hadislerine işaret eder.

Kemalpaşazâde'nin ancak işaret ederek bıraktığı hadis meselesine Emir Hüseyin-i Enîsî'nin *Menâkıb-ı Akşemseddîn* adlı eserinde açıklık getirilir. Enîsî'nin kaydı şöyledir: "*Feth-i Konstantiniyye sene hamse ve hamsîne ve semânü mietin târîhinde merhûm sultân Mehmed Han yigirmi bir yaşında pâdişâh oldu. Bir yıldan sonra Edirne'de ulemâ ve ümerâ ve a'yân-ı velâyet-ile Konstantiniyye fethin müşâvere eylediler. Bir kimse mübâşeret eylemeğe râzî olmadı. Ashâb-ı rasûlullâhdan ve hulefâ-i râşidînden ve sâbir nice pâdişâhlar Konstantiniyye fethine gelüp müyesser olmadığını beyân eyleyüp ve hadîs-i şerîf nakl eylediler ki "Ey ümmet, sizi altı şey bekliyor" dedi ve...beşinciyi şöyle anlattı: Sizinle sarioğulları arasında bir barış başgösterip dokuz ay ya da bir kadının gebeliği boyunca size katılmaları sonra sizden ayrılmaya başlamaları" dedi. Altıncı dedi bir şehrin açılması dedi. Ey Allah'ın elçisi hangi şehir dedim. Konstantiniyye dedi". Öyle olsa Konstantiniyye'nün fethi Mehdi'nündür didiler. Sultân Mehmed'i gazâdan men' itdiklerinden Akşemsüddin işitdi, cevâb virdi ki evvelâ Konstantiniyye'yi Sultân Mehmed Hân fetih eyler, sonra benî asfar alır. Mevâlî ile çok mübâhese eyledi. Âhir Sultân Mehmed şeyhün sözine i'tibâr ve i'tikâd eyledi"*²⁸.

²⁸ Akşemseddin *Hayatı ve Eserleri*, haz. Ali İhsan Yurt-Mustafa Kaçalin, İstanbul 1994, 134.

Kıvâmî de, muhalifler tarafından dile getirildiğine işaret etmeden, İstanbul ile ilgili kıyamet hadislerini delil göstererek şehrin muhkem ve fethedilmesi zor bir yer olduğunu söyleyenler olduğuna dair şunları yazar: “*Ve hatta hakkında Peygamber’in sahih hadisi de vardır: ‘Rasûllullâh (s.a.v) dedi ki: ‘Onlar ganimetleri taksim ederlerken, Kostantiniyye’yi fethedecekler’. Bir başka hadiste de şöyle gelmiştir: ‘İşitecek (veya görecek) olduğunuz şehrin bir tarafı karada, bir tarafı da denizde olacaktır’. Ashâb dediler ki: Evet ey Allah’ın elçisi’. Şüphesiz o namlı şehir ve öylesi bir sağlam kale bu olmalı, tâ yapılışının başlangıcından bu zamana dek müşriklerin ve şeytanların yuvası olmuştur. Böyle bir sağlam kaleyi de hiçbir zaman ve zeminde kimse görmüş değildir*”²⁹.

İstanbul’un fethinin zor olduğu, fetih sonrasında Molla Gürânî tarafından kaleme alınan ve Memlûk hükümdarına gönderilen fetihnâme de özellikle belirtilir. Fetihnâme, bu durumun üzerinde hassaten durulması, başarılan işin büyüklüğünü ve aşılması imkânsız görülen surların aşarak fethin gerçekleştirildiğini anlatmak içindi. Fetihnâme şehrin fethinin zorluğu şöyle tarif edilmiştir: “Bu şehir kuvvetle teçhiz edilmişti ve ram edilmesi güçtü. Destekleri yüksek, temeli sağlamdı; cesur müşrikler ile- Tanrı onları nerede olurlarsa olsunlar terk etsin!- dolu idi. Bunlar iman ehline karşı kendilerini büyük görürler, Rodos, Katalan, Venedik, Ceneviz ve başkaları gibi Garb Adaları’nın şirk ve isyan ehlinde yardım alırlardı. Etrafı sağlam, kuvvetli, yüksek ve nizamı düzgün bir surla çevrilmişti. Büyük seleflerimiz, o büyük fehâmetli sultanlar, cihadın hakkını vererek çalıştıkları halde, onu ele geçiremediler ve ondan bir şeye nail olamadılar. Bu yeryüzü halkının dilinde Kostantiniye diye nam salmış olan büyük bir kaledir...”³⁰.

Fetih sonrasında Edirne Kadısı İbrahim Efendi ve naibi Emin Bey’e gönderilen Türkçe fetihnâme de “*kala-ı Kostantiniyye kim sâ’b-ı su’ûbet ile ru’b-ı meskûnda meşhûr ve ma’rûf idi. Şöyle kim, mülûk-i mâzî ve pâdişâhân-ı mütekaddimîn hezârân rey ü tedbirle cidd ü cehd idiü fethine çâre ve imkân bulamamışlar idi*”³¹ denilerek İstanbul’un fethinin zorluğuna dair kanaatler nakledilir.

²⁹ Kıvâmî, *Fetihnâme*, 137-139.

³⁰ Molla Gürânî’nin kaleme aldığı nâme için bk. Ahmed Ateş, “İstanbul’un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *İÜ Tarih Dergisi*, 7, İstanbul 1953, 17-18.

³¹ Burada fetihnâmenin Refet Yinanç tarafından yapılan neşri esas alındı, fakat bazı okuma kusurları yazmadan ikmâl edildi (*Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad

Fethe Muhalif Olanlara Karşı Fatih Sultan Mehmed Nasıl Bir Söylem Geliştirdi?

II. Mehmed'in İstanbul'u kuşatma niyeti ve bu tasavvurunu da farklı mecralarda resmî olarak dile getirmesi üzerine muhaliflerin değişik argümanlarla fethe direndiklerini; bu dirençte özellikle şehrin fethi ile ilgili kıyamet hadislerini ve daha önce şehrin fethedilememiş olmasına şehrin muhkem yapısını, daha önceden defalarca denenmesine rağmen fethedilememiş oluşunu ve nihayet fethi kıyamet alameti olarak nitelendirebilecek yorumlara kapı aralayan birtakım rivayetleri delil olarak ileri sürdüklerini gördük. Muhalefetin bu delillerine karşı II. Mehmed ve fetih taraftarları da karşı söylemler geliştirdiler. Bu minvalde özellikle 1452 kışında Edirne'de toplanan meşveret meclisinde Fatih Sultan Mehmed'in konuşması ve muhaliflerin itirazları önem arz eder.

1452 kışında II. Mehmed'in huzurunda yapılan meşveret meclisinde her iki taraf da kendi görüşlerini dile getirme imkânı bulmuş ve bu toplantının mahiyeti farklı kaynaklar vasıtasıyla günümüze intikal etmiştir³². Tacizâde Cafer Çelebi'nin naklettiğine göre Fatih, yaptığı konuşmada bundan sonra gaza için çalışacağını, bu maksatla memleketinin ortasında bulunan İstanbul'u fethetmeyi düşündüğünü beyan etmiş ve bu fikriyle ilgili devlet adamlarının görüşlerini açıklamalarını istemiştir. Devlet erkânının bir kısmı Sultan'ın fikrine olumlu yaklaşmasına rağmen diğer kısmı bazı gerekçeler ileri sürerek bu görüşün isabetli olmadığını beyan etmişlerdir. Tacizâde itiraz edenlerin gerekçelerini de şöyle sıralar: *"Bir kısmı da yapısının kuvvetli, giriş ve çıkış noktalarının zorluk ve sağlamlığını düşünerek, kuşkunun akılla çelişmesine yol*

Efendi, nr. 3879, vr. 40a; "Fatih'in Türkçe İstanbul Fetihnâmesi", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 29, Nisan 1984, 19). Edirne kadısına gönderilen fetihnâmeyle ilk defa Tansel atıf yapmış (Selâhattin Tansel, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1953, 91, 94) ancak fetihnâmeyle Edirne kadısının gönderdiği cevap ne Tansel ne de Yinanç tarafından kullanılmıştır (vr. 40b). Edirne kadısının gönderdiği cevap maalesef eksiktir. Çünkü mecmuada kadının gönderdiği cevabı ihtiva eden yalnızca bir sayfa mevcut ve devamını ihtiva eden sayfa(lar) ise kopmuştur.

³² Toplantının ayrıntıları ve kaynakların verdikleri bilgilerin mukayesesi için bk. Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1995, 124-126; Feridun M. Emecen, *Fetih ve Kıyamet 1453, İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İstanbul 2017, 183-192.

verip, elde edilmesini anka kuşunu avlamaya benzetip, zabtedilmesi, gök kalesinin fethine denk sayılarak, bu husustan vazgeçilmesini daha uygun gösterdiler”³³.

Kritovulos ise Fatih’in konuşmasını uzun uzun nakledip, sultanın “kı-saca söylemek gerekirse, ya şehirle birlikte ülkeme sahip olurum ya da şehre sahip olamazsam onun uğruna ülkemi de kaybetmeye razıyım” diyerek kararlılığını a-len izhar ettiğini yazar³⁴. Bu kaynakta Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’un fethedilemeyeceği gibi bir düşünceye sahip olunmamasına İstanbul’un fethi-nin mümkün olmadığı şeklinde önyargının kırılması hususuna özellikle vurgu yapması ve şehrin fethinin nasıl mümkün olacağına dair izahatta bu-lunması aynı zamanda muhalefetin esas yaklaşım tarzının, şehrin fethinin imkânsızlığı minvalinde sürdürüldüğünün bir başka göstergesidir.

Fatih Sultan Mehmed, Çandarlı’nın birkısım ulema aracılığıyla yaptığı muhalefete yalnızca siyasî, tarihî ve askerî şartlarla ilgili yapılması gereken-leri izah ederek karşı durmadı. Bunun yanı sıra fethine inanarak kendisini des-tekleyen ulema vasıtasıyla da alternatif bir söylem geliştirdi. Bu mânâda özel-likle Akşemseddin ve Molla Gürânî’nin Sultan’ın en önde gelen destekçileri oldukları anlaşılmaktadır. Önde gelen Osmanlı ilmiye ricalinin, en azından bir bölümünün, şehrin ele geçirilmesinin mümkün olmadığına, zaten bunun için hadislerde işaret edilen zamanın da gelmediğine vurgu yaparak İstan-bul’un fethine muhalefet etmelerine mukabil Akşemseddin tam tersi bir tavır sergiledi³⁵. Bu hususta onun İstanbul muhasarasının en zor günlerinde Fa-tih’e gönderdiği mektupta, menakıbında ve *Kritovulos Tarihi*’nde önemli bil-giler mevcuttur.

³³ Celalzâde’nin *Selimmâmesi*’nin içindeki kısım (Celâl-zade Mustafa, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990, 337-340. Kıvâmî de meşveret meclisinden, benzeri cümlelerle kısaca bahseder (*Fetihnâme*, 102-103).

³⁴ Fatih’in konuşmasının verildiği kısım için bk. *Krivotulos Tarihi 1451-1467*, çev. Ari Çokona, İstanbul 2012, 77-109.

³⁵ Akşemseddin’in İstanbul’un fethinde oynadığı role dair bk. İsmail Lütfi Çakan, “Fetih Hadisi ve Akşemseddin’in Fetihteki Yeri”, 160-162; Abdülkadir Özcan, “Akşemseddin, Fatih ve Fetih”, *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2000, 245-250; Mehmet Yavuz, “İstanbul’un Fethi ve Akşemseddin”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 2017, 185-200.

Akşemseddin, 1453'ten önce iki defa Edirne'ye gelerek Fatih Sultan Mehmed ile görüşme imkânı bulmuştu³⁶. Onun Edirne'ye geldiği günlerde siyaset mahfillerinde İstanbul'un fethi meselesi gündemin ilk sırasındaydı. Bu tartışmalarda Akşemseddin'in de II. Mehmed'in yanında durduğu, istikbale dair bazı işaretlerde bulunarak İstanbul'un fethini müjdelediği ve bu sayede muhaliflere karşı bir söylem oluşturmada büyük hizmetler gördüğü anlaşılmaktadır. 1453'te İstanbul kuşatmasının devam ettiği günlerde Fatih'e gönderdiği mektubundaki şu ifadeleri konumuz itibarıyla önemlidir: *"Bu hâdisiye ki ol gemi ehlinden oldu. Kalbe hayli tekessür ve melâlet getirdi. Bir fırsat görünürdü feth olduğına gayretler geldi. Biri gayret-i dîn ki kâfirler ferah olup semâtete-i a'dâi olundu. Ve biri bu ki mübârek vücûdunuza noksan rey ve adem-i nefâz-ı hükm nisbet olmak ve biri bu ki bu za'ife adem-i isticâbet-i du'â nisbet olmak ve tebşîrimiz gayr-ı mu'teber olmak ve daha mahzûz çok"*³⁷.

Mektuptaki *"bu za'ife adem-i isticâbet-i du'â nisbet olmak ve tebşîrimiz gayr-ı mu'teber olmak"* ifadeleri Akşemseddin'in fethi daha öncesinden müjdelediğini ve bunun da herkese ilan edildiğini; birkısım ulemanın aleyh-teki propagandasına karşılık Akşemseddin'in, fethi önceden müjdeleyerek tam tersi söylem geliştirdiğini gösterir.

1452'deki meşveret meclisinde İstanbul'un kuşatılmasına muhalif olanlar ile taraftar olanlar arasında neler konuşulduğuna dair önemli bilgiler veren Enîsî, Akşemseddin'in muhalif ulemanın kıyamete işaret eden kimi hadisleri delil getirerek kuşatmaya karşı çıkmalarına itiraz ettiğini ve mezkûr hadislerin kıyamete değil İstanbul'un II. Mehmed tarafından fethedileceğine bir işaret olduğu tezini yorumlayabileceği fikrini savunduğunu yazar³⁸.

*Menakıbnâme'*de, Akşemseddin'in yalnızca kıyamet ile ilgili bazı hadisleri farklı yorumlayarak İstanbul'un kuşatılmasını desteklediği değil, bunun yanında ileri sürülen hadislere farklı yorumun yanısıra fethin kesinlikle

³⁶ Akşemseddin. *Hayatı ve Eserleri*, 26, 131-132; Orhan F. Köprülü-Mustafa Uzun, "Akşemseddin", *DİA*, II, 300.

³⁷ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (=TSMA), nr. E 5584 (bk. Akşemseddin. *Hayatı ve Eserleri*, 345).

³⁸ Akşemseddin. *Hayatı ve Eserleri*, 134.

mümkün olacağına dair bazı tebşiratta da bulunduğu bilgisi de verilir³⁹. Bütün bunlar da Fatih Sultan Mehmed'in şehri kuşatma konusunda önündeki en büyük engelin, muhasaranın fetihle neticelenmeyeceğine dair artık aşılması hayli güç bir şekilde gelenekselleşmiş inanç olduğunu gösterir. Akşemseddin, hadisi farklı yorumlayarak öncelikle fethin mümkün olduğunu aklen iddia etmiş, tebşiratıyla da bu görüşünü mânen desteklemiştir. Buna mukabil, 29 Mayıs 1453'te fetih gerçekleşene kadar söylem itibarıyla müşkil durumda olanın Fatih ve taraftarları olduğu kesindir. Zira muhalifler tarihen sabit olan İstanbul'un fethedilemez olduğu vakasından hareket ediyorlar ve kıyamet hadislerine de bu mânâda anlam veriyorlardı. Bu yaklaşım ve yorum, 29 Mayıs'a kadar da daha güçlü ve doğru yorum olarak görülüyordu. 29 Mayıs akşamında ise fethin müyesser olmasıyla bir taraftan muhalif söylemin mesnedi büyük oranda hükümsüz kalırken diğer taraftan da Akşemseddin gibi ulemanın tebşiratının da doğruluğu tescil edildi.

Akşemseddin'in İstanbul'un fethiyle ilgili hadisleri fethin müjdesi olarak yorumlaması ve şehrin fethedilemez olduğu inancına meydan okuması, mezkûr hadislerin yorumlanmasında bir dönüm noktası olmuş gibidir. Zira İstanbul'un fethini anlatan ve bunun için kıyamete işaret eden hadislerine atıf yapan müelliflerin neredeyse hepsi, hadisleri fethin müjdelenmesine bir delil olarak yorumlamışlardır. Buna mukabil, modern araştırmalarda bu duruma dikkat edilmemiş ve bu hadislere atıf yapan Osmanlı müelliflerinin tümünün fethiye muhalif oldukları gibi garip bir sonuca ulaşılmıştır.

Muhalif ulemaya karşılık II. Mehmed'in yanında duran ve fethin mümkün olduğuna dair söylemin oluşmasında büyük hizmetleri bulunan bir diğer şahsiyet Molla Gürânî'dir. Gürânî, daha şehzadelik yıllarından itibaren Fatih'in yakınında bulundu ve onun ikinci saltanatında 1451'de Rumeli Kazaskerliği'ne getirildi. İstanbul'un fethinin gündeme geldiği 1452'de de kazasker olarak görev yapmaktaydı. Kaynaklarda Gürânî'nin fetih taraftarı

³⁹ Kritovulos, Edirne'de 1452'de İstanbul kuşatmasının tartışıldığı günlerde muhaliflerin söylemine karşılık bazı âlimlerin ise fethi müjdelediğini yazar. İlgili bölüm şu şekildedir: *"Bu yüzden, artık onu hiçbir şey durduramazdı; elindekilerle yetinerek barışı korumaya niyeti yoktu. Savaş ilan ederek Polis'i fethetmek istiyordu. Bu hedefini, çok önem verdiği bazı ilahi işaretler ve geleceği tahmin edebilenlerin kullandığı kehanet, alamet ve belirtiler de destekliyordu. İlahi işaretlerin tümü aynı şeyi öngörüüyordu, Polis'i fethedenin kendisi olacağını söylüyordu"* (Kritovulos Tarihi 1451-1467, 77).

grubun içinde yer aldığı kaydedilir⁴⁰; fakat ayrıntı verilmez. Onun fetih sonrasında Memlûk sultanına gönderilen nâmeyi kaleme aldığı bilinmektedir. Bu nâmedeki bilgilerden hareketle Gürânî'nin fetih öncesinde, İstanbul'un fethine muhalif ulemanın atıf yaptıkları hadisleri farklı zeminlerde yorumladığı anlaşılmaktadır. Zira nâmede, İstanbul'un fethiyle ilgili kıyamete işaret eden hadisleri olumsuz çağrışımlar taşıyan birer referans olarak değil; bilakis Fatih'in fethinin büyüklüğünü ve dinî meşruiyetini ortaya koymak üzere kullanmıştır⁴¹. Gürânî'nin buradaki yorumu, fetih öncesinde Akşemseddin'in hadislerle getirdiği yorumla neredeyse aynıdır. Tek farkla ki biri fethedilmeden evvel bir tebşiratta bulunmuş ve fethin imkânsız olmadığına işaret etmiş⁴², diğeri ise fethitten sonra İslâm âleminin imkânsız olarak gördüğü şeyin Fatih tarafından hayata geçirildiğini haber vermiş ve böylece II. Mehmed'in büyüklüğünü vurgulamak istemiştir.

İstanbul'un fethi ve fethin tebşir edilmesi Osmanlı sufi çevreleri açısından yüksek bir değer ve anlam taşımaktaydı. Mesela bunlardan biri Emîr Sultan'ın halifelerinden Hacı İsa Dede idi. İsa Dede, Fatih Sultan Mehmed'in yakınlarından biriydi ve İstanbul'un fethinde de bizzat bulunmuştu⁴³. İstanbul'un fethi ile ilgili İsa Dede ile Aşıkpaşazâde arasında şöyle önemli bir konuşma nakledilir: *"Ve gine nakl-i sahîhle menkûldir Âşık Paşâ oğlu Pîr Azîz rahmetüllâh rivâyet idüb didi kim ol vakit kim İslambol gazâsına vardık. Gördim Hâcî İsâ Dede merhûm anda gelmişin. Ben didim yâ Hâcî karındâş, işbu yıl sizi Hicâz seferine gitdi diyü istimâ' olındı idi. Ne oldı kim gine bunda hâzır olmuşsz? diyücek, ayıtdı kim yâ karındâş, belî kîbel-i Hakk'dan emirlenüb Hicâz'a müteveccih olmuşdım. Andan kîbel-i Hakk'dan buyurık oldı kim teveccühin olub ve hâlis niyyetün olduğı*

⁴⁰ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Molla Gürânî", *DİA*, XXX, 248-250.

⁴¹ Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", 14-21.

⁴² Akşemseddin'in bu tebşiratını ve Hz. Eyyûb'un kabrinin keşfini "efsane/hikâye/fıkra/mitos" olarak görenler de mevcuttur. Her ne kadar bazı tarihçiler başka tarihçilere "Akşemseddin'in tebşiratu ve keşfini düz bir mantıkla mahkûm etmemesi" gerektiğini tavsiye etse de kendileri bu mantıktan kurtulamamıştır. Bu çelişkili duruma güzel bir misal için bk. Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 336-338.

⁴³ İsa Dede ile Fatih Sultan Mehmed'in arasındaki yakınlığa dair Emîr Sultan menâkıbnâmelerinde önemli bilgiler nakledilir. Hatta bu yakınlığın bazı Osmanlı ulemasını rahatsız ettiği belirtilir (bk. *Menâkıb-ı Emîr Sultan (Hüsâmeddin Bursevî) İnceleme ve Metin*, haz. Nurettin Kahraman, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, 278-283, 294-295, 301).

*ecilden haccın makbûl oldu. İmdi işbu yıl İslambol feth olınsa gerek, dön var ol gazâda bile ol diyü buyurdılar. Ol ecilden geldim, didi; çünkü bu kelâmı işidüb İslambol fethine şühemiz def olıcak; Allah'a hamd eyledik"*⁴⁴.

Çağdaş kaynaklarda yer almamakla birlikte muahhar kaynaklarda Fatih Sultan Mehmed'in Nisan 1453'te Edirne'den hareket ederken askere yaptığı konuşmada âyet ve hadislerden deliller getirerek fethin müyesser olacağını, fethedildiği takdirde bu beldenin Hz. Peygamber'in hadislerinde işaret ettiği üzere güvenilir bir yere döneceğini anlattığı⁴⁵, hatta bu konuşma esnasında *"Kostantiniyye muhakkak feth edilecektir. Onu fetheden emir ne güzel emir, onu fetheden ordu ne güzel ordu"* hadisine de atıf yaptığı yazmaktadır⁴⁶.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra da benzer söylemler geliştirmeye devam etti. Fethin kutlu ve tebşir edilmiş olduğunu ortaya koymak üzere gayret gösterdi. Bu minvalde bir taraftan İstanbul ve şehrin sembolü olan Ayasofya'nın tarihlerini farklı bir kurgu içinde yazdırdı; diğer taraftan da fethin meşruiyet kaynaklarından Eyyûb Sultan'ın kabrinin bulunması için özel bir gayret gösterdi. Yine bu mânâda şehrin mamur hale getirilmesi de olumlu söylemin hem mesnetlerinden biri hem de kendisi hâline getirildi. Bu yüzden olsa gerek kıyamete işaret eden hadislerde şehrin harap olması yerine imar edilmiş bir şehir kurgusu merkeze alındı. Kemalpaşazâde'nin ifadesiyle *"kahr ile tedmîrden sonra mihr ile ta'mîr etti"*⁴⁷. Bunun yanı sıra Osmanlı tarihlerinde çoğu zaman İstanbul'un fethinin askerî serencamından ziyade şehrin kadim tarihi ve imarı konusu öne çıkarıldı.

⁴⁴ *Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsameddin Bursevî) İnceleme ve Metin*, haz. Nurettin Kahraman, 300. Aynı menâkıb için ayrıca bk. *Yahyâ Bin Bahşî'nin Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhir) Adlı Eseri, İnceleme-Metin*, haz. Hatice Liman, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008, 115.

⁴⁵ Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 430.

⁴⁶ *Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidi*, haz. Süleyman Lokmacı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015, 279-280.

⁴⁷ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 96.

İstanbul, Ulemanın Duası Hürmetine mi Yoksa Kılıç Hakkı İle mi Fethedildi Tartışmasının Esası Nedir?

İstanbul kuşatmasına muhalefet eden ulema ile ilgili olması hasebiyle burada başka bir iddiayı da ele almamız gerekir. İddiaya göre İstanbul'un fethinden sonra şehre giren Fatih Sultan Mehmed ile kendisini karşılayan ulema arasında bir tartışma yaşanmıştır. Tartışmanın sebebi, ulemanın fethin kendi duaları yüzü suyu hürmetine müyesser olduğunu ileri sürmelerine mukabil, II. Mehmed'in bunun kılıcının hakkıyla olduğunu savunmasıdır. Bazı kaynaklarda bu tartışmanın Fatih ile Akşemseddin arasında yaşandığı dahi ileri sürülmüş ve Akşemseddin'in İstanbul'dan ayrılması bu tartışmaya bağlanmıştır. Buna mukabil tartışmanın mahiyeti iddia edilenlerden oldukça farklıdır.

Rivayetin kaynağı Kemalpaşazâde'nin *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eseridir. Bu eserde Fatih Sultan Mehmed'in törenle İstanbul'a girişi esnasında yaşananlar anlatılırken Sultan'ın birkısım ulema ile diyaloguna da yer verilir. Kemalpaşazâde'nin anlatımıyla Fatih'in konuştuğu ulema, Çandarlı Halil Paşa'nın hevâsına tâbi olup İstanbul'un fethine muhalefet etmiş bulunanlardır. Bu ulemanın "*Elhamdülillah, ehl-i ilmün duası cündiyle hisâr feth oldu. Pâdişâh-ı İslâm-penâh ceyş-i küffâr-ı bed-fercâma zafer buldı*" mânâsındaki sözleri üzerine Fatih de kuşatmaya muhalif oldukları için kendilerinden incindiği ulemaya hitaben, "*Monla*⁴⁸, *salusluğa yer yok, kendü kılıcım la alubdururun, kim-senüzden himmet ve inâyet olmamışdır; deşt-i vegada dest-i ihtimâmla kûs-i ikdâmı yalnız çalub âvâze-i fethi dervâze-i eflâke salubdururun*" demiştir⁴⁹. Anlaşılabacağı üzere, Fatih'in kılıç hakkını savunduğu ve dualarının fetihle etkisinin olmadığını ifade ettiği ulema, İstanbul'un kuşatılmasına karşı olan ve Çandarlı Halil Paşa'nın yanında duranlardır. Yoksa II. Mehmed'in sözünün Akşemseddin ve fethetme katkısı olan diğer âlimlerin dualarıyla bir ilgisi yoktur⁵⁰.

⁴⁸ Metinde "Menule" şeklinde okunmuştur ancak kelimenin "monla" okunmasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

⁴⁹ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman* VII. Defter, 93.

⁵⁰ Bu konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Hakan Yılmaz, "İstanbul'un Fethi ve Akşemseddin'in Fetihteki Rolü İle İlgili Yeni Bazı İddiâlar Üzerine", <https://www.hakikat.com/hakikat-dergisi/istanbulun-fethi-ve-aksemseddinin-fetihteki-rolu-ile-ilgili-yeni-bazi-iddialar-uzerine> (son erişim tarihi 3 Mart 2020).

Meşhur Fetih Hadisi Osmanlılarda İlk Defa Kim Tarafından ve Hangi Anlamda Kullanılmıştır?

İstanbul'un fethinin tebşir edildiği, bu fethi gerçekleştirecek emir ile onun askerlerinin övüldüğü "*Kostantiniyye elbette fetholunacaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan ve onu fetheden ordu ne güzel ordudur*" mealindeki meşhur hadise⁵¹ ilk defa Mehmed Neşrî'nin atfı yaptığı; Neşrî'den önceki Osmanlı müelliflerinin bu hadisi bilmedikleri iddia edilmektedir⁵². Neşrî'nin eserinin sonraki teliflerinde yer verilen mezkûr hadisin, ilk versiyonda bulunmaması bu iddia sahiplerinin en büyük mesnedi durumundadır⁵³. Aynı görüşü paylaşanlar, Osmanlı aydınının meşhur hadis yerine İstanbul'un fethiyle ilgili fiten hadislerine yoğunlaştığını veya bunlara atf yaparak fethiye muhalif bir tavır sergilediklerini savunmaktadırlar.

⁵¹ Hadisin senetleri ve bunlarla ilgili değerlendirmeler için bk. İsmail Lütfi Çakan, "Fetih Hadisi ve Akşemseddin'in Fetihteki Yeri", 155-157; Mehmet Ali Kulat, "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmî Dergi*, 37/2, Nisan-Haziran 2001, 5-23; İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi, *Değeri ve Tesiri Açısından Fetih Hadisi*, haz. Necdet Yılmaz, İstanbul 2002; Adem Aslan, *Fetih Hadisleri*, 43-46.

⁵² Emecen'in bu konudaki görüşü şu şekildedir: "Ancak burada yeri gelmişken fetih müjdesini bildiren, hatta fethedecek kumandanın adını veren hadislerle dönemin Osmanlı kaynaklarında hiç atf yapılmadığı, bunların sonraki muahhar dönemlerde ortaya çıktığını belirtmek gerekir" (Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 43). Buna mukabil zikredilen hadisin bilinmemesi mümkün değildir. Çünkü bu hadisin yer aldığı kaynaklar Osmanlı aydınları tarafından da iyi bilinen eserlerdir. Bunun en güzel delili de fetih hadisini ihtiva eden yazma eserlerin bazılarının İstanbul kütüphanelerindeki mevcudiyetidir. Mesela bu eserlerden İbn Kânî'nin *Mu'cemü's-Sahâbe* adlı eseri Köprülü Kütüphanesi, nr. 452'de; Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-Kebîr* adlı eseri Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, nr. 465/1-2'de; İbn Manda'nın *Esmâü's-Sahâbe* adlı eseri Köprülü Kütüphanesi, nr. 242'de, Ebû Nu'aym el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-Sahâbe* adlı eseri, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, III. Ahmed Kitaplığı, nr. 497/1'dedir (bk. Ali Yardım, "Türk'ün Şeref Madalyası: Fetih Hadisi", 68-69). Ayrıca Emecen'in hadisin mahiyetini de tam olarak anlamadığı görülmektedir. Çünkü Emecen, İstanbul'un kimin tarafından fethedileceğine dair hadisler olduğunu ve bunların Osmanlı aydını tarafından bilinmediğini "**fethedecek kumandanın adını veren hadislerle**" ifadesiyle vurgular. Buna mukabil şehrin fethi ile ilgili hadislerin hiç birinde bu kişinin ismi doğrudan verilmediği gibi işarette dahi bulunulmamıştır.

⁵³ Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 43, dipnot nr. 38.

Tespitlerimize göre Neşrî'den önce de İstanbul'un fethiyle ilgili olumlu anlamda yorumlanan hadislere atıf yapılmıştır⁵⁴. Bu minvalde Bayatlı Mahmud, 1482'de tamamladığı düşünülen *Câm-ı Cem-i Âyin* adlı eserinde "*İstanbul'un fethi büyük hizmettir*" anlamındaki bir hadise atıf yapar⁵⁵. Bayatlı Mahmud'un bu atfı İstanbul'un fethi ile ilgili fiten hadisleri haricindeki hadislerin de Osmanlı müellifleri tarafından bilindiğini gösterir⁵⁶.

Osmanlı müellifleri İstanbul'un fethinin Hz. Peygamber tarafından müjdelendiğini "*Ümmetimden gemiye binen ilk ordu (cenneti) kendilerine vacip kılmuştur. Ayrıca ümmetimden kayserle ilk olarak gaza eden ordunun günahları affedilmiştir*" hadisine⁵⁷ atıf yaparak da savunurlar⁵⁸.

İlk dönem Osmanlı kaynaklarında zikredilen "*Her kim Kostantiniyye'de Ayasofya içinde iki rekat namaz kılsın, cennetlikdir*" mealindeki hadis de şehrin fethine yönelik bir ideal ve hedef sunduğu düşünülebilecek niteliktedir⁵⁹.

"Kostantiniyye elbette fetholunacaktır, onu fetheden kumandan ne güzel kumandan ve onu fetheden ordu ne güzel ordudur" hadisini tam haliyle eserine alan ilk Osmanlı müverrihinin Mehmed Neşrî olduğunun iddiasını yukarıda belirttik. Buna mukabil Neşrî'nin müellif nüshasına en yakın ve en eski nüshalarında bu hadis kaydedilmemiştir. Neşrî'nin kaleminden çıktığı tahmin edilen ve 1485 yılı olaylarına kadar meydana gelen hâdiseleri ihtiva eden Menzel

⁵⁴ Bu konuya yukarıda zikrettiğimiz çalışmada İdris Bostan da temas eder.

⁵⁵ *Osmanlı Tarihleri* I, 396.

⁵⁶ İstanbul'un fethiyle ilgili olumlu ve olumsuz işaretler taşıyan hadislerin bir arada değerlendirildiği önemli bir çalışma için bk. İdris Bostan, "Konstantiniye Elbette Fetholunacaktır"

(https://www.academia.edu/36740465/_Kostant%C4%B1niyye_elbette_fetholunacaktır%C4%B1r_Osman%C4%B1_Kaynaklar%C4%B1nda_Fetih_Hadisi)

⁵⁷ Hadisin tam metni için bk. İdris Bostan, https://www.academia.edu/36740465/_Kostant%C4%B1niyye_elbette_fetholunacaktır%C4%B1r_Osman%C4%B1_Kaynaklar%C4%B1nda_Fetih_Hadisi, 32

⁵⁸ Kemalpaşazâde bu hadise Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin bulunması bahsinde temas eder (İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 100). Şeyh Mer'î b. Yusuf el-Kermî de II. Osman'a sunduğu *Kalâidü'l-ıkyân fi Fezâil-i Âl-i Osman* adlı Arapça eserinde bu hadise, İstanbul'un fethinin bizzat Hz. Peygamber tarafından tebşir edildiğini belirtmek için atıf yapar (bk. Eyüp Öztürk, "Araplar ve Osmanlı Hanedanı: Mer'î b. Yusuf Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, 2011, 241-276; *Osman Oğulları'nın Menşei ve Üstün Vasıfları*, yay. haz. A. Rıza Karabulut, Ankara 2008, 256-257).

⁵⁹ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman* (F. Giese Neşri), haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992, 107.

nüshasında, ilgili kayıt şu şekildedir: “Gaziler şehre girüp, tekfurun başın kesdiler. Ve Kir-Luka’yı ta’allukâtıyla esîr itdiler. Ve dahi bir düzme varıdı, Osmân-oglı dirlerdi, anı dahi depelediler. Şehrin yagma idüp, mübâlağa toyumluklar oldı. Hattâ, darb-ı mesel olmuşdur, bir kişiyi gınâya nisbet itseler, ‘İstanbul yağmasına mı tuş geldün’ dirler. El-kıssa, anda olan toyumlukları tamâm zıkr idersevüz, kelâm tatvîl olur”. Neşrî’nin eseri, daha sonra birçok defa istinsah edilmiş ve bu istinsahların bazılarında metne ilaveler de yapılmıştır. Fetih hadisinin kaydedildiği ve Neşrî’nin ilk versiyonuna özellikle İstanbul’un fethi bahsinde uzun eklemeler yapılan nüsha ise 22 Ramazan 1066/19 Temmuz 1656’da istinsah edilmiştir. 1656 tarihli nüshada fetih hadisinin de geçtiği bölüm şu şekildedir: “Gaziler şehre girip, Tekvurun başını kestiler ve veziri Kir Luka’yı dahi ta’allukatiyle esir ettiler. Ve dahi kalede Osman oğlu geçinir bir düzme varıdı, anı-dahi tepelediler. O har-nihâd horyadlarını bi-esrihim kılıçtan geçirdiler. Ehl ü ıyallerini esîr-i selâsil ü eglâl edip, Ayasofya’da vesâir kiliselerde altın ve gümüş putları gaziler nacak üşürüp, kimi kolunu, kimi budunu, kimi başını götürüp ve kâfirlerin meta’larından her ne-kim buldular ise, yağma edip, mübâlağa doyumluklar oldu. Kale’n-Nebi aleyhi’s-selâm, “Letüftehannel-Konstantiniyyete ni’mel-emîrû emîruha ve ni’mel-ceyşü ceyşühâ”. Hatta Gaziler Filoriyi, akçeyi ölçek ile bahş ettiler. Ol vakitten beri darb-ı mesel olmuştur ki, bir kişiyi gınâya nispet etseler, “İstanbul yağmasına mı tuş oldun” derler”⁶⁰.

Görüldüğü üzere fetih hadisi, ilk defa Mehmed Neşrî tarafından kullanılmamış, 1656 tarihli istinsah nüshada müstensih tarafından ilave edilmiştir. Ayrıca müstensih mezkûr hadisi, bugün anladığımızdan oldukça farklı bir anlamda kullanmış gibidir. Müstensihin burada İstanbul’un fethinde askerin büyük ganimete nail olarak sevineceğinin tebşir edildiğine vurgu yaptığı açıktır. Benzeri bir kurguyu, hadise değil de Kur’an’a atıf yaparak Behiştî de nakleder ve şunları yazar: “Sagîr ü kebîr, bernâ vü pîr bend-i kemed ile esîr olup ganî vü fakir dest-gîr ü hakîr oldılar. Gazîlerün ellerine bî-hisâb esbâb ile garrâ mahbûblar ve hüsnâ mahbûbeler girüp, bî-kıyâs ecnâs-ı kelâ ve envâ-ı dîba sîm ü zer ü evânîler girdi “Ve adekümmüllâhü megânime kesîraten te’huzûnehâ (Allah size elde edeceğiniz birçok ganimetler vaat etmiştir)” va’desi muhakkak oldu”⁶¹.

⁶⁰ Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, II, haz. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, Ankara 1995, 705-707; Mevlânâ Mehmed Neşrî, *Cihânnumâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008, 313-314.

⁶¹ Behiştî Ahmed Çelebi, *Târîh-i Behiştî (Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî)* (791-907/1389-1502) II, haz. Fatma Kaytaç, ed. Mertol Tulum, Ankara 2016, 270.

Meşhur fetih hadisine ilk defa Neşrî atfı yapmadığına göre, bu bilgiyi literatüre ilk kez kim kazandırmıştır? Şimdiki tespitlerimize göre İstanbul'un fethedileceğinin tebşir edildiği ve bunu hayata geçirecek olan kumandan ile askerlerinin övüldüğü hadis, ilk defa II. Bayezid dönemi Arap ulemasından Ahmed b. El-Hüseyn bin Muhammed bin el-Uleyf tarafından kaydedilmiştir. Uleyf, II. Bayezid'e sunduğu *Kitâbü'd-Dürri'l-Manzum Fî Menâkibi's-Sultân Bâyezid Melikü'r-Rum* adlı 30 Mayıs 1505'te tamamladığı kitabında İstanbul'un fethinin kıyamet alameti olup olmadığına dair de bir bölüm tahsis etmiştir. İstanbul ile ilgili iki müstakil başlık açmış ve bunlarda önce şehri met-hetmiş, sonra da şehrin tarihinden anekdotlar nakletmiştir. Müellif, bu vesileyle şehirle ilgili gördüğü birtakım hadisleri de kaydetmiştir. Burada İstanbul'un fethinin kıyamet alameti olup olmadığı, Osmanlılar tarafından hâkim olunmasının kıyameti başlatacak olan mı yoksa kıyamet başlangıcından önceki fetih mi olduğu meselesi rivayetler üzerinden müzakere edilir. el-Uleyf, bu meyanda *"Kostantıniyye bir gün mutlaka fetholunacaktır. Onu fetheden asker ne güzel asker, onu fetheden kumandan ne güzel kumandır"* hadisini de nakleder⁶². Müellif, İstanbul'un fethini de detaylı şekilde anlatırken gemilerin nasıl karadan yürütüldüğünü bazı Rumlardan duyduklarına istinaden yazar. el-Uleyf'e göre İstanbul'un fethinin taşıdığı anlam şöyle özetlenebilir: *"Onun fethiyle Müslümanların gözü aydınlanmış ve Allah bu fetihle din düşmanlarını da zelil etmişti. Fetihle birlikte kötülük kapıları kapandı ve İslâm dinine de büyük faydalar sağlandı. Allah, Sultan Mehmed'in iyilikleri arasında sayılan bu büyük fethi Sultan için hazırladı. Bu fetih, Osmanoğulları memleketini temeli sağlam, direkleri sarsılmaz, bilek kemikleri gibi güçlü, bahar yağmurları gibi akıcı ve yardımları tükenmez kıldığı gibi sevinçleri de Ad Kavmi'nin yüksek binalarını geçmişti. Sultan Mehmed'den önceki melikler veya hükümdarlar onu fethetmek istemişler fakat zorlandıkları için gerçekleştirememişlerdi. Bu yüzden Allah Kostantıniyye'nin fethini Sultan Mehmed'e nasip etmiş ve fethi Sultan'a bir ihsan veya bir bağış olarak vermişti. Şüphesiz bu fetih Sultan'a Allah'ın bir nimetidir. Bundan*

⁶² Ahmed bin el-Hüseyn bin Muhammed bin el-Uleyf'in *Kitâbü'd-Dürri'l-Manzum fî Menâkibi's-Sultân Bâyezid Melikü'r-Rum* Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirilmesi, haz. Saad F. Oumar, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010, 189-217.

sonra Kostantiniyye mülkün merkezi, güçlülüğün mekânı, ilmin kurumu, başkanlığın merkezi, siyasetin mahalli, mücahitlerin meydanı, fakirlerin barınağı, korkanların sığınağı olmuştur”⁶³.

Tespitlerimize göre bahse konu hadisin zikredildiği bir diğer kaynak da Kanunî Sultan Süleyman döneminde kaleme alınmıştır. Bu eser Muhibbüddin İbn Fehd tarafından 3 Ağustos 1522’de tamamlanan ve Kanunî’ye ithaf edilen *el-Cevâhirü’l-hisân fî menâkibi’s-Sultân Süleymân b. Osmân*’dır⁶⁴. Eserde Yavuz Sultan Selim’e kadar olan Osmanlı tarihi özet bir şekilde anlatıldıktan sonra I. Selim dönemi hâdiselerinin anlatımına geçilir. Adeta bir *Selimnâme* hüviyeti taşıyan bu eserin ikinci bölümü, el-Uleyf’in yukarıda zikrettiğimiz eserinde olduğu gibi Rum diyarı ve buradaki insanların faziletine dair bilgiler ihtiva eder. Yine bu bölümde, el-Uleyf’in yazdıklarına çok benzer bir şekilde İstanbul kuşatmaları ve şehrin Fatih Sultan Mehmed tarafından fethi anlatılırken bu vesileyle şehrin fethiyle ilgili meşhur hadis de nakledilir⁶⁵.

El-Uleyf ve Muhibbüddin İbn Fehd’in eserlerinden sonra Osmanlı tarihçileri tarafından da meşhur fetih hadisine atıf yapılmaya başlanmıştır. Tespitlerimize göre bu müelliflerin ilki Gelibolulu Mustafa Âlî’dir. Ayrıca Âlî, fiten hadisleriyle şehrin fethini müjdeleyen hadisi tevil etme yoluna giden ilk müelliftir ve vardığı neticeyi şöyle izah eder⁶⁶: “Beşinci vakı’a-i Külliye: Feth-i Kostantiniyye’dir ki, a’zam-ı medâyin-i dünyâ ve ekber-i memâlik-i kübrâdır. Hafi olmaya ki şehir-i Kostantiniyye’nün teshîri, melhâme-i ‘uzmâ idüğine delâl, ‘aded-i nücûmdan çokdur. Ve illâ Ebû-Hureyre radiya’llahu ‘anh’dan rivâyet olunan Hadis-i Şerif-i Tavîl, vakı’-i hâle delîl-i celîl idüğünde söz yokdur. Zirâ buyurmuşlardur ki; ... Ma’nî-i şerîfi, ya’ni ki: Hazret-i Resûl-i Ekrem salla’llahu ‘aleyhi ve sellem ümmet-i celîlû’l-himmetden bi-tarîki’l-i’lâm istifhâm buyurup: “Hiç bir şehir işidür misiz ki, iki cânibi bahre ve bir tarafı berr ola” didüklerinde “Buyur yâ Resûla’llah” diyü cevâb virilüp, Hazret-i Sultân-ı Enbiyâ salla’llahu ‘aleyhi ve sellem dahı ta’yîn-i melhâme-i kübrâ kılup: “Kıyâmet kopmaz; illâ mukaddemâ evlâd-ı İshak ‘aleyhi’s-selâm’dan yetmiş bin kişi ol şehre gazâ iderler; muhâsara itdüklerinde, ne silâhla ceng ve ne sehmlile kasd-i âheng eylerler. Ancak evvela “La ilahe illa’llahu ve Allahu ekber”

⁶³ *Kitâbü’l-Dürri’l-Manzum fî Menâkibi’s-Sultân Bâyezid Melikü’r-Rum*, 113.

⁶⁴ Müellif ve eser hakkında bk. Sâmî es-Sakkar, “İbn Fehd, Muhibbüddin”, *DİA*, XIX, 486-487.

⁶⁵ *el-Cevâhirü’l-hisân fî Menâkibi’s-Sultân Süleymân bin Osmân*, haz. Muhammed Bin Selâme el-Atvî, 83b.

⁶⁶ *Kühû’l-ahbâr*, C.II, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, 10, 14, 15-16.

didüklerinde, bahre muttasıl olan iki burcun birisi yıkılır. Sâniyen tekbîr eyledüklerinde, ol bahre mümâss olan cânibin biri dahi hâke berâber olur. Sâlisen tekbîr itdükleri gibi, ol bir taraftaki sûri dahi döğilüp ol mücâhidlere yol açılır. Bu tarîkıla ol medîne-i kübrâya ehl-i İslâm duhûl idüp feth olunur" diyü buyurulmuşdur. Pes selâtîn-i Âl-i Osman evlâd-ı İs ibn-i İshâk 'aleyhi's-selam'dan idükleri yukarıda beyân olunmuşdur. Ve İstanbul fethine me'mûr olan guzât-ı cumhûr cem'an yetmiş bin nüfûs-ı me'sûr idüğü ve feth ü teshîre mübâşeret-i mücâhidîn, tîr ü şemşir ile vuku' bulmayup, her ne cânibe yürüyüş itdiler ise tekbîr-künân ve şehâdet kelimesini guyân oldukları hâlde nusret ü zafer buldukları, Mevlâna İdris-i Münşî'nün Heşt Behîşt nâm kitâbında ve ba'zı kütüb-i müverrihinde tahkîk kılınmışdur. Husûsâ, dîvâr-ı hisârın bahrden cânibe yıkılması ve berr tarafındaki sûri darb-ı topla düşüp hâke berâber olması cemi'an mazmûn-ı Hadîs-i Şerîf'e muvâfıktır. Eğer süâl olunup, "Bu Hadîs-i Şerîf'de işâret olunan feth-i Kostantiniyye, eşrât-ı sa'atden olan fethden olmak ve ba'd-ı zabti'l-müslimîn, kuffâr-ı muşrikîn tasarrufına duhûli maksud idüğü tahakkuk bulmak ve evlâd-ı İshâk'dan murâd, Benî-İsrâîl nâmındaki kavm-i Yahûd olmak câiz degül midür? Ve Hadîs-i Şerîf'de mestûr olan kelime-i tâmmе şehâdet eylememesi ile hilâfı bâriz degül midür" dinilürse, cevâb vîrerüz ki, Hazret-i Sultân-ı Enbiyâ'nun salla'llahu 'aleyhi ve sellem ümmetine bi-tarîkı't-tebşîr buyurdukları Hadîs-i Şerîf ve mahall-i âhârda "Müfettihi-i Kostantiniyye ni'me'l-emîru emiruhum, ni'me'l-ceyşu ceyşuhum" nazmındaki makal-i latîf, ol ihtimâle mâni'dür. Zîrâ sebîl-i cihâd u gazâda i'lâ-i kelime-i 'ulyâ maksûd olup, guzât-ı muvahhidîn ve âdetâ ol mahallerde şehâdet kelimesini guyâ olup, tekbîre mu'tâd oldukları, hod beyân-ı vâkı'dür... Sultân Muhammed Hân'un himmeti "müsteftih-i Kostantiniyye Ni'me'l-emîru emiruhum" kendinün safahât-ı âsârına yazılmak ve ecdâd-ı i'zâmı mâ-beyninde bu Hadîs-i Şerîf'den zâtına âyid olan vâsf-ı cemîlle imtiyâz bulmak idi. Nitekim evliyâ-i güzînle zümre-i mücâhidinün sa'y ü dikkatleri tetimme-i Hadîs-i Resûl-i Ekrem salla'llahu 'aleyhi ve sellem olan "Ni'me'l-ceyşu ceyşuhum" ser-nâmesiyle, evsâf-ı haseneleri rûz-i kıyâmete dek dillerde dâstân olmak idi"⁶⁷.

Âlî, fetih hadisi ve İstanbul'un fethi ile ilgili kendisine ait şu şiire de yer verir:

"Ol şehen-şeh ü Muhammed Hân ki, Sultân-ı Rusûl
Zâtını vâsf eyleyüp hakkında dir: "Ni'me'l-emîr"
Feth-i İstanbul'da hâzır bulman gâzîlerin

⁶⁷ Kühnü'l-ahbâr, C.II, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, 9-14.

Nitekim medhinde "Ni'me'l-ceyş" okur nazm-ı Beşîr

Vâli-i vâlâ-himemdür ol emîr-i muhterem

İsmi sâmi, kadri âlî, bahtı çün mihr-i müinîr"⁶⁸.

Âlî'den itibaren bugünkü anlamlandırılışına yakın bir şekilde literatüre girmesi kuvvetle muhtemel olan⁶⁹ İstanbul'un fethinin müsbet mânâda tebşir edildiği hadise, sonraki müelliflerin bazıları tarafından atf yapılmadığı bilinmektedir⁷⁰. Bunun sebebine dair Şaban-ı Şifâî 1704'te III. Ahmed'e sunduğu *Fezâil-i Âl-i Osman* adlı eserinde dikkat çekici bilgiler vermektedir. Şifâî'nin eseri aslında Şeyh Mer'î b. Yusuf el-Kermî'nin *Kalâidü'l-ıkyân fî Fezâil-i Âl-i Osman* adlı Arapça yazılan ve II. Osman'a sunulan eserinin Türkçe'ye ilaveli serbest tercümesidir. Şifâî, Mer'î'nin yukarıda naklettiğimiz "*Ümmetimden gemiye binen ilk ordu*" mealindeki hadisi Osmanogulları'nın füziletlerine bir delil olarak gösterip "*Konstantiniyye elbette fetholunacaktır*" hadisine atf yapmaması sebebiyle, tercümeyle şu açıklamayı ilave etmiştir: "*Yani elbette Kostantiniyye feth olunur yani feth olunsun, zîrâ benim ümmet-i huceste-sîretim şark ve mağribe müstevî olurlar. Anlardan bir asker-i halef-peyker ol belde-i azîmeyi feth iderler. Ol fethde anların serdârları olan emîr ne güzel emîrdir. Ol asker ne güzel askerdir*" buyurmuşlardır. Amma kibâr-ı muhaddisîn bu haber-i latîfin tahrîr olunduğu üzere iştibâh etmişlerdir. Musannif-i merhûm dahi ta'arruz eylemeyüp ancak Ümmü Harâm bint Melhan radiallahu te'âlâ anhâdan rivâyet olunup Sahîh-i Buhârî'de mestûr olan hadîs-i şerîfî irâd" etmiştir⁷¹.

⁶⁸ *Künhü'l-ahbâr, C.II, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, 15.*

⁶⁹ Âlî'nin çağdaşı Nev'î de İstanbul'un fethini meşhur fetih hadisine işaret ederek değerlendirebilir ("*Ve kelâm-ı ni'me'l-emîr ki resul-ı en'âmdan sâdır olmuştur. Bunların hakkındadır*" (bk. Nev'î Efendi, *Netâyicü'l-Fümûn ve Mehâsinü'l-Mütûn* (Giriş-Metin-Dizinler), haz. Nadir İlhan, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1992, 72-73).

⁷⁰ Mesela Neşrî'nin tarihini gören, Âl-i Osman'ın tebşir edildiğini ortaya koymak adına İstanbul ile ilgili hadislerin büyük bir kısmına atf yapan ve kendisi de hadis ilmi ile yakından ilgilenen İdris-i Bitlisî veya benzeri şekilde Müneccimbaşı (bk. Müneccimbaşı Ahmed b. Lütfullah, *Camiü'd-Düvel*, haz. Ahmed Ağrakça, İstanbul 1995, 245) meşhur fetih hadisine atf yapmaz. Fetihle ilgili en güzel tarihin Neşrî tarafından kaydedilen "*Beldetün tayyibetün*" tarihi olduğunu belirten Hoca Saadeddin de şehrin fethiyle ilgili başka hadislerle atf yaparken mezkûr hadisten hiç bahsetmez (bk. Hoca Saadeddin, *Tâcü't-tevârih*, I, 430-431).

⁷¹ *Fezâil-i Âl-i Osman*, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3404, vr. 95a.

Şifaî'nin verdiği bu bilgiler Osmanlı müelliflerinin meşhur fetih hadisinden haberdar olmalarına mukabil en azından bazılarının, sıhhati konusundaki tereddütleri sebebiyle, hadise bilerek atıf yapmadıklarını ortaya koyar. Buna mukabil bazı ulemanın mütereddit tavrına karşılık, bu hadisin 16. yüzyıldan itibaren İstanbul halkı tarafından bilindiği ve kabul gördüğü kesindir. Nitekim Evliyâ Çelebi'nin naklettiğine göre Fatih Sultan Mehmed Camii'nin kible kapısının sağ tarafında, 1611'de vefat eden dönemin meşhur hattatı Demircikulu Yûsuf'un yazdığı "*çâr-kûşe beyâz mermer üzre müzehheb ve lâciverd, celî hat ile tahrîr olunan*" bir fetih hadisi vardı⁷². Yine bu bağlamda Ayasofya'ya da 1697 tarihini taşıyan başka bir fetih hadisi asılmıştı. Ayrıca fetih hadisine dair müstakil risaleler kaleme alınmıştır⁷³.

İstanbul'un Fethi Osmanlı Müellifleri İçin Kıyamet Alameti miydi?

Yukarıda da nakledildiği üzere, bazı araştırmacılar fethe çağdaş veya fethten kısa bir müddet sonra eserlerini kaleme alan bazı Osmanlı müelliflerinin İstanbul'un fethini kıyamet alameti olarak gördüklerini, şehrin uğursuz olduğuna inandıklarını ve Fatih Sultan Mehmed'e muhalif olduklarını iddia etmektedirler. Hatta bazıları bu iddialarını ilk dönem kaynaklarının neredeyse tamamına teşmil etmektedirler. Burada, bütün Osmanlı kaynaklarının zikredilen meseleleri nasıl değerlendirdiklerini değerlendirmek mümkün değildir. Bunun yerine aşağıda araştırmacıların öne çıkardığı kaynaklar ve müellifler özelinde meseleleri ele almaya çalışacağız.

İstanbul'un uğursuzluğu konusunda ilk atıf yapılan eser *Acâibü'l-Mahlûkât* tercümeleridir. Bu eserin ilk Türkçe tercümesi 1361 yılında Edirne'nin fethinden sonraki bir tarihte kaleme alınmıştır. Burada "*Kostantiniyye-İstanbul*" başlığı altında şehir hakkında bilgiler verilir. Fakat bu bilgilerde şehrin uğursuzluğuna, fethinin kıyamet alameti sayıldığında dair hiçbir

⁷² Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006, 56.

⁷³ Bu risalelere bazı misaller için bk. *Mecmua*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3851, vr. 297b-300a; İmamzâde Mehmed Es'ad Efendi, *Değeri ve Tesisi Açısından Fetih Hadîsi ve Feth-i Kostantîniyye*, haz. Necdet Yılmaz, İstanbul 2002 (Bu eserin bir yazma nüshası için bk. Süleymaniye Kütüphanesi, Hüsrev Paşa, nr. 439, vr. 1b-20b).

atf yoktur. Bilakis şehrin fethinin bir ideal olduğuna dair cümleler mevcuttur. *Acâibü'l-Mahlûkât*'ın ikinci tercümesi I. Mehmed zamanında yapılmıştır ve bu tercümede ise İstanbul ile ilgili bir lanet nakledilir. Buna mukabil lanetin şehir ile ilgili olmayıp, şehir sakinleri "ehl-i Kostantiniyye" ile ilgili olduğu açıktır. Bu yüzden bu tercümede de şehrin ne kendisi ne de fethi ile ilgili olumsuz bir kanaat taşınmamaktadır⁷⁴.

İstanbul'un fethinin kıyamet alametleri arasında yer aldığını zikreden ve bunun ile ilgili Ebû Hureyre'den bir hadis rivayet eden ilk müellif Bedr-i Dilşad'dır. Bedr-i Dilşad, 1427'de tamamladığı *Muradnâme*'sind bunları yazar⁷⁵.

Yazıcıoğlu Mehmed'in 1449'da tamamladığı *Muhammediyye* ile kardeşi Yazıcıoğlu Ahmed Bîcân'ın 1451'de tercümesini bitirdiği *Envârü'l-Âşîkîn* adlı eserlerde de İstanbul ile ilgili melâhim hadislerine atf yapılır⁷⁶. Her iki eserin İstanbul'un fethi ile ilgili fiten hadislerine vurgu yaparak bir kurgu gerçekleştirmelerinin temel sebebi bir geleneği devam ettiriyor olmalarında yatar. Zira 1453'te Fatih tarafından fethedilene kadar birçok defa İslâm orduları tarafından kuşatılan şehrin, kaynaklara yansıdığı kadarıyla ilk dönemlerde fethedileceğine dair güçlü bir inanç söz konusu iken -ki bu sebeple önde gelen sahabenin bir kısmının şehri kuşatmaya gelen ordulara katıldığı bilinir- sonraları bu düşüncede bir değişim vuku bulduğu, artık fethedilemez ve dolayısıyla da vaadedilmiş topraklardan lanetlenmiş şehre dönüşen İstanbul inancının kamuoyunda gitgide yerleşerek Osmanlı müelliflerini de uzun süre

⁷⁴ *Acâibü'l-Mahlûkât*'ın tercümeleri hakkında en önemli çalışmayı Günay Kut kaleme almıştır. Kut bu çalışmada bu eserin 10 ayrı Türkçe tercümesini ve bunların telif tarihlerini tespit etmiş, kütüphane kataloglarındaki bilgileri düzeltmiş ve İstanbul ile ilgili kısımları transkribe etmiştir ("Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümeleri Üzerine", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, cilt I*, İstanbul 1985, 183-193). Emecen de bu eserin tercümelerine temas eder ve alıntılar yapar, ancak eser ile ilgili Kut'un tespitlerine hiç atf yapmaz. Bilakis tercümelerle ilgili problemleri kendisi çözmüş intibaanı verir (*Fetih ve Kıyamet*, 34-36).

⁷⁵ Eserdeki bilgilerin değerlendirilmesi için bk. Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 36-37, 44-45.

⁷⁶ Eserdeki bilgilerin değerlendirilmesi için bk. Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 44-46. Ahmed Bîcân'ın *Envârü'l-Âşîkîn*'deki kıyametle ilgili görüşleri hakkında bk. 15. Y.Y. Osmanlı Popüler Dînî Edebiyatındaki Fiten Hadislerinin Tahrir ve Tenkidi (*Envârü'l-Âşîkîn Örneği*), haz. Ahmet Emin Seyhan, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006; Kaya Şahin, "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour", *Journal of Early Modern History*, 14, 2010, 317-354.

tesiri altına aldığı kesindir. Buna mukabil daha Fatih devri müelliflerinden itibaren Osmanlı tarihçilerinin bu konuya işaret eden fiten hadislerini olumsuz anlamından çok farklı bir şekilde tefsir etmeye başladıkları ve bu mânâda kıyamet meselesine de olumlu misyonlar yükledikleri, hatta Âl-i Osman'ın bekasını bu hadislerle dayandırdıkları da görülür. Bu sebeple İstanbul'un fethinden önce yazılan eserlerdeki olumsuz imajı, fetih sonrasında kaleme alınan eserlerdeki İstanbul imajı ile ayrı değerlendirmek gerekir. Çünkü eserler farklı şartların tesiri altında kaleme alınmışlardır. Bunun en güzel misallerinden biri 29 Mayıs 1453'te tamamlanan Ahmed Bîcân'ın *Müntehâ*'sıdır⁷⁷.

Ahmed Bîcân'ın İstanbul'un fethine yaklaşımında değişiklik olduğu ileri sürülmekte, hatta şehrin fethi ile ilgili fiten hadisini "biraz yumuşatmak gereği hissettiği", "böylece İstanbul'u kıyamet başlancının alâmeti olmaktan çıkarmaya" çalıştığı iddia edilmektedir⁷⁸. Bu değerlendirmelerin sufi geleneğin tam olarak anlaşılabilmesinden ortaya çıktığı, Ahmed Bîcân'ın yazdıklarının günümüz yaklaşımlarına kurban edildiği ortadadır. Ayrıca Bîcân'ın İstanbul'un fethi ve Fatih Sultan Mehmed'in şahsı ile ilgili yazdıklarının, yazılanların siyak-sibakından koparılmak suretiyle, araştırmacının keyfî tasarrufu sonucu tamamının nakledilmediği; bunun yerine araştırmacının varmak istediği neticeyi destekleyecek kısımları aldığı ve diğer kısımları ise görmezlikten geldiği görülmektedir. Yazıcıoğlu Muhammed'in 1449 Ağustos'unda Gelibolu'da tamamladığı *Muhammediyye* adlı eserinde II. Murad'ı övdükten sonra II. Mehmed için de "*Budağı var adı Sultan Muhammed/ Odur tahtında şimdi Han Muhammed*"⁷⁹ / *Onu kutb etti devr-i kâyinâta/ Açar kendi kanadın mümkünâta/ Bu iki şâh ile mülk oldu berrâk / Sanasın şems ile bedr etti işrâk/Hüdâvendâ*

⁷⁷ *Müntehâ*'da kıyamet hadisinin yorumlanışındaki "yumuşama!" hakkında bk. Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 52-53. Eser için bk. Ahmed Bîcân'ın "*Müntehâ*" isimli *Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, haz. Ayşe Beyazıt, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008. Bu tez daha sonra kitap olarak neşredilmiştir (bk. Ahmed Bîcân, *el-Münteha: Fusûs'u'l-Hikem Üzerine Bir Çalışma*, haz. Ayşe Beyazıt, İstanbul 2011).

⁷⁸ Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 52-53.

⁷⁹ Yazıcıoğlu, her ne kadar eserini 1449'da tamamlasa da 1446 yılında yazmaya başlamıştır. Buradaki ifadesi 1446 yılında II. Mehmed, ilk saltanatından henüz indirilmeden yazılmış olmalıdır. Çünkü II. Mehmed, 1446 Ağustos'unda tahtan indirildi ve yerine ikinci defa olmak üzere babası II. Murad geçti.

dilerven bu iki han /Cihan durdukça olsun mülke sultan” ifadeleri müellifin Fatih Sultan Mehmed’e bakışını da ortaya koyar⁸⁰.

Ahmed Bîcan, *Müntehâ* adlı eserinin ilk telifini 29 Mayıs 1453’te, son telifini ise 1466’ta tamamlamıştır. Eserin ilk telifi ile son telifi arasında bazı farklılıklar mevcuttur. Eserin ilk telifinin üç yılda bitirildiği ve 29 Mayıs 1453’te son hâlinin verildiği anlaşılmaktadır. 1466’da tamamlanan nüshada ise ilk nüshaya göre metnin genişletildiği görülmektedir. İlk telifte “*Bu kitâbı cem’ ettim üç yılda. Ve târîh sekiz yüz elli yedi senesinde Sultân Muhammed bin Murâd Hân (halleda’llâhu devletehû) İstanbul’u feth edicek Cemâziye’l-ûlâ’nın yirminci gününde idi bu kitâb tâmâm oldu*” demek suretiyle İstanbul’un fethinden duyduğu memnuniyeti ifade etmek istemiş, aynı zamanda bu “kutlu olayın” tarihi ile kendi eserinin bitiş tarihini gün olarak denk getirmek istemiştir⁸¹. 1466 yılındaki telifinde ise genişletilmiş metinde Fatih Sultan Mehmed ile ilgili şu methiye yer vermiştir: “*Elhamdülillâhi’l-azîzi’l-vehhâb ki Sultân-ı cihân, şehinşâh-ı keyvân, cihângîr-i zamân, pâdişâh-ı deverân Sultân Muhammed Hân -tavvele-allâhü umrahü- yeryüzünde bir dahî nazîri yok ve tevârihte dahî kimesne nişânın vermiş değil. Ve âlemin âhîrine değin buncılayın gâzî pâdişâh gelmeyiserdir. Zîrâ ki saltanatı atadan ve dededen mîrâstır. Memleketi küffâr elinden kılıçla alınmıştır, helâl emlâktır. Ve mâl ki vilâyetinde mescidlere ve imâretlere ve huffâza ve gâzîlere sarf olunur. Emvâl gazâdandır ve küffâr harâcıdır. Ve ammâ kendisi mahmûb-rûy ve mergûb-huydur. Şecâatte Rüstem-i dâsitândır ve sehâvette deryâ-yı ummândır. Âdîl, âkîl ve cihângîr pâdişâh-ı mu’teber, makbul ü memdûh -ebbedeallâhü memleketehü-. İmdi, Ol Sultân Muhammed Hân ki pâdişâhtır Rûm’a ve gayri yerlere husûsâ kim İstanbul’u kâfirlerden cebr ile aldı. İçinde latîf imâretler ve câmi’ler yaptı ki Arap’ta ve Acem’de onların misillü yoktur. Galata’yı ve Sinop’u ve Samsun’u ve Trabzon’u aldı. Aşağı denizde Midilli’yi ve Bosna’yı ve Mora’yı ve Arnaut’u kılıçla aldı ve gâzîlere haraç ederdi ve gâzîler şâhi ve şehitler sultânı idi. Zirâ ki efdal-i guzât onlardır ki benû esfara karşı durup Mağrip’ten yana kılıç vururlardı. Ve Amûriyye’yi ve Benî Esfar’ı almak kasdın ederdi. Zîrâ kıyâmete yakın kâfirin galebesi Mağrip’ten yananadan olsa gerektir. Pes öyle olsa Sultân Muhammed ol Benî Esfer’e karşı durup onları men eyler. Öyle olsa gâzîlerin efdali Osmanoğlanları’dır. Allâh Teâlâ onlara rahmet eylesin. Ve şehzâdelerini kıyâmete değin pâyidâr eylesin*”⁸².

⁸⁰ Yazıcıoğlu Mehmed, *Muhammediye*, haz. Amil Çelebioğlu, İstanbul 1996, 844-845.

⁸¹ Ahmed Bîcan’ın “*Müntehâ*” İsimli *Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi*, 52-53, 494.

⁸² Ahmed Bîcân, *Müntehâ*, Milli Kütüphane, nr. 06 Mil Yz A 3271, vr. 2b-3a,-4b.

Müntehâ'nın ilk telifinde İstanbul'a dair iki açıklama bulunur. Bunlardan ilki şöyledir: *"Muhaddisler eyitirler: "Evvel Benî el-Asfar çıkar mağribden Frenk'le ittifâk ederler. Seksen sancak cem' olur ve her sancakta on iki bin kişi olur. Ya'nî ser-cümle on kerre yüz binden kırk bin er eksik olur. Hâsıl-ı kelâm Şâm katında bir köy vardır "A'mâk" derler, ona değin varırlar. Ve Medîne'den İslâm leşkери gelirler, üç bölük olurlar. Kâfirlerle uğraşırlar. Bir bölüğün, kâfiri sıyar; ve bir bölüğünü kırarlar efdal-i şehîd onlar olurlar; ve bir bölüğü, kâfiri sıyarlar Benî-İshâk'tan yetmiş kişi İstanbûl'un üzerine geleler bir kez "Lâ ilâhe illallah" derler denizden tarafı yakılır. Ve bir dahi onculayın derler bir yanı dahi yakılır. Ve bir dahi derler bir tarafı dahi yakılır. Ondan Konstantiniyye'yi yağma ederler. Şeytân gelip çağırır ki: 'Deccâl çıktı. Oğlunuzu ve kızınızı esîr etti. Siz yağma içindesiz' diye. Bunlar dahi geri Şâm'a varınca Deccâl çıkar; ondan sonra kıyâmetin nişânları belirmeye başlar"*⁸³. Müellifin burada Arapların İstanbul kuşatmalarını kastettiği aşikârdır. Ayrıca Ahmed Bîcân'ın bu ilk değerlendirmesinde İstanbul'un fethini değil, yağmalanmasını izah ettiği ve bu yağmadan sonra İslâm ordusunun Şâm'a geri döneceğini yazdığı dikkatlerden kaçırılmamalıdır. Bu değerlendirmenin II. Mehmed'in İstanbul kuşatması ile ilgili olmadığı açıktır.

Müntehâ'daki İstanbul ile ilgili ikinci açıklama ise kıyamet alametleri bahsinde geçer. Ahmed Bîcân burada şehrin fethini "Konstantiniyye ya'nî İstanbûl feth olmak îmân kuvvetleri galebe eyleyip şeytân şehirlerin yakıp harâb etmekten ibârettir" şeklinde olumlu bir anlam vererek izah eder⁸⁴. Müellifin İstanbul'a dair değerlendirmelerinin farklı konuları izah etmek üzere ele alındığı ortadadır. Bu yüzden yazılanları bir "yumuşama" olarak değerlendirmek doğru olmasa gerektir. Çünkü Ahmed Bîcân'a göre, yukarıda da temas edildiği üzere, İstanbul'un muhasarasında bulunmak Hz. Peygamber'in müjdesine nail olmak için bir vasıta idi.

Fetihten sonra yazılıp İstanbul'un fethine değilse de bizzat şehrin kendisine uğursuz gözüyle bakan kaynaklardan Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin *Saltuk-nâme'sinin* de üzerinde hassaten durmak icab eder. Çünkü bu eser, her ne kadar bazı araştırmacıların serhat boylarındaki gazilerin imparatorluğun

⁸³ Ahmed Bîcân'ın "Müntehâ" İsimli Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi, 447-448. Ayrıca bk. Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 52.

⁸⁴ Ahmed Bîcân'ın "Müntehâ" İsimli Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi, 469. Ayrıca bk. Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 52-53.

merkezileşmesine duydukları tepkinin yazıya dökülmüş hâli olarak değerlendirme meylinde olmalarına mukabil⁸⁵, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentinin Edirne kalmasını savunanların görüşünü ve başkentin İstanbul'a taşınmasına karşı çıkanların düşüncelerini yansıtmaktadır. Bu sebeple İstanbul uğursuz bir yer olarak gösterilmiştir⁸⁶. Muhalefetin temelindeki bu saik, araştırmacılar tarafından gözden kaçırılmış veya önemli görülmemiş gibidir. Buna mukabil *Saltuknâme*'de İstanbul'un fethine olumlu anlamlar da yüklenildiği görülür. Mesela bir bölümde Âl-i Osman'dan Mehmed adlı birinin geleceği, İstanbul'u fethedeceği ve bu şehrin kıyamet gününe kadar onların elinde kalacağı, şehrin yıkılmasının ise sonraları Müslümanlar arasında "*fısk u fücûr, fesâd ve zinâ ve livatâdan ve zulüm ve cevden ve bed ef'âllerin*" çoğalması yüzünden Allah'ın şehre çokça kıtlık, veba ve zelzele vermesi yüzünden olacağını yazar⁸⁷. Böylelikle müellif aynı zamanda Âl-i Osman'ın kıyamete kadar İstanbul'a hükümran olacağını ve payidar kalacağını da ifade etmiş olur. *Saltuknâme*'de Benî-Asfar'ın da Almanlar ve Ruslar olduğu, bunların sonra Türklerin üzerine yürüyecekleri⁸⁸; "*Türklere zevâl*" olmadığı, kıyamete kadar var olacakları kaydedilir⁸⁹.

Saltuknâme'nin bütünü değerlendirildiğinde eserdeki bilgilerin zemininden ve müellifin kurgusundan uzak bir şekilde, cımbızlanarak ele alındığı,

⁸⁵ Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 55.

⁸⁶ *Saltuknâme*deki şu ifadeler bu hususa işaret eder: "Eğer pâdişâh olursam, Edirne'den gayrı yırde oturmayam, didi. Pes çün Sultân Mehmed bu Rûm diyârına dahı Sultân Murâd Hân'dan sonra cülûs idüp, pâdişâh oldu, Edirne'de gazâlar eyledi. Şöyle kim Tuna'dan berü olan kâfirleri ve tekûrları giderdi, ellerinden yirlerin aldı, feth idüp Müslümanlık kıldı. Kâfirler Tuna'dan öte kaldı. Bu Tuna suyu deniz gibi suydı, gemiyle geçilürdi. İskeleleri zabt itdiler, Rumili'ne kâfir geçürmediler. Müslümânlar emîn oldılar, korkusuz olup, râhat oldılar. İl emînlik oldu. Müslümânlar Tuna'dan geçüp, öte varup akın ider oldılar, küffâra huzûr virmediler. Çün Sultân, Edirne'de kim Konstantiniyye'nün feth için yarak gördi idi kim varup ala. Meğer ol vakıt begler İstanbul'un alınmasının istemediler idi. Zirâ anun ma'mûrlığı memleketi harâb ider, hem içine giren pâdişâh gazâdan kalur, havâsı kemdür, ağırdur. Nikris ve envâ marazlar ol yırden peydâ olurdu ve idene zarardur. Şâyed pâdişâh ana mâvil idüp taht idine, deniz sebebinden ötürü ehl-i harb gâzilere i'tibâr kılmaya, sefer denize düşe diyü mukayyed olmadılar" (Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltık-nâme*, haz. Necati Demir-M. Dursun Erdem, İstanbul 2007, 615).

⁸⁷ Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltık-nâme*, 399. Emecen, *Saltuknâme*'deki bu kısmı kendi cümleleriyle özetlerken metnin siyak-sibakını da bozmuştur (*Fetih ve Kıyamet*, 55-56).

⁸⁸ Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltık-nâme*, 354-356.

⁸⁹ Ebu'l-Hayr-ı Rûmî, *Saltık-nâme*, 351.

Rumî'nin İstanbul'un başkent olmasına açıkça muhalefетinin buranın fethe-dilmesine de bir muhalefet olarak nakledildiği, ayrıca *Saltuknâme*'deki kurgunun, bazı benzerliklerine rağmen, kıyamet hadislerine atf yapan diğer eserlerin kurgularıyla aynı şeyi yazdıkları gibi genellemeci bir yaklaşımla ele alındığı ortadadır.

Fiten hadislerinden etkilendiği ve eserinde İstanbul'un fethi bahsini ele alırken bu hadislerin de etkisiyle fethе karşı olumsuz bir yaklaşım sergilediği iddia edilen Fatih devri müelliflerinden bir diğeri Enverî'dir. Enverî'nin mev-zubahis bazı hadislerde geçen Benî Asfar'a temas ettiği doğrudur; fakat müellif, kıyamet sürecini tetikleyen tutum ve davranışlarıyla süreçte etkili bir aktör olarak tavsif edilen toplum olan Benî Asfar'ı Fatih için değil, Macar Kralı Mathias⁹⁰ ve Eflak Voyvodası Vlad'ı⁹¹ nitelemek için kullanır⁹². Müellif anlatımını edebî olarak güçlendirmek üzere Benî Asfar ifadesini bir metafor olarak tercih etmiştir ve bu yalnızca Enverî'ye has bir durum değildir. Enverî için Fatih Sultan Mehmed, "zıll-i Hak"⁹³, "zıll-i İlâh"⁹⁴ veya "şîr-i Hak"⁹⁵, "şîr-i Yezdân"⁹⁶ ve nihayet "ebü'l-feth"dir⁹⁷. Yine müellife göre İstanbul'un fethi ise Fatih'in fazlına ve onun "zıll-i İlâh" olduğuna bir delildir. Enverî, fethе bakışını şu beyitleriyle özetler: "Çok çeriyle geldi nice pâdişâh/Hak ta'âlâ virmedi bu fethе râh/Yapılıp devr-i Süleymân'dan berü/Çok selâtîn fethine vermişdi rû/Cümlesi

⁹⁰ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısım (1299-1466)*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2003, 51, 54, 62, 64, 68. "Fitnenün başıydı Vilk-oğl la'în/Anı kılmuşdı Benî-asfer mu'în" (51); "Ol la'în derdi Benî-asfer benem/Şâha varan sâhib-i asker benem" (54); "Didi paşaya dönüp sen Lâz'a var (Yanko-oğl kimdür ider kârzâr/Ol Benî-asfer olur ise eğer/İ'tikadum bu bulasın sen zafer" (64).

⁹¹ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 66. "Dinle Eşâk illerinde neyledi/Leşker-i İslâm iltüp toyladı/Voyvoda dirdi Benî-asfer benem/Gelse sultân uğrasa sanma dönem".

⁹² II. Murad'ın gazalarını kaleme alan Zaîfî de Benî Asfar tabirini Macarlar için kullanır (Gelibolulu Za'îfî Muhammed, *Gazâvat-ı Sultân Murâd Han, İnceleme (Ses Değişimleri, Benzeşmeleri ve Uyumları) Metin-Sözlük*, haz. Mehmet Sarı, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, 264).

⁹³ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 46,

⁹⁴ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 49.

⁹⁵ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 52.

⁹⁶ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 54.

⁹⁷ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 56. Enverî'nin Fatih Sultan Mehmed'in nasıl biri olduğuna dair kaleme aldığı uzun bir bölüm için bk. *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 61-63.

ol hasret ile gitdiler/Fethine anun vasiyyet itdiler/Fazlına bu pâdişahundur delîl/Âleme zıll-i İlâh'undur delîl"⁹⁸.

Fatih devri müelliflerinden Şükrullah⁹⁹ ve Karamanî Mehmed Paşa fiten hadislerine işaret etmezler. Bilakis her ikisi de II. Mehmed için övgü dolu ifadeler kullanırlar. Mesela Karamanî Mehmed Paşa Fatih Sultan Mehmed için "yüce bir padişah", "zaman hükümdarlarının efendisi", "dünyada gövdedeki ruh",

⁹⁸ *Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî*, 51.

⁹⁹ Şükrullah'ın Fatih Sultan Mehmed'e bakışının nasıl olduğuna dair bk. Şükrullah b. Şihâbeddîn Ahmed b. Zeyneddîn Zekî, *Behcetü't-Tevârîh* (İnceleme-Metin-Tercüme), haz. Hasan Almaz, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, 96-97, 372-373. Şükrullah, 1459'da Fatih Sultan Mehmed'e sunduğu *Minhâcü'r-Reşâd* adlı bir çeşit ilmiyal kitabı olan risalede ise İstanbul'un fethi ile ilgili kıyamet hadislerini de ele alır (Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 56-57; *Behcetü't-Tevârîh* (İnceleme-Metin-Tercüme), 21-22). Şükrullah'ın ikinci risalede kıyamet hadislerini zikretmesine rağmen, bu onun İstanbul'un fethine muhalif olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Diğer müelliflerin eserlerinde görüldüğü üzere Şükrullah da bu hadislerle getirdiği yorumla Âl-i Osmân'ın kıyamete kadar payidar olacağını ve saltanatının süreceğini ifade etmektedir. Yani Şükrullah'a göre de kıyamet hadislerinde işaret edildiği gibi İstanbul'u fethetmek olumsuz değil, bilakis olumlu bir durumdur. Ayrıca Şükrullah, bir dünya tarihi olan *Behcetü't-Tevârîh* adlı eserinde, İbnü'l-Arabî'nin eserlerine atıf yaparak Âl-i Osman'ın "nur-ı Muhammediyeyi" taşıdığını, onların tarih boyunca dünya hükümdarlık hiyerarşisinde önceliğinin ve üstünlüğünün bulunduğunu savunur (Sara Nur Yıldız, "Şükrullah", *DİA*, XXIX, 257-258). Şükrullah, *Behcetü't-Tevârîh*'te ayrıca kıyametin ne zaman kopacağını, İstanbul'un fethi bahsine hiç temas etmeden ele alır. Müellifin kıyametin kopmasına 59 yıl kaldığını ileri sürmesinin sebebi ise eserini yazdığı 859 (1455) yılından hicrî 1000 yılına değin bu kadar sürenin kalmasıdır. Yani müellife göre hicrî 1000 yılında kıyamet kopacaktır (*Behcetü't-Tevârîh* (İnceleme-Metin-Tercüme), 144), ancak müellifin bu kaydını dikkatle okumak gerekir. Zira Şükrullah kopmasının muhtemel olduğu kıyametle ilgili yaptığı açıklamada şunları yazar: "Filozoflar ise kıyametin üç çeşit olduğunu iddia ederler. Biri küçük, biri büyük, biri de en büyük. Küçük kıyamet, dünyanın başlangıcının üzerinden geçen her bin yılda yeryüzünün bir kısım yerinin yıkılması ve birkaç yeni kuralın gelmesidir. Büyük kıyamet, yedi küçük kıyametin geçmesidir. Yani her yedi bin yılın geçmesiyle yedi yıldız bir burçta toplanır. Şayet bu burç sulu ise tümü suya gömülür. Eğer ateşli ise tümü ateşle yok olur. Havalı ise rüzgâr ile yok olur. Eğer topraklı ise deprem ve üzüntü korkusuyla yok olup helak olacaktır. Tıpkı çocuğun suyla yok olduğu Nûh tufanında olduğu gibi. Fakat bu kıyamette biraz insan kalacak. O kıyamet tufanı geçince tekrar yeniden nesiller türeyecek ve derlenip toplanıncaya dek doğup büyüyecekler. Fakat bu yüzyılın başında ortaya çıkan kimseler, yeniden kurallar ortaya çıkarır ve git gide her şeyi kemale ulaştıracaklardır. En büyük kıyamet ise yedi büyük kıyametin geçmesidir. Yani kırk dokuz bin yılın geçmesidir..." Şükrullah, filozofların bu açıklamasının ehl-i sünnet âlimleri ve kendisi tarafından doğru bulunmadığını, gerekçeleri ile birlikte izah eder (144-145).

“yurdu ve dini korumak, müslümanlığı ve müslümanları gözetmek işinde” öncüydü. Yine bu minvalde Fatih, “Allah’ın arslanı”, “çekilmiş keskin kılıcı”, “Allah yolunda gazi”, “hevâ ve hevesini kendisine ilâh yapanı cezalandıran”, “övülme sınırlarını aştığı için en güzel şeyle dahi övülse ayıp sayılan”dı¹⁰⁰. Mehmed Paşa, İstanbul’un fethine de bizzat Kur’an’da işaret ve tebşir edilen bir hâdisе olarak bakar ve bunun için 857/1453’e denk gelen “beldetün tayyibetün” âyetini delil gösterir¹⁰¹.

Kıyamet ile ilgili hadislerle atıf yapmasa da Fatih devri şairlerinden Karamanlı Aynî¹⁰² ise İstanbul’u şöyle anlatır:

“Şehr-i âzam kim binâsı gerçi mâ u tıyndedür
Ya anun üstündedür cennet yahud altındadır
Bu haber kim söylenür hem zâhîr ü bâtındadır
Revnakı bu kâ’inâtun şehr-i Konstantinedür
Ger sala Sultan Muhammed Zülfikâr-ı Hayderî
Misl-i Hayberdür güşâd ide bu yedi kişveri
Dir melekler nutka geldikçe felekler dilberi
Revnakı bu kâ’inâtun şehr-i Konstantinedür
Misl-i dünyâdur anın içindeki camileri
Zeyn olur hem cum’a gün huffâz ile mahfilleri
Gûşe ber gûşe pür olmuşdur cihan hâmilleri
Revnakı bu kâ’inâtun şehr-i Konstantinedür
İki âlem görmeği fikr ider isen cân ile
Var Kalâtâ şehrine deryâyı geç seyrân ile
Bâde vir de ömrü nuş it bâde-i hûban ile
Revnakı bu kâ’inâtun şehr-i Konstantinedür
Şûle saldıkça zemin üstüne mâh-ı encümen
Nerkis-i ra’nâ biter hâk üzre her gûşe çemen
Dir zebân-i cân ile sorsan bu güftârı çü men

¹⁰⁰ Osmanlı Tarihleri I, 349-350.

¹⁰¹ “Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi”, 352.

¹⁰² İsmail Ünver, “Aynî, Karamanlı”, DİA, IV, 273.

*Revnakı bu kâ'inâtun şehr-i Konstantindedür
 Feth idüp Sultan Muhammed anda çün câ eyledi
 Kâr-i âliler yapub firdevs-i a'lâ eyledi
 Değmemiş ey Aynî pür gülman ü havrâ eyledi
 Revnakı bu kâ'inâtun şehr-i Konstantindedür".*

Akşemseddin'in halifelerinden Abdurrahim Karahisârî de 1453'te İz-nik'te yazıp II. Mehmed'e ithaf ettiği *Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahyâr* adlı eserinde İstanbul'un fethine tarih düşürmüş¹⁰³ ve Sultan'ı da "Çün ki ol zamân, sultân-ı a'zam ve hâkân-ı muazzam, mâlik-i rikâbî'l-ümem, sâhibü's-seyfi ve'l-kalem, zıllullah fi'l-âlem, râfi-i livâ-i kelimetullah, el-mücâhidu fî sebîlillah, iskender-i devrân, sâhibkırân-ı zamân, dürr-i sade-i cihân, yegâne-i nesl-i Osmân, es-sultân ibni's-sultân ibni's-sultân, Sultân Muhammed bin Murâd bin Muhammed Hân" olarak nitelendirerek methetmiştir¹⁰⁴. Karahisârî'nin fethe, fetihle ilgili fiten hadislerine yaklaşımının nasıl olduğunu Orhan şöyle değerlendirir: "Karahisârî kendinden önceki meşhur Bayramîler, Yazıcıoğlu Mehmed ve Ahmed Bîcân kardeşler gibi kıyâmet alâmetleriyle ilgilenmiş, bu konuda kaleme aldığı müstakil risâlesinde selefleri gibi İstanbul'un fethini kıyâmetin alâmetleri arasında zikretmiştir. Fethe mânen ve maddeten destek vermiş, bizzat kuşatmada bulunmuş bir sûfî olarak Karahisârî'nin bu risâlesini fetihten önce değil de fetihten sonra yazmış olması

¹⁰³ "Hisn-ı İstambulu ol bil kim bu şâh/ Feth idüp kıldı sanem ehlin tebâh/ Nakş-ı ter yazıp ko nokta râ'sına/Bulasın bî-şüphe târîhine râh/Ne yılda feth kılmuştır o şehri şâh-ı bî-hemtâ/Bilir târihimizi bîkem sayan, târihimiz kem tâ".

¹⁰⁴ Abdullah Taha Orhan, *Abdurrahim Karahisârî'nin Tasavvufî Görüşleri ve Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahyâr İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019, 95. Buna mukabil Karahisârî, 1458 Mayıs'ında tamamladığı *Risâle fî eşrâtî's-sâ'a* adlı Veziriazam Mahmud Paşa'ya ithaf ettiği eserinde kıyâmet meselesini ele alır. Bu eserde İstanbul'un fethi ile ilgili fiten hadisleri de değerlendirilir. Abdullah Taha Orhan, Karahisârî'nin İstanbul'un fethine ve Fatih Sultan Mehmed'e bakışında bir kırılma yaşandığını, bunun sebebinin de şeyhi Akşemseddin ile II. Mehmed'in arasının açılmış olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu ileri sürer ve şu değerlendirmede bulunur: "Kıyâmet alâmetlerinin görülmeye başlandığından bahseden Karahisârî, ahlâkî çöküntüye bağlı bazı alâmetleri zikreder. Daha sonra dünyanın ömrünün yedi bin sene olduğunu, ilk yaratılıştan âhir zamana kadar neler görüleceğini, Mehdî ve Mesih'in nasıl geleceklerini, nerelerde neler yapacaklarını anlatan rivâyetleri aktarır. Sahîh hadîs kaynaklarında çeşitli tarîklerle zikredilen, Konstantiniyye'nin fethinin ardından Deccâl'in çıkacağını haber veren rivâyetleri etraflıca ele alır. Bu rivâyetlerde Konstantiniyye'nin fethinden sonra Roma'nın da fethedileceği bildirilir... Eser sonda yine başa dönerek tamamlanır. Dünyânın ömrünün yedi bin sene olduğu ve "Konstantiniyye fetholmadan kıyâmet kopmaz" gibi rivâyetler tekrar edilir" (90-91).

önemlidir. Çünkü ona göre fetih bir “lânet” ya da bir felâket olarak kıyâmetin alâmeti olmaktan öte anlamlar ve imkânlar barındırmaktadır. Tasavvufî düşüncenin genelinde olduğu gibi o da kıyâmeti ve alâmetlerini daha çok bâtınî ve enfûsî olarak te’vîl etmiştir. Kıyâmeti ölüm düşüncesi ve insanın “ölmeden önce ölmesi” fikriyle ilişkilendirerek gündelik hayatın içine çekmiştir. Ona göre esas felâket, ahlâkî yozlaşmadır. Bu yüzden eserine kıyâmet öncesinde meydana gelecek bazı ahlâkî problemlere temas ederek başlayıp, eseri yine ahlâkî bir mesele olarak “namazda huşû’un kaybına” değinerek bitirir. Ona göre “namazda huşû’un kaybedilmesi”, Konstantiniyye’nin lânetli olarak görülen boyutu ya da kozmolojik bir felâket olarak kıyâmetten daha çok üzerinde durulmayı hak eden bir meseledir. İstanbul’un fethi ise, muhâlif olan devlet adamlarının öne sürdüğü tüm olumsuzluklara rağmen, hidâyetin genişlemesinin bir imkânı olarak değerlidir”¹⁰⁵.

Fiten konulu hadislerle atıf yaptıkları için Osmanlı müelliflerinin İstanbul’u uğursuz gördükleri ve şehrin fethine de muhalif oldukları yorumu, İstanbul’un fethinin ardından gönderilen fetihnâmeler mevzubahis olunca ilginç bir neticeye varmaktadır. Şayet modern şârihlerin izahlarını doğru kabul edersek bizzat Fatih Sultan Mehmed’in de göndermiş olduğu fetihnâmelerde fiten hadislerine atıf yapıldığı için İstanbul’u uğursuz bir şehir olarak gördüğü ve aslında şehri fethederek kıyamet sürecini başlatmak istediği gibi bir

¹⁰⁵ Abdullah Taha Orhan, *Abdurrahim Karahisârî’nin Tasavvufî Görüşleri ve Münîyetü’l-Ebrâr ve Gınyetü’l-Ahyâr* isimli Eseri, 95-96. Fatih devrinin başka mutasavvıfları da Sultan’ın icraatlarına dair tefsiratta bulunmuşlardır. Mesela bunlardan Halvetî Seydî’nin şu mektubu manidardır: II. Bayezid dönemi Halvetî şeyhlerinden Seydi’in gördüğü bir rüya münasebetiyle saraya gönderdiği mektubunda Fatih Sultan Mehmed için yazdıkları da önem arz eder. İlgili mektup şu şekildedir: “...Bir nice vâkı’a görüldü Hazret-i Resûl’dan sultânıma i’lâmçün beşâret oldu ki bu fakir sultânımdan vâsîü’l-kalb ve settâr-sıfat kimesne görmedim. Âlem-i vâkı’ada görüldü ki Hazret-i Resûl aleyhisselâm bir âli makamda oturur, Gazî Hüdâvendigâr merhûm karşısına turur, sağ yanında Hazret-i Şems-i Tebrîzî ve Seyyid Buhârî ve Hâcî Bayram rahmetullah. Gazî Hüdâvendigâr, Seyyid Buhârî’ye, “Emîrim Sultân Mehmed’in a’dâsı kesîrdir, Hazret-i Resûl’dan du’â temennâ edâ verünüz” der. Seyyid Buhârî, temennâ-yı du’â edüp Hazret-i Resûl du’â eder ki, “Allah Te’âlâ muzaffer ede! Her ne tarafa müteveccih olursa”. Ve bir mübârek sa’atde dahi âlem-i mu’ayyende görüldü ki bir şems inüp sultânının önünde secde eyler ve bir... devletli başına bûr efsân eder. Bir nûrânî bir sultânının elin alıp bir buraka bindirip iledür bir âli tahta geçirür. Sual oldu pîrden ki, “Sen kimsin? Bu güneş secde etdüğü nedir?” Pîr cevâb verür ki “Sırr-ı Muhammed’im. Güneş, devlet güneşidir. Hakk Te’âlâ hazretinden Sultân Mehmed’e atâdır ve hem diyâr-ı Arab’ın fethidir. Ve bir mübârek vaktde dahi âlem-i mu’ayyende Hazret-i Resûl, “Eydür Belgrad’a gazâ olsa gerekdir” der...” (TSMA, Evrak nr. 757-58. Arşivdeki özette belge II. Bayezid dönemine tarihlendirilmiştir).

sonuca ulaşmamız gerekir. Buna mukabil İstanbul ile ilgili fiten hadislerinin en azından Fatih ve taraftarlarınca böyle yorumlanmadığı muhakkaktır.

Molla Gürânî tarafından kaleme alınan ve Memlûk sultanına gönderilen İstanbul fetihnâmesinde Hz. Peygamber'in *"Onlar kılıçlarını zeytin ağaçlarına asmış oldukları halde ganimetleri bölüşürlerken, Kostantiniye'yi fethederler"* hadisine atıf yapılır¹⁰⁶. Emecen, zikredilen hadisin tamamına değil de birkısına atıf yapılmasını "ilginç" bulur ve hadisin "maksada uygun biçimde eksik olarak alıntılandığını" belirtir. Ayrıca metinlerin "ustalıkla ayıklandığını", "istenmeyen bahislerin tamamen çıkarıldığını", Molla Gürânî'nin "makul ve tabii en az tehlikeli [hadisi]" tercih ettiğini iddia eder. Yine Emecen, Gürânî'nin kaleme aldığı fetihnâmede "başka bir hadisin zikredilmediğini" savunur¹⁰⁷. Bu iddiaların vakıayı komplo teorileri çerçevesinde ve tarihî zemininden koparmak suretiyle yanlış anlamaktan kaynaklandığı açıktır. Evvela en azından tarihçinin birçok metinde âyet ve hadislerin tamamının değil de birkısının alıntılandığını, bunun bir gelenek olduğunu bilmesi ve biliyorsa bunu okuyucuyla paylaşması gerekirdi. Aksi halde Gürânî'yi "işgüzarlıkla" veya hadisi kendine göre tahrif etmekle itham etmek gibi bir neticeye ulaşmak kaçınılmazdır. Ayrıca böyle bir tevil, fetihnâmenin muhataplarını da en azından hafife almaktır. Ayrıca Emecen'in iddia ettiği gibi Gürânî'nin kaleme aldığı fetihnâmede yalnızca zikredilen hadise atıf yoktur. Çünkü fetihnâmede şöyle yazar: *"bundan başka meşhur doğru hadisler gibi Peygamber'in doğru sözlerinde, Muhammed Mustafa'nın - ona ve evladına en tam selât ve selâmlar olsun!- haberlerinin bahsettiği şehrin o olması imkânsız değildir"*. Buradan da İstanbul'un fethi ile ilgili Hz. Peygamber'in başka hadislerinin de Molla Gürânî tarafından bilindiği fakat muhatabın bunları bildiği düşünülmediğinden hadislerin tamamı alıntılanmamıştır.

Gürânî'nin kaleme aldığı fetihnâmenin Emecen'in iddia ettiği gibi "ustalıkla metinlerin ayıklanmış" hâli şeklinde anlaşılmadığının en iyi göstergelerinden biri de fetihnâmeye verilen cevaptır. Burada tek bir olumsuz anlam taşıyan imâ dahi yoktur. Bilakis fetihnâmenin ifadesinin güzelliği takdir edilmekte, İstanbul'un fethinin "Ulu Tanrı'nın" Fatih Sultan Mehmed'e "gizli

¹⁰⁶ Hadisin tamamı için bk. İsrail Balcı, "İstanbul'un Fethine İlişkin Hadis Rivayetlerine Farklı Bir Yaklaşım", 873-874.

¹⁰⁷ Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 53-54.

lütüf" ve fethin "parlak bir fetih" olduğu belirtilmektedir. Mısır'dan gelen cevaptaki ifadelerle İstanbul'un fethi şu anlamlara gelmektedir: *"Vermiş olduğu bu parlak fethitten, Tanrı'dan korkanların gönüllerinin yakîn üzere sabit bırakılmasını ve bir Tanrı'ya inananların sözlerinin mühlitler üzerine galib getirilmesini tazammun eden bu nimetten ve îman kelimelerini yaygın bir hâlde getiren, sâdıkların alınlarını açartan, müslümanları güldürüp, birbirlerine müjdelere verdiren, Tanrı'ya şirk koşanların, o kötülük yapan kâfirlerin yüzlerini karalığın kapladığı keder tozları ile örten "* bu zaferden dolayı azîz ve celîl olan Tanrı'ya tekrar şükretti*"*¹⁰⁸.

Molla Gürânî'nin ikinci bir İstanbul fetihnâmesi daha kaleme aldığı bilinmektedir, fakat bunun metni henüz tespit edilememiştir¹⁰⁹. Buna mukabil ikinci fetihnameye cevaben Memlük Sultanı İnal'ın gönderdiği nâme tespit edilmiştir. İnal'ın nâmesinde Fatih Sultan Mehmed, övücü unvanlarla anıldıktan sonra, "fakir ve yoksulların sığınağı, İslâmiyet ordularının önderi, devletler kuran, ülkeler yükselten, İslâm sınırlarının koruyucusu, Muhammed dininin yardımcısı hükümdar ve sultanların sultanı ve Emîr el-Mü'minin'in kolu" şeklinde tarif edilmektedir. Ayrıca yine bu nâmede İstanbul'un fethi de şöyle karşılanmaktadır: *"Her Müslüman onunla sevindi ve Fetih sûresini çıkarıp, okudu: 'Tanrı sana kıymetli bir zafer verecek'..."*¹¹⁰.

¹⁰⁸ Gürânî'nin fetihnâmesi için bk. Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", 14-21.

¹⁰⁹ Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", 26-27, dipnot nr. 28.

¹¹⁰ Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", 26-27. Emecen'in kendi kurgusuna muhalif olduğu için olsa gerek fetihnâmelere gelen cevabî nâmelere "kıyamet" veya fethin nasıl anlaşıldığı bağlamında temas etmemesi dikkate şayandır. Bu, onun Molla Gürânî'yi tenkit ettiği duruma düştüğünün en iyi nişanesidir. İstanbul'un fethinin Mısır'da büyük bir sevinçle karşılandığını dönemin Memlûklü tarihçileri de yazar. Mesela İbn İyâs, şehrin fethini şöyle anlatır: "857 Şevval ayında (8 Ekim 1453) Anadolu Meliki Muhamed b. Osman'ın elçisi geldi. O, büyük Kostantiniyye'nin fethini sultana haber verdi. (Sultan Mehmet) Kostantiniyye'nin fethinde pek çok yeni savaş aleti ile değişik yöntemler ve teknikler kullanmıştır. Fetih 857 yılı Cemâdi el-Ülâ ayının 20'sinde Salı günü (29 Mayıs 1453) gerçekleşti. Bu sultana bildirildiğinde Kale'de müjde davulları çalındı. Kahire'nin süslenmesi emredildi. Sonra sultan, ikinci Emr-i Ahur Yarşibay'ı bu büyük fethi kutlamak için İbn Osman'a elçi olarak tayin etti. Yarşibay İbn Osman'ın ülkesine gitmek üzere yola çıktı". Yine başka bir Memlûklü tarihçi İbn Tagriberdi de şehrin fethini şöyle anlatır: "857 yılı Şevval ayının 23'ünde Cumartesi günü (27 Ekim 1453 Cuma) Anadolu ülkesinin Meliki Hondgar Muhammed bek İbn Murad bek b.

Mekke şerifinin gönderdiği cevabî nâmede de, kendilerine gönderilen fetihnâmenin Kâbe karşısında açıldığı ve oradakilere okunduğu, fetihnâmede “iman edenler için rahmet ve şifa olan Kur’an’dan parçalar gördükleri”, fetihnâmedeki hadislerden “Peygamberlerin sonuncusu olan Tanrı Elçisi’nin mucizesinin zahir olduğunu müşahade ettikleri” belirtilmektedir. Bu ifadeler İstanbul’un fethedileceğinin haber verildiği hadislerin Mekke şerifi tarafından da bir müjde olarak görüldüğünü ve bu müjdeye Fatih Sultan Mehmed’in nail olduğunu düşündüğünü gösterir. Şerifin şu ifadeleri de fethin büyüklüğünü belirtmektedir: “*Bu, yerine getirilmesi güç ve sayılması da beşer takatinin dışında olan bir fariza idi*”¹¹¹.

Karakoyunlu Sultanı Cihan Şah’a gönderilen fetihnâmede de fiten hadislerinden birine atfı yapıldığı, bu yüzden de bunun fethi kıyamet bağlamında değerlendiren geleneğin bir yansıması olduğu iddia edilmektedir. Molla Gürânî’nin yazdığı fetihnâmelerde olduğu gibi bu fetihnâmeyi kaleme alan Hâce Kerimî’nin hadisleri kendine göre ayıkladığı ileri sürülmektedir¹¹². Buna mukabil bu değerlendirmeler de metinlerin siyak-sibakından çıkarılarak, araştırmacının kurgusuna kurban edilmesinin güzel bir delilidir. Kerimî, Fetih Suresi’nin ilk âyeti ile fetihnameye başlar. Sonrasında başka âyet ve hadislerle metnini temellendirir. Kerimî de, Molla Gürânî’nin yukarıda ele aldığımız fetihnâmesinde naklettiği “*Onlar ganimetleri paylaşıırken Kostantiniye fethedilecektir*” hadisine atfı yapar. Ayrıca “Bir tarafı karada, bir tarafı denizde olan şehri duyduunuz mu?” mealindeki hadise de yer verir. Münşi, bu iki hadisin haricinde İstanbul ile ilgili Hz. Peygamber’in başka hadislerinin de bulunduğunu yazar. Ardından İstanbul’un sağlam ve fethinin müşkil olduğuna dair çağdaş ve muahhar müelliflerin ifadelerine oldukça benzer tanımlamada

Osman’ın elçisi Memlûk sultanı el-Melik el-Eşref Aynal’ın cülusunu tebrik etmek ve yine İstanbul şehrinin fethini Tanrı’nın Sultan Mehmet’e nasip ettiğini haber vermek için geldi. Fatih Sultan Mehmet İstanbul’u zorlu bir savaştan sonra, 857 yılı Cemâdi el-Ülâ ayının 20’sinde Salı günü aldı. Ben de bu büyük fetih için Tanrı’ya şükrediyorum”. İbn İyâs’ın anlattığına göre Fatih Sultan Mehmed’in vefatı Kahire’de de büyük bir üzüntü ile karşılandı. Bu bilgiler için bk. Cüneyt Kanat, “Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/1, Temmuz 2006, 128.

¹¹¹ Ahmed Ateş, “İstanbul’un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, 33-36. Emecen, Mekke şerifinden gelen cevabî nâmeye de, hiç temas etmez.

¹¹² Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 54-55.

bulunur. Böylece bu zor işin II. Mehmed tarafından başarıldığını anlatır. Bu anlatım Memlûklü sultanına ve Mekke şerifine gönderilen fetihnâmelerde de yakın cümlelerle tekrar edilmektedir. Fetihnâmelerde aynı hadislerin tercih edilmesinin temel sebebi, bu hadislerin İstanbul'un fethinin zorluğuna işaret etmesidir. Böylece münşiler anlatımlarını güçlendirmektedir. Bu, onların İstanbul ile ilgili diğer hadisleri bilmedikleri anlamına asla gelmez. Zaten hem Gürânî hem de Kerimî, başka hadislerin de mevcudiyetine işaret eder¹¹³.

Karakoyunlu Sultanı Cihan Şah adına gönderilen cevabî nâmede ise İstanbul'un fethi tebrik edilmiş, âyet ve hadislerle bu fethin büyüklüğü anlatılmış, Fatih Sultan Mehmed için de övücü sıfatlar kullanılmıştır. Ayrıca fethin Karakoyunlu ülkesinin her yerinde büyük şenliklerle kutlandığı haber verilmiştir¹¹⁴.

Fetih sonrası dönemde II. Bayezid devri kaynaklarından bazıları da Fatih Sultan Mehmed'i ve İstanbul'un fethini fiten hadislerine atf yaparak ele alır. Mesela Kıvamî, İstanbul'un fethini anlattığı kısımlarda kıyamete matuf olarak değerlendirilen hadislerin tam metnini değil ancak fethi olumlu yönleriyle yansıtacak bölümlerini alıntılar¹¹⁵. Dahası Kıvamî aynı zamanda Fatih ve fethi öven âyet ve başka hadislere de yer verir. Görüldüğü üzere Kıvamî, fiten hadislerine atf yaptığı için fethi muhalif değildir, bilakis fethi kutlu göstermek için kendince bir kurguyu tercih etmiştir.

Bizzat II. Bayezid'in talebi üzerine Farsça bir Osmanlı tarihi kaleme alan Hacı el-Konevî¹¹⁶ de İstanbul'un fethini anlattığı kısımlarda bu hadiseye olumlu anlamlar yükler. Eserde II. Mehmed için "*merhum ve affedilmiş ve mesud ve ibadeti makbul said şehid sultan*" ibarelerine yer verilmekte; İstanbul'un fethinin zorlukları anlatılmakta ve şehrin güzellikleri izah edilmekte; şehrin

¹¹³ Kermî'nin kaleme aldığı fetihnâme için bk. Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", 36-43.

¹¹⁴ Cihan Şah'dan gelen cevabî nâme için bk. Ahmed Ateş, "İstanbul'un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar", 44-50. Emecen, bu nâmeye de hiç temas etmez.

¹¹⁵ Kıvâmî, *Fetihnâme*, 137.

¹¹⁶ *Osmanlı'da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî'nin Tevârih-i Âl-i Osman Adlı Eserinin Tercümesi*, haz. Engin Salduz, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2019. Salduz, eserin bizzat Fatih Sultan Mehmed'in talebi üzerine hazırlandığını yazarak yanılmaktadır.

nasıl fethedildiği sanatlı bir dille açıklanmaktadır¹¹⁷. Eserin devamında Fatih devrinin fetihlerinin anlatımı da, herhangi bir eleştiri veya olumsuz kanaat beyan edilmeden tasvir edilmektedir¹¹⁸.

II. Bayezid devri müelliflerinden fiten hadislerine atıf yaptığı için İstanbul'un fethine olumsuz bir gelişme olarak baktığı iddia edilen Oruç Bey'in ilgili cümleleri şöyledir: *"Bunların ecdâdları bunlardır kim zıkr olundu. Kostantin'e beg oldılar, ale't-tertib, Zeyne'l-Arab, Tirmizî ve Kurtubî ve Kuşeyrî râvîleri bunlardır kim dinildi radıya'llâhu ta'âlâ anhum ecma'în. Bu râvîler ulular kim gelmişlerdür, Kostantin'ün târîhini bildüklerince bulduklarınca rivâyet kılmuşlardır. Ve dahi bir râvî rivayet kıldı kim, Mesâbih Şerhi'nde dinilmişdür kim, Deccâl-i la'în çıkmazdan öndin bir dahi Kostantin seyfle alına, andan sonra kıyâmet kopacak, Ebû İshâk oğlanlarından Mehdî adlu ol gele yürüş idiüp tekbîrle ala dirler. Ol seyfle alınan didükleri budur kim, şimdiki zamânımızda kim pâdişâhü'l-İslâm ve'l-müslimîn, kâtilü'l-kefereti ve'l-müşrikîn kâmiu'l-fecere ve'l-mütemerridîn a 'dâ'ü'd-dîn"*¹¹⁹. Oruç Bey'in cümlelerinin yanlış yorumlandığı kanaatindeyiz. Zira burada Deccal çıkmadan önce İstanbul'un bir defa kılıçla fethedileceğinin işaret edildiğini ve bunun da Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirilen fetih olduğunu savunması, fethin muhalefetten ziyade fethin nasıl gerçekleştiğine yönelik başlayan tartışmalara bir cevap niteliğindedir. Ayrıca müellif burada Osmanlı'nın kıyamete kadar devam edeceğini de ima etmektedir ki, bu yaklaşım tarzı sonraki dönem müelliflerince hem Âl-i Osman'ın fazileti hem de iktidarının rûz-ı kıyamete kadar sürecine dair tezlerin temellendirilmesi için kullanılacaktır.

Oruç Bey'in tarihinin tamamına bakıldığında onun İstanbul'un fethine *"Bel-detün tayyibetün"* âyetini delil olarak gösteren geleneğin devam ettiricisi olduğu¹²⁰, Fatih Sultan Mehmed'in cülusuna da Kur'an'da *"rahmete Rabbihi"* âyetiyle işaret edildiğini düşündüğü¹²¹ anlaşılır.

¹¹⁷ Osmanlı'da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî'nin Tevârih-i Âl-i Osman Adlı Eserinin Tercümesi, 60-65.

¹¹⁸ Osmanlı'da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî'nin Tevârih-i Âl-i Osman Adlı Eserinin Tercümesi, 65-74.

¹¹⁹ Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), 111-112.

¹²⁰ Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), 78, 112.

¹²¹ Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), 78.

II. Bayezid devrinde kaleme alınan *Tevârih-i Âl-i Osman*ların da İstanbul'un fethine ve Fatih Sultan Mehmed'e neredeyse Oruç Bey'de geçen cümlelerin aynıyla baktıkları¹²²; dolayısıyla bu konuda her iki kaynak türünün birbirinden etkilendikleri veya ortak bir kaynaktan beslendikleri açıktır.

II. Bayezid devrinin müverrihlerinden bir diğeri olan Ruhî de Fatih veya İstanbul'un fethi bahsinde olumsuz bir görüş beyan etmez¹²³. Yine bu devrin müelliflerinden Kemal, Fatih hakkında "*şâh-ı devrân*", "*şâh-ı gazî*", "*nûr-ı Hicâzî*" ifadelerine yer vererek onun uygulamalarıyla Nuşirevan'ın adının dahi unutulduğunu belirtir. İstanbul'un fethedilmesini ise Allah'ın takdiri olarak tavsif eder. İstanbul'un fethinin Avrupa'daki etkisine dair değerli bilgiler veren Kemal, kıyamet bahsinde ise şunları yazar: "*Olur her vilâyet-i gebr gam-gîn/Döküp yaşlar kılur her biri nefrîn/Anarlar uluyup Lât u Menât'ı/Döküp yaşlar kılurlar âhu katı/Tamâm üç yıl Firengistan tutar yas/Çanın her yirde çalmaz oldu papas/Her iklimde olan banlar papaslar/Tutar yasını İstanbul'un anlar/Düşer küffârın üstine melâlet/Buların başına kopdı kıyâmet*". Kemal için İstanbul şehri ise uğursuzluğu değil dünyadaki cenneti temsil eder¹²⁴.

Dönemin tarihçilerinden bir diğeri Behişî de Fatih Sultan Mehmed hakkında "*Sultân-ı millet-i Muhammedî, mâlik-i ezimme-i ümmet-i Ahmedî*", "*İskender-i zamân, dârâ-yı devrân*" sıfatlarını kullanır. Behişî, İstanbul'un fethedilmesinin mümkün olmadığına dair genel inancı nakleder ve buranın kıyamete kadar fethedilemeyeceğinin söylendiğini yazar. Sonrasında ise tumturaklı ifadelerle fethi hikâye ederek Fatih'in imkânsız görüneni başardığını kaydeder¹²⁵.

Devrin bir diğeri önemli tarihçisi de Tursun Bey'dir. Tursun Bey eserinde Fatih Sultan Mehmed'e müstesna bir yer verir. Müverrih, şehrin fethine teşebbüs edildiğinde muhaliflerin bunun imkânsız olduğuna dair söylemlerine temas eder, fethi ayrıntılı bir şekilde anlatır. II. Mehmed'in fetihden sonra İstanbul'a girişini tasvir ettiği şu cümleler, müellifin Sultan'a ve fethine bakışını gösteren en çarpıcı

¹²² Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), 124.

¹²³ "Rûhî Târîhi", neşr. Yaşar Yücel-Halil Erdoğan, TTK Belgeler, XIV/18, Ankara 1992, 359-472.

¹²⁴ XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, Selâtin-nâme (1299-1490), haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001, 167-168. Kemal'in İstanbul'a dair övgüsü şu şekildedir: "Ki şöyle itdi İstanbul'ı ma'mûr/Özi şan cennet içi toptolu hûr/Eger bu şehri görse Mısır ile Şâm/Kılurdı âh u hasret subhile şâm" (171).

¹²⁵ Behişî Ahmed Çelebi, Târîh-i Behişî, Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî (791-907/1389-1502) II, haz. Fatma Kaytaz, ed. Mertol Tulum, Ankara 2016, 249-271.

kısımlardır: “Sultân Mehmed-i hâzî, Hazret-i Mehmed-i arabî ‘aleyhi efdalü’s-salvât’, Burak’a biniüp seyr-i cennet ider gibi, ulemâ ve ümerâsı ile kal’ayı teşrîf buyurdu”. Daha sonra şu şiiri nakleder: “Ol Muhammed anda hatm oldu, der-i peygamberî/Bu Mehmed odı andan âyet-i din-perverî/Ol Muhammed oldu Hak’tan rehnümây-ı cümle halk/Bu Mehmed andan açtı bâb-ı rahmet-i gösterî/Ol Muhammed Hak’tan oldu rahmeten li’l-âlemîn/Bu Mehmed halka oldu zol-ı fazl-ı tengri”¹²⁶.

İbn Kemal’in Fatih Sultan Mehmed ve İstanbul’un fethi hakkındaki düşünceleri üzerinde hassaten durulmalıdır. Çünkü bazı araştırmalarda İbn Kemal’in tarihini bizzat II. Bâyezid’in emri ile kaleme aldığı ve bu devirde “Fatih ve İstanbul’un fethine duyulan [resmî] muhalefeti” eserinde imâ yollu da olsa ihsas ettirdiği ileri sürülmektedir¹²⁷. İbn Kemâl ile ilgili bu iddialar, daha öncekilerde olduğu gibi, müellifin yazdıklarının tamamına bakmadan, metnin siyak-sibakına dikkat etmeden, seçkici bir yaklaşımla yazılanları bir anlamda tahrif etmenin güzel bir numunesidir. Nitekim müverrih, iddia edilenlerin çok uzağında bir İstanbul’un fethi ve Fatih Sultan Mehmed imajı resmetmektedir. Öncelikle ikinci defa cülusu münasebetiyle yazdığı şiirinde II. Mehmed için “Harun Reşid” ve “Gazneli Mahmud” teşbihinde bulunur; cülusa düşürülen “Halledallâhu sultânehu” tarihi nakleder; cülus münasebetiyle yeni sultanı över¹²⁸. Müellif, Fatih Sultan Mehmed için tarihinin yedinci cildini tahsis eder ve bu cildin sonunda II. Mehmed ile ilgili genel değerlendirmelerde de bulunur. Burada Fatih’in ölümüne bir merisiye kaleme alır ve Sultan’ın vefatını bir kıyamet alameti olarak verir. Kemalpaşazâde’ye göre II. Mehmed “sahibkıran-ı zamandır”. Müellife göre İstanbul’un fethi ne bir kıyamet alametiydi ne de şehir uğursuz bir belde idi. Bilakis fetih bizzat Kur’an’da tebşir edilmişti¹²⁹.

¹²⁶ Tursun Bey, *Târîh-i Ebü’l-Feth*, 62-63. Emecen, Tursun Bey’in “Fâtih devrinin bir bakıma müdafaasını” yaptığını ileri sürer (*Fetih ve Kıyamet*, 74-75). Buna mukabil II. Mehmed’in ilk saltanatı ile ilgili en sert eleştirilerden birini Tursun Bey yapar.

¹²⁷ Feridun Emecen, *Fetih ve Kıyamet*, 75. Emecen, İbn Kemal’in İstanbul’un fethi ile ilgili yazdıklarını Tursun Bey’in yazdıklarıyla mukayese ederek şunları da ileri sürer: “İbn Kemal çok açıktır ki II. Bayezid döneminin genel hâleti ruhiyesi içinde olayı değerlendirmiştir. Onun amacı Tursun Bey gibi Fâtih devrinin bir bakıma müdafaasını yapmak değildir. O bunun tersini yaparak bir ölçüde Tursun Bey’i dengelemiş gözükmektedir” (74-75).

¹²⁸ İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*, 1-5.

¹²⁹ İbn Kemal’in Fatih Sultan Mehmed devri ile ilgili yazdıkları için bk. İbn Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter*.

İstanbul'un fethine kutsî bir anlam yükleyip, Âl-i Osman'ın tebşir edildiğini bu duruma dayanarak ortaya koyan ve bu görüşüyle fetih konusunda sonraki dönem müelliflerini büyük ölçüde etkileyen II. Bayezid devrinin en önemli tarihçilerinden biri de hiç şüphesiz İdris-i Bidlisî'dir¹³⁰. Bidlisî, ilk sekiz Osmanlı padişahını anlattığı tarihinin birinci cildinde Âl-i Osman'ın faziletlerini uzun uzun izah eder ve bu minvalde İstanbul'un fethine ayrı bir önem atfeder. Bidlisî'ye göre İstanbul'un fethi "*Sultan Mahmud'un sair fetihlerinden ve de acayip mâbetlere sahip olan Sunnat'ın inatçı kâfirleriyle olan savaşından daha meşhurdur*". Bu fetih "*Mekke-i Müşerrefe'nin fethinin müjdelenmesi hükmünde açıklanmıştır...*" ve "*Bundan daha fazla ne şekilde bir şeref ve meziyet tasavvur edilebilir*"¹³¹ ilavesiyle fethine bir tür kutsiyet izafe edilmiştir. Bidlisî daha sonra Osmanlılardan önce İslâm ordularının İstanbul kuşatmalarına ve neden bu şehrin önemli olduğuna dair uzun bir bahis kaleme almıştır. Müellife göre İstanbul'un fethedileceği bizzat Hz. Peygamber tarafından müjdelenmiş¹³² ve "*Kuşkusuz bu din-perver devlet ve fetih, adının İslâm'ın yüce isimlerinden olduğu, peygamberin temiz soyunun sünnetlerini takip eden Âl-i Osman hanedanının saadetli evlâdına nasip*" olmuştur. "*Yüce cedleri olan Hz. İshak'ın duasının getirdiği bereketle onun peygamber milletindeki mane'î makam rütbesi, dünyevî serverliği ve memleketi hilâfete intisap etmiş bütün soyuyla beraber ona müyesser oldu*"¹³³.

İdris-i Bidlisî, "*Kelâm-ı fasîh-i peygamberî olan sahih hadislerde Kostantiniyye fethinin vaadinde sarîh işâretler*" bulunduğunu, bu yüzden de "*bütün gözlerin*

¹³⁰ Bitlisî ve tesirleri hakkında bk. *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlisî (1457-1520)*, haz. Vural Genç, Ankara 2019; *İdris-i Bitlisî, Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, haz. Vural Genç, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

¹³¹ İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, haz. Vural Genç, 60-63.

¹³² "*Çünkü Peygamberin vaât ettiği Kostantiniyye'nin fethinin saadeti ahir zamanda nübüvvet hanedanının muhlisleri olan, velâyet ve mürüvvet kârhanesinde pakize itikadlı mücahitler olan Âl-i Osman hanedanına nasip olacaktır*".

¹³³ İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, haz. Vural Genç, 159-162.

bu vaadin gerçekleşmesine muntazır” olduğunu kaydeder. Devamında ise İstanbul’un fethinin müjdelendiği ve tamamı fiten hadisleri arasında yer alan hadislerden beş adet misal getirir¹³⁴.

İdris-i Bidlisî’nin İstanbul ile ilgili fiten ve melâhim hadislerine atıf yapmasına rağmen, bunları Akşemseddin’in yüklediği anlamda kullandığı, yani fethedilmesi mümkün olmadığı düşünülen şehrin fethinin Fatih Sultan Mehmed’e müjdelendiği şeklinde yorumladığı görülür. Bu yüzden müellifin zikredilen hadislerle atıfta bulunması, kendisinin fethi olumsuz bakıyor oluşundan değil, tam tersine bu hadislerin fethi tebşir ettiğine yönelik inancından kaynaklanmaktadır.

Fatih Sultan Mehmed’in “özel sohbet halkasına dâhil olduğu anlaşılan” ve II. Bâyezid’e Arapça bir siyasetnâme sunan, ismi tespit edilememiş bir müellifin de II. Mehmed’i ideal sultan tipi olarak öne sürdüğü görülmektedir¹³⁵. Yine II. Bayezid devri müelliflerinden Ahmed Rıdvân da II. Mehmed’i övücü ifadelerde bulunur¹³⁶.

Osmanlı müellifi olmasa da eserini II. Bayezid’e sunan İbrahim ibn-i Bâlî’nin hem İstanbul hem de şehrin fethine dair yazdıkları önemlidir. Eser, Memlûklü Sultanı Kayıtbay’a sunulmuştur. Müellif, II. Bayezid zamanında İstanbul’a elçi olarak gönderilmiş ve bu vesileyle şehir hakkında bizzat gözlem yapabilme imkânı bulmuştur. Müellifin *Hikmet-nâme* adlı eserinde “Fî zikri medîneti Konstantiniyye ve bihâ mine’l-’acâyib” başlığı altında önce İstanbul anlatılır. “Fî medhi Sultân Muhammed bin ‘Osmân ve fethi medîneti Konstantiniyye” başlığı altında da şehrin fethi anlatılır. İbrahim ibn-i Bâlî’ye göre Fatih Sultan Mehmed “yeryüzünün pehlivanıdır” ve yârâna “rahmet kapısıdır”; İstanbul da 29 Cemaziyelâhir 857/7 Temmuz 1453’te “rûz-ı mübârekde” fethedilmiştir. Müellif daha sonra Ayasofya, Eski Saray, elinde

¹³⁴ *İdris-i Bitlisî’nin Heşt Behist’ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, 128.

¹³⁵ *Sultan, Ordu ve Reaya: II. Bayezid’e Sunulan Müellifi Meçhul Bir Siyasetnâme (İnceleme-Tercüme-Metin)*, haz. Özgür Kavak, İstanbul 2020, 52-54, 59, 68, 70, 83 (Sultan Mehmed yaşadığı yüzyılın mührü idi), 129-130.

¹³⁶ İsmail Ünver, “Ahmed Rıdvân’ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusretnâme-i Osman) Bölümü”, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, VIII, Ankara 1979, 366-373.

“Kızıl Elma” tutan Bizans imparatoru anıtı¹³⁷ ve At Meydanı’nı anlatır¹³⁸. Müellifin kıyamet alametleri ile ilgili yazdığı bölümde ise “Kostantin’in fethini” de zikreder. Fakat müellifin yazdıklarına bakılırsa bunun Fatih Sultan Mehmed’in fethi ile hiçbir alakası yoktur¹³⁹.

II. Bayezid devrinin tamamen Fatih Sultan Mehmed’e ve devrine bir ak-sülamel olmadığına en mânidar göstergelerinden biri de Şehzade Abdullah’ın vasiyetidir. II. Bayezid’in eşlerinden Şirin Hatun’dan olan oğlu Şehzade Abdullah¹⁴⁰, hastalandığı günlerde vâlikesine ölümü hâlinde İstanbul’da dedesi II. Mehmed’in yanına defnedilmesini vasiyet etmiştir. Şirin Hatun’un II. Bayezid’e gönderdiği mektup şöyledir: “...Bundan evvel merhûm, mağfûr begciünüz tâbe serahu hazretleri hasta olıcak bütiün odlara yanmış anasına şöyle vasiyet etdi. Eğer Allah sıhhat verirse hoş! Ve eğer hakimallah düşüp ölürsem beni sultânü’s-selâtîn halledallahu mülkehu hazretlerine arz edesiz, anda İstanbul’da merhûm dedem sultân yanında koyup cânumu anun hudmetine musâhib etsün deyü vasiyet etmiş idi. İmdi kerem ve lütf edesiz. Hüsn vecchile arz-ı edâ vîresiz. Devletlü hüknârdan destûr olunup merhûmun vasiyeti yerine vara... Bende-i vâlide-i Abdullah Çelebi”¹⁴¹.

Yukarıdaki misallerden de anlaşıldığı üzere II. Bayezid devri müverrihlerinin hiç birinde Fatih Sultan Mehmed veya İstanbul’un fethine yönelik bir

¹³⁷ İbrahim ibn-i Bâlî’nin “Kızıl Elma” ile ilgil yazdıkları mühimdir. Müellife göre bu kürenin anlamı şudur: “Uzanmış bir alın bâsû-yı deryâ/Bir elinde tutar bir top peydâ/Bu resme vârid olmuş durur akoâl/Hakîk ol mîl ü ol at o timsâl/Meger Konstantiniyye kabrdür ol/K’anuñ bünyâdudur şehr-i Sitanbul/ Görenler ol misâli böyle mensûb/ Bir eli boş bir elinde tutar top/Bu resme kıldılar te’vîl anı/Dimekdür kim tutupdurdum cihânı/Bu dünyâyı Hudâ emri-le hûb/Elüme almışdum şöyle kim top/Eger sende benüm tek hân olasin/Cihânda yalıñuz sultân olasin/Tutarsın yir yüzini tûl eger ‘arz/Senüñ ola temâmet milket-i arz/ Yapasin sen dahı çeküp beliyte/Benüm tek sen saña Konstantiniyye/Koyasin gidesin anı ser-encâm/Niçe kim biz koyup gitdük binâ kâm/Meger sultân Muhammed ibn-i ‘Osmân/Kılıcak ol yiri âhir müselmân/Kopardı mîlden düşürdi anı/Turupdur şimdi mîl üzere nişânı”. Kızıl Elma ile ilgili yapılan çalışmalarda imparatorun elindeki bu altın kürenin İstanbul’un fethinden çok önce kaybolmuş olduğu ileri sürülür (bk.Orhan Şaik Gökyay, “Kızıl Elma”, *DİA*, XXV, 560).

¹³⁸ İbrâhim İbn-i Bâlî’nin Hikmet-nâmesi (1b-149a), haz. Mustafa Altun, Ankara 2017, I, 170-179.

¹³⁹ İbrâhim İbn-i Bâlî’nin Hikmet-nâmesi (149b-300a), haz. Mustafa Altun, Ankara 2018, II, 508 vd.

¹⁴⁰ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul 2001, 46.

¹⁴¹ TSMA, Evrak nr. 757-9.

muhalefet ve olumsuz bakış açısı söz konusu değildir. Bu yüzden bu kaynaklardan hareketle II. Bayezid devrinin Fatih devrine fetih nokta-i nazarından bir aksülamel olduğunu iddia etmek de doğru olmasa gerektir. Aksine Fatih devri ve İstanbul'un fethinin tarihi, büyük oranda II. Bayezid devrinde kalem alınmıştır. Daha da önemlisi bu devirde II. Mehmed ve İstanbul'un fethi, en önemli meşruiyet kaynaklarına dönüştürülmüştür.

Fiten hadislerine atıf yapan, fakat bunu Âl-i Osmân'ın kutsallığına dair bir delil olarak izah edip, şehrin fethine dair Hz. Peygamber'in meşhur hadisini değerlendiren bir diğer müellif Gelibolulu Mustafa Âlî'dir. Âlî, eserlerinin genelinde Osmanlı başkenti hakkında olumlu görüşler serdetmiştir. Mesela şehrin fethiyle ilgili kıyamet konulu hadisleri değerlendirirken İstanbul için "*a'zam-ı medâyin-i dünyâ ve ekber-i memâlik-i kübrâdır*" der. Yine bu mânâda Mısır ile İstanbul'u mukayese ettiği başka bir eserinde de "*Pes vilâyet-i Mısır, Kâhire-i uzma 'Ümmü'd-dünyâ' nâmu ile müsemma olduğu gibi Konstantiniyye-i kübrâ 'Ebu'd-dünyâ' şöhreti ile eşher-i medâyin-i bi-hemtâ idi*" diye yazar¹⁴².

Selanikî Mustafa'nın bir cümlesinden hareketle İstanbul'un uğursuzluğuna inandığı¹⁴³ ve bu mânâda fiten hadislerine işaret ettiği yönündeki çıkarımlar da yanlış değilse bile müellifin İstanbul telakkisini oldukça eksik yansıtmaktadır¹⁴⁴. Zira Selanikî, tarihinin birçok yerinde İstanbul ile ilgili övücü

¹⁴² Gelibolu Mustafa Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'id-i-Mecâlis, haz. Mehmet Şeker, Ankara 1997, 262-263.

¹⁴³ Selânikî Mustafa Efendi, Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600), haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, II, 759.

¹⁴⁴ Emecen, Selânikî'nin İstanbul'daki veba salgını münasebetiyle, "*İstanbul vilâyetine hükemâ arz-ı vebâiyye dedikleri üzere, kadimî hüneri yine zâhir oldu*" cümlesinden hareketle şu genellemelerde bulunur: "*Şüphesiz bu sözler imparatorluk payitahtının parlak tarihî geçmişinin daha kuruluşuyla başlayan olumsuz, karanlık bir başka yüzü daha olduğu konusunda tıpkı Bizanslı meslektaşları gibi Osmanlı entellektüellerinin de zihin dünyalarının arka planında yer bulan bir kanaate işaret eder. Bundan daha da ileri giderek İstanbul'u ilk kuruluşundan itibaren "Allah'ın lânetine uğramış", bu yüzden de sıklıkla felâketlere duçar olan bir şehir şeklinde tanımlayan ciddi bir kaynak külliyatı oluşmuştur...*" (Fetih ve Kıyamet, 31).

ifadeler kullanır. Mesela İstanbul için “Mahmiye-i İstanbul”¹⁴⁵, “mahrûsa-i İstanbul”¹⁴⁶, “Âsitâne-i Sa’âdet”, “Âsitâne-i sa’âdet-medâr”¹⁴⁷, “Âsitâne-i sa’âdet-âşiyân”¹⁴⁸, “südde-i sa’âdet-medâr”¹⁴⁹, “südde-i sa’âdet-nişân ve Atebe-i aliyye-i refi’ü’l-mekân”¹⁵⁰, “dârü’s-saltanatı’s-seniyye-i Kostantiniyye”¹⁵¹, “dârü’s-saltanatı’s-seniyye mahrûsa-i İstanbul”¹⁵² gibi tavsifler yapar.

Vanî Mehmed Efendi, “Arâisü’l-Kur’an” adlı eserinde İstanbul ile ilgili fiten hadislerine atıfta bulunmuştur ancak evvelce oluşmuş olan Osmanlı geleneğine istinaden bu hadislerle müsbet bir anlam vererek şerh etmiştir. Ayrıca meşhur fetih hadisine atıf yapmıştır. Vanî, şehrin fethini ve fetihle ilgili hadisleri şöyle şerhetmiştir: “Beydâvî, Mesâbil’in şerhi olan Ezhâr’da şöyle demiştir: Bu şehirle kastedilen, Konstantiniyye’dir. Burasının Rûmiyye olduğu da söylenmiştir. Mehdî, 1500 gemiden oluşan ordusuyla bu şehre yürümüş ve burayı fethetmiştir. Birinci görüş daha sahihtir. Dârimî, Hz. Muhammed’e bu iki şehirden hangisinin; Konstantiniyye’nin mi, yoksa Rumiyye’nin mi, önce fetholunacağı sorulunca O’nun, Hirakl’in şehri Konstantiniyye’dir, dediğini nakletmiştir. Suyûtî, Câmiu’s-Sağîr’de “Konstantiniyye kesinlikle fetholunacaktır. Onun komutanı ne güzel komutandır. Bu ordu, ne güzel ordudur” hadisini nakletmiştir. İbn Kesir, Kur’an’da Allah’ın İsa için: “Sana uyanları kıyamet gününe kadar, inkâr edenlerin üstünde tutacağım” sözü hakkında şu yorumu yapmıştır: Hz. Muhammed’e iman edenler, aynı zamanda Mesih’e de iman etmiş olurlar. Dolayısıyla bu ayet Müslümanlara hitap etmektedir. Onlar, Nasranîleri Şam’dan zorla çıkarmışlar ve Rum ülkesine sürmüşlerdir. Onlar da kendi şehirleri olan Konstantiniyye’ye sığınmışlardır. İslam ve Müslümanlar, kıyamete kadar onlardan üstün olmaya devam edeceklerdir. Hz. Peygamber, onların akıbetini ümmetine şöyle haber vermiştir: “Konstantiniyye fetholunacak, onların malları ganimet olarak alınacak ve Rumlar, insanlığın tarihte bir benzerini görmediği ve bundan sonra da göremeyeceği bir şekilde büyük bir boz-

¹⁴⁵ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, I, 56.

¹⁴⁶ *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 68, 84, 182

¹⁴⁷ *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 97.

¹⁴⁸ *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 116.

¹⁴⁹ *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 74-75.

¹⁵⁰ *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 92.

¹⁵¹ *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 133.

¹⁵² *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, 154.

guna uğratılacaklardır. Bu duruma göre, birinci hadiste geçen tekbir ile surun yıkılmasından maksat, bunun kolay bir fetih olacağıdır. Nitekim böyle de olmuş ve İstanbul'u Türkler fethetmiştir. Kumandanları, Sultan Muhammed b. Sultan Murad el-Osmanî'dir. O, 857/1453 yılında 54 gün süren bir savaşla Konstantiniyye'yi fethetmiştir. Mesleme b. Abdü'l-Melik el-Mervânî, İstanbul'u yedi sene muhasara etmiş ve fethetmeye muvaffak olamamıştır. Bundan önce Yezîd b. Muâviye de, yaklaşık altı ay boyunca bu şehri kuşatmış ve Peygamberimizin arkadaşı Ebû Eyyûb el-Ensârî de burada vefat etmiştir. Görüldüğü gibi fetih ne onlara ne de onlardan başkasına nasip olmuştur. Sanki Türklerin fethi yalnızca, tekbir ile gerçekleşmiş ve bu tekbir silaha ve savaşa gerek kalmaksızın yeterli olmuştur. Aynı şekilde birinci hadisin sonundaki, Deccal'ın çıkışıyla ilgili haber de bunun gibidir. Bundan maksat, kıyametin yakın olmasıdır. Yani İstanbul'un fethi, kıyamete yakın olmuştur"¹⁵³.

Daha Fatih Sultan Mehmed devrinden itibaren İstanbul'un fethine düşürülen tarihlerde de şehrin fethine Kur'an'da müjdelenen bir hâdisе olarak bakıldığını gösteren karineler bulunur. Osmanlı kroniklerinin çoğunda da eb-cet hesabıyla 857/1453'e tekabül eden bu tarihlere atıf yapıldığı görülür. Söz konusu eserlerde İstanbul'un fethine "*Âhirûn*", "*Beldetü'n-tayyibetün*", "*Beldetü'n-Zekiyye*", "*Avn-i Hâlık*" kelime ve terkipleriyle tarih düşülmüştür. İstanbul'un ilk kadısı Hızır Çelebi'ye ait olduğu düşünülen tarihteki ifadesiyle "*Feth-i Istanbula nusrat bulmadılar evvelûn/Feth idüb Sultan Muhammed kıldı tarih Ahirûn*"; Gedik Ahmed Paşa'ya ait olduğu tahmin edilen tarihteki kayda göre "*Ol Hüma sayeliü Sultan Muhammed kim ana/Virdi Hak tali*"-i pîruz ile baht-i sermed/Ol şehinşaha nasib itdi Sikender tahtın/Küfr ye'cucuna kahrı kılıcı oldu sed/Hoş gaza eyled(i) küffarına Istanbulun/Fethine tarihdürür Nusrat-ı din-i Ahmed"; Fatih devri ricalinden Veliyüddünzâde Şemsüddin Ahmed Paşa'nın Arapça düştüğü tarihteki ifadesiyle "*Kal'atü Kostantin fetehahâl/Sultanüna'l-adlû bi-seyfin hazîz/Entakana'llahü bi-tarihiha/Yensuruhü'llahü bi-nasrin aziz*"dir ("Kostantin kalesinin fethine, adil sultanımız çevik kılıçla gaza etti. Allah bize tarihini söyletti: "Allah ona aziz bir zafer verir")"¹⁵⁴.

¹⁵³ Erdoğan Pazarbaşı, "Arâisül-Kur'an'da Türkler", *Biliname*, X/1, 2006, 13-31.

¹⁵⁴ İstanbul'un fethine düşürülen tarihler için bk. A. Süheyl Ünver, *İstanbul Fethiyle Kalelerinin Manzum ve Mensur Tarih İbareleri*, İstanbul 1953.

Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid devri şairleri de hem İstanbul'un güzelliklerine hem de şehrin fethine dair şiirler kaleme almışlardır. Ayrıca bu şairler II. Mehmed için de övücü ifadeler kullanmışlardır¹⁵⁵.

Osmanlı saltanatının en önemli meşruiyet kaynaklarından kılıç alayında Fatih Sultan Mehmed ve özellikle de Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin türbelerinin ziyaret edilmesi İstanbul'un fethine yüklenen sembolik anlamın en mânidar göstergelerindendir. Bu tür ziyaretlerin ne zaman başladığına dair kesin bilgiler yoktur, ancak Kanunî Sultan Süleyman'ın cülûsunda başlamış olması kuvvetle muhtemeldir. Çünkü Kanunî'nin cülusu münasebetiyle Çavuş Hacı Halil'in sunduğu bir arzda sultana önce Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kim olduğuna dair bilgi verilir, ardından Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin ve "dedesi gazî padişah Sultan [II.] Mehmed'in" türbesinin ziyaret edilmesi tavsiye edilir. Halil Çavuş, bu ziyaretlerin sultanın babasına da "gayet hoş geldiğini" belirtir¹⁵⁶. Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabrinin daha II. Mehmed devrinde halkın yoğun ilgi gösterdiği bir ziyaretgâha dönüşmüş olması¹⁵⁷ İstanbul'un fethine halkın da kutsî bir anlam yüklediğinin işareti sayılmalıdır.

Sonuç

İstanbul, hiç şüphe yok ki Hz. Peygamber tarafından fethi müjdelenen bir şehirdi. Birçok İslâm komutanı, ordusunu bu müjdeye nâil olabilmek için seferber etti. Fethin bu seferlerle mümkün olmaması üzerine başlangıçta vadedilmiş olarak görülen bu şehir ile ilgili süreç içerisinde birtakım olumsuz

¹⁵⁵ Asaf Halet Çelebi, *Dîvan Şiirinde İstanbul*, Ankara 2015; Hatice Aynur, "Şehri Sözle Resmetmek: Osmanlı Edebî Metinlerinde İstanbul (XV-XVIII. Yüzyıllar)", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Edebiyat, Kültür ve Sanat*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, VII, 128-145; Pervin Çapan, "Tezkirelerde İstanbul'un Ele Alınışı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31, İstanbul 2004, 25-52; Sultan Şahin, *Fatih Sultan Mehmed Devri Şairlerinin Gözünde Fatih*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2019. Buna mukabil şairlerin şahsî kırgınlık ve kızgınlıkları sebebiyle veya zor günlerde yazılan şiirlerde İstanbul hakkında olumsuz sözler beyan edenler de mevcuttur. Buna bazı misaller için bk. Esra Egüz, "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysi, Nedim, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 40, 2009, 35-93; Hatice Aynur, "Şehri Sözle Resmetmek: Osmanlı Edebî Metinlerinde İstanbul (XV-XVIII. Yüzyıllar)", 136-137.

¹⁵⁶ TSMA, Evrak nr. 967-26.

¹⁵⁷ Tursun Bey, *Târîh-i Ebû'l-Feth*, 75.

kanaatler ve inançlar oluşmaya başladı. Bunların en aşılması da şehrin fethedilemeyeceği algısı idi. Elbette II. Mehmed de, muhalifleri tarafından her fırsatta dillendirilen bu olumsuz inancı aşmak için büyük bir çaba gösterdi. 29 Mayıs 1453'te İstanbul'un fethi, öncelikle bu inancın yersizliğini ortaya koydu. Hz. Peygamber tarafından tebşir edilen feth-i mübîn Fatih Sultan Mehmed ve onun ordusuna nasip oldu.

Bu çalışmada öncelikle 1422 yılında İstanbul muhasara edildiğinde Emîr Sultan'ın şehrin fethinin Kur'an ve Hz. Peygamber'in hadislerinde müjdelendiğine dair söyledikleri üzerinde duruldu. Bu söylemin 1452-1453'deki tartışmalara da etki ettiği tespit edildi ve buna dair misaller verildi.

Çalışmada daha sonra Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmeye niyet ettiğinde kendisine muhalefet edenlerin hangi argümanları ileri sürdükleri ve bu argümanlar arasında şehrin fethinin kıyamet alameti olduğu yönündeki hadislerin yerinin ne olduğu üzerinde duruldu. Çalışmamızda fiten hadislerine işaret ederek şehrin fethine karşı çıkanların Çandarlı taraftarı ulema olduğu tespit edildi. II. Mehmed taraftarı Akşemseddin ve diğer ulemanın ise fiten hadislerini farklı şekillerde tefsir ve şerh ettiği ve bu hadislerin kıyametin habercisi olmayıp, şehrin fethine işaretler olduğu yönünde yorumlandığı görüldü. Akşemseddin'in İstanbul'un fethi ile ilgili hadisleri olumlu mânâda şerh etmesinin sonraki dönem Osmanlı aydınını da büyük oranda etkilediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada fiten hadislerine atfı yaptıkları için Osmanlı münevverinin İstanbul'un fethine kıyamet alameti olarak baktıkları yönündeki iddiaların gerçeği yansıtmadığı gösterildi.

Bu çalışmada, Osmanlı tarihçilerinin büyük oranda İstanbul'un fethine ve Fatih Sultan Mehmed'e muhalif oldukları; İstanbul'u uğursuz bir şehir olarak telakki ettikleri yönündeki yaklaşımın hayli genellemeci olduğu; bazı menfi ifadelere rağmen durumun büyük oranda iddia edilenlerin aksi yönde olduğu neticesine varıldı. Ayrıca Osmanlı müelliflerinin İstanbul'un fethedileceğini müjdeleyen ve bunu yerine getirecek olan emir ile onun ordusunun övüldüğü hadisi bilmediklerinin imâ veya iddia edilmesinin de doğru olmadığı görüldü. Her ne kadar şimdilik bu hadise atfı yaparak İstanbul'un fethini izah eden ilk metinler II. Bayezid döneminde ortaya çıksa da, bu Osmanlıların meşhur hadisi bilmedikleri anlamına asla gelmez. Çünkü İstanbul'u fethedecek emir ve onun ordusunu öven hadisi ihtiva eden kaynaklar Osmanlılar tarafından da bilinmekteydi. Fatih Sultan Mehmed devrinde İstanbul'un

fethi ile ilgili daha çok fiten ve melâhim konulu hadislerle atıf yapılmasının sebebi ise, mezkûr hadislerin şehrin fethinin zorluğuna işaret etmelerindendi. Böylece Fatih devri ulemâsı fiten hadislerini delil göstererek İstanbul'un fet-hiyle büyük bir işin başarıldığını göstermek istemişlerdir.

Fiten ve melâhim konulu hadislerin fetih öncesinde ve hemen sonra-sında Osmanlılar tarafından daha fazla atıf yapılmasının bir diğer sebebi de, birçok kuşatmaya rağmen İstanbul'un bir türlü ele geçirilememesiydi. Bu yüzden şehrin fethinin neredeyse imkânsız olduğuna dair de bir inanç oluş-muştu ve bu inancı fiten hadisleri de pekiştiriyordu. Buna mukabil fetihten sonra şehirle ilgili müjdeli habeler ihtiva eden diğer hadislerin giderek ağırlık kazanmak suretiyle atıf almaya başladığı tespit edilmiştir.

Çalışmamızda, ister fiten ve melâhim konulu hadislerle isterse de fethi müjdeleyen hadislerle atıf yapılsın, bazı araştırmalarda iddia edildiği gibi Os-manlılar için İstanbul'un uğursuz bir şehir olmadığı ve şehrin fethinin de bü-yük çoğunluk tarafından kıyamet alameti olarak görülmediği ileri sürülmüş-tür. Aslında Evliyâ-yı bî-riyâ'nın naklettiği şu tarih, Osmanlıların fethi nasıl anladıklarına dair başka söze hacet bırakmaz: "*Feth olduğu İslâmbol yârâna alâmetdir! Târîhini yazmışlar, küffâra kıyâmetdir*"¹⁵⁸.

¹⁵⁸ Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zıllî, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*, 40.

KAYNAKÇA

- “Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa, Osmanlı Sultanları Tarihi”, çev. İbrahim Hakki Konyalı, *Osmanlı Tarihleri I*, İstanbul 1949.
- “Rûhî Târîhi”, neşr. Yaşar Yücel-Halil Erdoğan, *TTK Belgeler*, XIV /18, Ankara 1992.
- AHMED BÎCÂN, *el-Münteha: Fusûsu’l-Hikem Üzerine Bir Çalışma*, haz. Ayşe Beyazıt, İstanbul 2011.
- _____, *Müntehâ*, Milli Kütüphane, nr. 06 Mil Yz A 3271.
- Ahmed Bîcan’ın “Müntehâ” İsimli Fusûs Tercümesi Işığında Tasavvuf Düşüncesi, haz. Ayşe Beyazıt, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Ahmed bin el-Hüseyn bin Muhammed bin el-Uleyf’in *Kitâbü’l-Dürri’l-Manzum fî Menâkıbî’s-Sultân Bâyezid Melikü’r-Rum Adlı Eserinin Çeviri ve Değerlendirilmesi*, haz. Saad F. Oumar, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir 2010.
- Anonim *Tevârîh-i Âl-i Osman (F. Giese Neşri)*, haz. Nihat Azamat, İstanbul 1992.
- ATEŞ, Ahmed, “İstanbul’un Fethine Dair Fatih Sultan Mehmed Tarafından Gönderilen Mektuplar ve Bunlara Gelen Cevaplar”, *İÜ Tarih Dergisi*, 7, İstanbul 1953.
- BEHİŞTÎ AHMED ÇELEBÎ, *Târîh-i Behiştî (Vâridât-ı Sübhânî ve Fütûhât-ı Osmânî) (791-907/1389-1502) II*, haz. Fatma Kaytaz, ed. Mertol Tulum, Ankara 2016.
- CELÂL-ZADE MUSTAFA, *Selim-nâme*, haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Ankara 1990.
- EBU’L-HAYR-I RÛMÎ, *Saltık-nâme*, haz. Necati Demir-M. Dursun Erdem, İstanbul 2007.
- MUHİBBÜDDİN İBN FEHD, *el-Cevâhirü’l-hisân fî Menâkıbü’s-Sultân Süleymân bin Osmân*, haz. Muhammed Bin Selâme el-Atvî, Umman 2018.
- Emîr Sultân Menâkıbnâmeleri ve Nimetullah’ın Menâkıb-ı Emîr Sultân Adlı Eseri (İnceleme-Metin), haz. Abdullah Uğur, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.
- EVLİYÂ ÇELEBÎ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi I. Kitap*, haz. Robert Dankoff-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 2006.

Fatih Devri Kaynaklarından Düstûrnâme-i Enverî Osmanlı Tarihi Kısım (1299-1466), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2003.

Fezâil-i Âl-i Osman, Nuruosmaniye Ktp., nr. 3404.

Gelibolu Mustafa Âlî ve Mevâ'idü'n-Nefâis Fî-Kavâ'idî'l-Mecâlis, haz. Mehmet Şeker, Ankara 1997.

GELİBOLULU ZA'İFÎ MUHAMMED, *Gazâvat-ı Sultân Murâd Han, İnceleme (Ses Değişimleri, Benzeşmeleri ve Uyumları) Metin-Sözlük*, haz. Mehmet Sarı, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.

HOCA SAADEDDİN, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I.

İBN KEMAL, *Tevârih-i Âl-i Osman VII. Defter (Tenkitli Transkripsiyon)*, haz. Şerafettin Turan, Ankara 1991.

İbrâhim İbn-i Bâlî'nin *Hikmet-nâmesi (1b-149a)*, haz. Mustafa Altun, Ankara 2017, I.

İbrâhim İbn-i Bâlî'nin *Hikmet-nâmesi (149b-300a)*, haz. Mustafa Altun, Ankara 2018, II.

İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Behişt VII. Ketîbe. Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, Tashih-Tahkik-Çeviri*, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Ankara 2013.

İDRİS-İ BİTLİSÎ, *Heşt Bihîşt Osman Gazi Dönemi (Tahlil ve Tercüme)*, haz. Vural Genç, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

İdris-i Bitlisî'nin Heşt Behîst'ine Göre Fatih Sultan Mehmed ve Dönemi, haz. Muhammed İbrahim Yıldırım, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

İMAMZÂDE MEHMED ES'AD EFENDÎ, *Değeri ve Tesiri Açısından Fetih Hadîsi*, haz. Necdet Yılmaz, İstanbul 2002.

KILIÇ, Şahin, "Önemli Bir Bizans Kısa Kroniği ve Osmanlı Tarihine Katkıları", *İÜ Tarih Dergisi*, 55, İstanbul 2012.

_____, *Bizans Kısa Kronikleri (Chronica Byzantina Breviora), Osmanlı Tarihi'nin Bizanslı Tanıkları*, İstanbul 2013.

KIVÂMÎ, *Fetihnâme*, haz. Ceyhun Vedat Uygur, İstanbul 2007.

Krivotulos Tarihi 1451-1467, çev. Ari Çokona, İstanbul 2012.

Künhü'l-ahbâr, C. II, Fatih Sultan Mehmed Devri 1451-1481, haz. Hüdaî Şentürk, Ankara 2003.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3851.

Mecmua, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 3879.

MEHMED NEŞRÎ, *Kitâb-ı Cihan-nümâ*, haz. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, Ankara 1995, II.

Menâkıb-ı Emir Sultan (Hüsameddin Bursevî) İnceleme ve Metin, haz. Nurettin Kahraman, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009.

MEVLÂNÂ MEHMED NEŞRÎ, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2008.

MÜNECCİMBAŞI AHMED B. LÜTFULLAH, *Camiü'd-Düvel*, haz. Ahmed Ağırakça, İstanbul 1995.

NEV'Î EFENDİ, *Netâyîcü'l-Fünûn ve Mehâsinü'l-Mütûn (Giriş-Metin-Dizinler)*, haz. Nadir İlhan, Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 1992.

ORHAN, Abdullah Taha, *Abdurrahim Karahisârî'nin Tasavvufî Görüşleri ve Münyetü'l-Ebrâr ve Gunyetü'l-Ahyâr İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), haz. Necdet Öztürk, İstanbul 2007.

Osman Oğulları'nın Menşei ve Üstün Vasıfları, yay. haz. A. Rıza Karabulut, Ankara 2008.

REŞİD RIZA, *el-Menâr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, Mısır 1373, IX.

SALDUZ, Engin, *Osmanlı'da Farsça Tarih Yazıcılığı ve Hacı Halil Konevî'nin Tevârih-i Âl-i Osman Adlı Eserinin Tercümesi*, Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2019.

SELÂNİKÎ MUSTAFA EFENDİ, *Tarih-i Selânikî (1003-1008/1595-1600)*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara 1999, I-II.

Solak-zâde Tarihi'nin Tahlili ve Metin Tenkidî, haz. Süleyman Lokmacı, Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2015.

Sultan, Ordu ve Reaya: II. Bayezid'e Sunulan Müellifi Meçhul Bir Siyasetnâme (İnceleme-Tercüme-Metin), haz. Özgür Kavak, İstanbul 2020.

TURSUN BEY, *Târîh-i Ebu'l-Feth*, haz. A. Mertol Tulum, İstanbul 1977.

- ÜNVER, İsmail, “Ahmed Rıdvan’ın İskender-nâmesindeki Osmanlı Tarihi (Nusretnâme-i Osman) Bölümü”, *Ankara Üniversitesi Türkoloji Dergisi*, VIII, Ankara 1979.
- XV. Yüzyıl Tarihçilerinden Kemal, *Selâtîn-nâme (1299-1490)*, haz. Necdet Öztürk, Ankara 2001.
- Yahyâ Bin Bahşî’nin *Menâkıb-ı Emîr Sultân (Menâkıb-ı Cevâhîr) Adlı Eseri, İnceleme-Metin*, haz. Hatice Liman, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2008.
- YAZICOĞLU MEHMED, *Muhammediye*, haz. Amil Çelebioğlu, İstanbul 1996, II.
- YİNANÇ, Refet, “Fatih’in Türkçe İstanbul Fetihnâmesi”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 29, Nisan 1984.
- ZEYNEDDÎN ZEKÎ, *Behcetü’t-Tevârih (İnceleme-Metin-Tercüme)*, haz. Hasan Almaz, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.

Araştırma Eserleri / Makaleler

15. Y.Y. Osmanlı Popüler Dînî Edebiyatındaki Fiten Hadislerinin Tahrir ve Tenkîdi (*Envâru’l-Âşikîn Örneği*), haz. Ahmet Emin Seyhan, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2006.
- ALGÜL, Hüseyin-AZAMAT, Nihat, “Emîr Sultan”, *DİA*, XI.
- ASAF HALET ÇELEBİ, *Dîvan Şiirinde İstanbul*, Ankara 2015.
- ASLAN, Adem, *Fetih Hadisleri*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.
- AVCI, Casim, “Arap-İslam Kaynaklarında İstanbul”, *İstanbul Üniversitesi 550. Yıl Uluslararası Bizans ve Osmanlı Sempozyumu (XV. Yüzyıl) 30-31 Mayıs 2003*, ed. Sümer Atasoy, İstanbul 2004, 99-111.
- _____, “Müslüman Arap Kaynaklarında Bizans Başşehri İstanbul (Konstantinopolis)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı: 47-48, 2010-2011, 73-98.
- AYNUR, Hatice, “Şehri Sözle Resmetmek: Osmanlı Edebî Metinlerinde İstanbul (XV-XVIII. Yüzyıllar)”, *Antik Çağ’dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Edebiyat, Kültür ve Sanat*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, VII, 128-145.

- BALCI, İsrail, "İstanbul'un Fethine İlişkin Hadis Rivayetlerine Farklı Bir Yaklaşım", *Osmanlı İstanbulu, II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri*, 27-29 Mayıs 2014, İstanbul 2014.
- BAŞAR, Fahmeddin, "Osmanlıların Fetihten Önceki İstanbul Kuşatmaları", *Bizantion'dan Constantinopolis'e İstanbul Kuşatmaları*, ed. Murat Arslan - Turhan Kaçar, İstanbul 2017.
- BAYSUN, M. Cavid, "Emîr Sultan'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *İÜ Tarih Dergisi*, I/1, İstanbul 1949.
- _____, "Emîr Sultan", *İA*, IV.
- BOSTAN, İdris, "Konstantiniye Elbette Fetholunacaktır! Osmanlı Kaynaklarında Fetih Hadisi Meselesi" (https://www.academia.edu/36740465/_Kostant%C4%B1niyye_el_bette_fetholunacaktır%C4%B1r_Osmanl%C4%B1_Kaynaklar%C4%B1nda_Fetih_Hadisi).
- ÇAKAN, İsmail Lütü, "Fetih Hadisi ve Akşemseddin'in Fetihteki Yeri", *Akşemseddin Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1991.
- ÇAKIN, Kamil, "Fiten Rivayetlerinin Tabiatı", *Türkiye'de Dinler Tarihi'nin Kurumsallaşması Sürecinde Prof. Dr. Abdurrahman Küçük*, ed. Ahmet Himet Eroğlu, Ankara 2016, 251-270.
- ÇAPAN, Pervin, "Tezkirelerde İstanbul'un Ele Alınışı", *İÜ Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 31, İstanbul 2004, 25-52.
- ÇELEBİ, İlyas, "İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 11-12, 1993-1994, İstanbul 1997, 151-196.
- _____, "Fiten ve Melâhim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (=DİA), İstanbul 1996, XIII.
- EGÜZ, Esra, "İstanbul'a İçeriden ve Dışarıdan Bakışlar: Veysî, Nedîm, Râmî ve Süheylî'nin İstanbul'a Dair Birer Manzumesi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (=TDED), 40, 2009, 35-93.
- EL CHEİKH, Nadia Maria, *Arapların Gözüyle Bizans*, çev. Mehmet Morali, İstanbul 2012.
- EMECEN, Feridun M., "İstanbul'un Fethine Giden Yol (1451-1453)", *Toplumsal Tarih*, III/17, İstanbul 1995.
- _____, "İstanbul'un Fethi", *DİA*, XXIII.

- _____, "İstanbul'un Fethi", *Türkler*, ed. H. C. Güzel-K. Çiçek-S. Koca, Ankara 2002, IX.
- _____, *İstanbul'un Fethi Olayı ve Meseleleri*, İstanbul 2003.
- _____, "Lânetli Şehir Düştü: İstanbul'un Fethi ve Kıyâmet Senaryoları", *Osmanlı Araştırmaları*, 22/22, 2003, 191-205.
- _____, "Dönemin Türk Kaynaklarında Fetih Olayının Algılanışı ve İdeolojik Yaklaşım", 550. *Yılında Fetih ve İstanbul, 14-15 Haziran 2003, Bildiriler*, Ankara 2007.
- _____, *Fetih ve Kıyamet 1453: İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İstanbul 2012.
- _____, "Emperyal Kentlerin Uğursuzluğu: İstanbul ve Apokaliptik Temalar", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*, II, İstanbul 2015.
- _____, *Fetih ve Kıyamet 1453, İstanbul'un Fethi ve Kıyamet Senaryoları*, İstanbul 2017.
- ES-SAKKAR, Sâmî, "İbn Fehd, Muhibbüddin", *DİA*, XIX.
- EYİCE, Semavi "Bazı İslâm Yazarlarına Göre Fetih'den Önce İstanbul", *İstanbul Araştırmaları*, 2, 1997.
- GENÇ, Vural, *Acem'den Rum'a Bir Bürokrat ve Tarihçi İdris-i Bidlîsî (1457-1520)*, Ankara 2019.
- GÖKYAY, Orhan Şaik, "Kızılelma", *DİA*, XXV.
- GÜŞEN, Seyit Ali, *İlk İki Asır Hadis Eserlerindeki Rivayetlerin Temel Hadis Kaynaklarına İntikali*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.
- İĞREK, Remzi, *Fetih Öncesi Müslüman Seyyahlara Göre İstanbul*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.
- İNALCIK, Halil, *Fatih Devri Üzerine Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1995.
- _____, *İki Karanın Sultanı, İki Denizin Hakanı, Kâyser-i Rûm Fâtih Sultan Mehmed Han*, İstanbul 2019.
- KAFESOĞLU, İbrahim, "XII. Asra Kadar İstanbul'un Türkler Tarafından Muhasaraları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, III, İstanbul 1957.
- KANAT, Cüneyt, "Memlûk Kaynaklarındaki Osmanlı İmajının Değişim Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/1, Temmuz 2006.
- KÖPRÜLÜ, Orhan F., Mustafa Uzun, "Akşemseddin", *DİA*, II.

- KULAT, Mehmet Ali, "İstanbul'un Fethini Müjdeleyen Hadisin Değerlendirilmesi", *Diyanet İlmi Dergi*, 37/2, Nisan-Haziran 2001, 5-23.
- KUT, Günay, "Türk Edebiyatında Acâibü'l-Mahlûkât Tercümeleri Üzerine", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İstanbul 23-28 Eylül 1985, cilt I*, İstanbul 1985, 183-193.
- KÜÇÜKAŞCI, Mustafa, "Fetih Hadisi ve Müslümanların İstanbul Kuşatmaları", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Siyaset ve Yönetim-I*, ed. Coşkun Yılmaz, İstanbul 2015, 284-293.
- Les Traditions Apocalyptiques au Tournant de la Chute de Constantinople*, ed. Benjamin Lellouch-Stephanie Yerasimos, Paris 1999.
- MASSIGNON, Louis, "Textes prémonitoires et commentaires mystiques relatifs à la prise de Constantinople par les Turcs en 1453", *Oriens*, VI, 1953, 10-17.
- MERÇİL, Erdoğan, "Türkler ve İstanbul (Fetih Kadar)", 550. Yılında Fetih ve İstanbul, İstanbul, 14-15 Haziran 2003, *Bildiriler*, Ankara 2007.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Akşemseddin, Fatih ve Fetih", *Uluslar Arası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2000.
- ÖZTÜRK, Eyüp, "Araplar ve Osmanlı Hanedanı: Mer'î b. Yusuf Örneği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2, 2011.
- PAZARBAŞI, Erdoğan, "Osmanlı Dönemi Kur'an Tefsirlerinde Türklerle İlgili Değerlendirmeler", *Türkler*, Ankara 2002, XI.
- _____, "Arâisûl-Kur'an'da Türkler", *Biliname*, X/1, 2006.
- YILDIZ, Sara Nur, "Şükrullah", *DİA*, XXIX.
- SARP, Refiye Öznıl, *Fiten ve Melâhim Edebiyatı*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- ŞAHİN, Kaya, "Constantinople and the End Time: The Ottoman Conquest as a Portent of the Last Hour", *Journal of Early Modern History*, 14, 2010.
- ŞAHİN, Sultan, *Fatih Sultan Mehmed Devri Şairlerinin Gözünde Fatih*, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul 2019.
- TANSEL, Selahattin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasî ve Askerî Faaliyetleri*, Ankara 1953.
- TAŞLIKOĞLU, Zafer, "II. Murad'ın İstanbul Muhasarası Hakkında Bir Eser", *İÜ Tarih Dergisi*, VIII/11-12, İstanbul 1956.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, İstanbul 2001.

ÜNVER, İsmail, "Aynî, Karamanlı", *DİA*, IV.

ÜNVER, A. Süheyl, *İstanbul Fethiyle Kalelerinin Manzum ve Mensur Tarih İbarelere*, İstanbul 1953.

YARDIM, Ali, "Fetih Hadisi Üzerine Bir Araştırma", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, XIII/2, Mart-Nisan 1974, 116-123.

_____, "Türk'ün Şeref Madalyası: Fetih Hadisi", *Kubbealtı Akademi Mecmûası*, 3, Temmuz 1979, 62-75

YAŞAROĞLU, M. Kâmil, "Molla Gürânî", *DİA*, XXX.

YAVUZ, Mehmet, "İstanbul'un Fethi ve Akşemseddin", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 26, 20

17.

YERASİMOS, Stefanos, *Türk Metinlerinde Konstantiniye ve Ayasofya Efsaneleri*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul 1993.

YILMAZ, Hakan, "İstanbul'un Fethi ve Akşemseddin'in Fetihteki Rolü İle İlgili Yeni Bazı İddiâlar Üzerine", *Hakikat Aylık İslâm Dergisi*, Haziran 2014.

YURT, Ali İhsan, Mustafa Kaçalin, *Akşemseddin. Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1994.

“FOR OTTOMANS WAS “BELDE-I TAYYIBE” ISTANBUL A CURSED CITY
AND WAS ITS CONQUEST THE SIGN OF DOOMSDAY?”

Abstract

Some researchers claim that contemporary Ottoman writers saw the conquest of Istanbul as a sign of doomsday, they were against the conquest and they believed the city was cursed. Besides it is suggested that these writers didn't know this famous hadith and later writers referred to the aforesaid hadith. This paper argues that the verses and hadiths about the Conquest of Istanbul were distinguished at first in the siege of 1422 and it was Emir Sultan who had prominence in this matter. Also in this paper it has been tried to reveal that the ones who opposed to conquest of Istanbul by using hadiths about doomsday in 1452 were the supporters of Çandarlı (Djandarlı) Halil Pasha and scholars, notably Akşemseddin (Ak shams al-din), who supported the conquest commented these hadiths as good news that came from the Prophet. In this article, it is claimed that these scholars did not see Istanbul as a cursed city even though they made references to the hadiths about doomsday, they did not oppose the conquest, and most of them spoke highly of Mehmed the Conqueror. It has been proven that the famous hadith that praises the commander and the army who would conquer the city gained currency in Bayezid II's time. Also it is claimed that Ottomans were aware of this hadith both before and after the conquest. It is also discussed why Ottoman scholars made references to the hadiths about doomsday and how they should be understood.

Keywords

Mehmed II, Istanbul/Constantinople, Conquest of Istanbul, hadith of conquest, cursed city.